

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
Διευθυντοῦ τοῦ Σπουδαστηρίου Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (Μετάφρασις - Σημειώσεις - Πίνακες)

Ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος καὶ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐδημοσιεύσαμεν τὸ κείμενον βραχέος Ἰταλικοῦ Χρονικοῦ, ἀφορῶντος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ δὴ καὶ εἰς γεγονότα καὶ ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε μετάρχει ὁ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Νικηταρᾶς γνωστός ὄπλαρχηγὸς Νικήτας Σταματελόπουλος, καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ὁποίου ἢ φίλου αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐγράφη τὸ Χρονικόν. Κατωτέρω δημοσιεύομεν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τούτου, συνοδευομένην ὑπὸ διασαφητικῶν τινῶν σημειώσεων, ὥς καὶ πινάκων τῶν κυρίων ὀνομάτων, μετὰ σχετικῶν περὶ αὐτῶν πληροφοριῶν.

Ἡ μετάφρασις παρουνιάζει οὐχὶ μικρὰς δυσχερείας, κυρίως ἕνεκα τῆς ἐνίοτε ἀπλοϊκῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων, τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν λέξεων καὶ φράσεων, τῆς ὑπάρξεως πολλῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν σφαλμάτων, ὥστε — ἔστω καὶ εἰς περιορισμένην κατὰ τὸ δυνατόν ἔκτασιν — νὰ παρίσταται ἀνάγκη φραστικῆς διορθώσεως, διὰ τὴν σαφεστέραν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου, ὥς καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς στίξεως.

Καὶ αὐτὰ τὰ κύρια ὀνόματα ἔχουν ὑποστῇ ἐνίοτε ἀλλοιώσεις, οὐχὶ δὲ σπανίως τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀπαντᾷ κατὰ διάφορον γραφὴν ἢ γραφάς.

Κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις ἀκολουθήσῃ κατὰ τὸν πιστότερον τρόπον τὸ πρωτότυπον Ἰταλικὸν κείμενον, ἐκτὸς τῶν σημείων εἰς τὰ ὁποῖα ἡ σαφεστέρα διατύπωσις ἀπῆται ἐλευθερωτέραν ἀπόδοσιν. Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως εἶναι ἀπλῆ, ἀπηχοῦσα ἐν τινι μέτρῳ τὴν ἀρχικὴν διατύπωσιν. Ἐντὸς εἰσαγωγικῶν διετηρήθησαν αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀπαντώσαι ἑλληνικαὶ λέξεις καὶ οἱ εἰδικοὶ ὅροι.

Ἐκρίθη ἐπίσης σκόπιμον ὅπως ἡ ὅλη ἀφήγησις, ἥτις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ γίνεται ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄνευ τινὸς διακρίσεως, διαιρεθῇ εἰς βασικά τινα κεφάλαια, μετὰ ὑποδείξεως τῶν χρονολογιῶν, καθ' ὧς διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα*.

* Οἱ ἐν τῷ περιθωρίῳ σημειούμενοι ἀριθμοὶ ὑποδηλοῦν τὰς ἀντιστοίχους σελίδας τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου, ὡς τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ.

[Παράδοσις τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑπὸ τοῦ Ἀβδουλά μπέη - 1822]¹.

σ. 500 ...Ἐκ Σαλαμῖνος ἔγραψε² πρὸς τοὺς ἄνδρας του, ἵνα μεταβοῦν καὶ τὸν ἀναμείνουν εἰς Κόρινθον, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος κατηνύνηθῃ διὰ θαλάσσης, ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως ταύτης. Συνωδεύετο δὲ ἀπὸ ἑνα Τοῦρκον, «σημαντικὸν» Γκέκαν, τὸν ὁποῖον τοῦ εἶχεν ἐμπιστευθῇ ὁ Ὀδυσσεύς³, μὲ τὸν σκοποῦν νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς λοιπούς, ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς Κορίνθου εὐρισκομένους Γκέκηδες, ἵνα παραδοθοῦν.

Μὴ ἐπιτυχὼν ὁμως νὰ πείσῃ τὴν φρουράν, ἀφῆκε τοὺς ἄνδρας ἐν Κορίνθῳ, ἐκεῖνος δὲ κατηνύνηθῃ εἰς Ναύπλιον, κατόπιν προσκλήσεως τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, ἣτις τὸν ἐκάλει, ὅπως τὸν διορίσῃ ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τῆς Κυβερνήσεως⁴.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ φρουρὰ τῆς Κορίνθου⁵, ἐκ τετρακοσίων Γκέκηδων καὶ Ἀσιατῶν, περιελθοῦσα εἰς δυσχερεστάτην θέσιν, ἐζήτησε νὰ παραδοθῇ, δὲν ἐδέχετο ὁμως νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις, εἰμὴ μόνον μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Νικίτα. Ὅθεν, εἰδοποιηθέντες οὗτοι ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φρουρᾶς τῆς Κορίνθου, ἐγκατέλειψαν τὸ Ναύπλιον καὶ ἔφθασαν εἰς Κόρινθον, ὅπου, ἀφοῦ συνεζήτησαν μετὰ τοῦ Ἀβδουλά μπέη, ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς, συνεφώνησαν νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπιβίβασιν τῶν ἀνδρῶν μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν των, οὗτοι δὲ νὰ παραδώσουν τὸ φρούριον εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Συνωδεδόμενοι ὑπὸ τοῦ Νικίτα, μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, μέχρι Καλαμακίου, ἐπεβιβάσθησαν εἰς πλοῖα, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν κατηνύνηθησαν εἰς Σμύρνην, ἄλλα δὲ εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ οὕτω τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου παρέμεινεν ὑπὸ τὴν πλήρη ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκεῖθεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικίτας, μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Νικίτα, μετέβησαν εἰς Ναύπλιον.

Ὁ Χατζη-Χρήστος, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἐγκατέλειψε, μετὰ τῶν Βουλγάρων του, τὸν Νικίταν καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὸν Γενναῖον.

[Ἐμφύλιοι πόλεμοι].

Ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ αἱ διαμάχαι μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη — διαμάχαι, αἵτινες ἀπὸ μακροῦ σιωπηρῶς ὑπέφωσκον — ἐξέσπασαν ἐν Τριπολιτῇ, ἔβη κατὰ κακὴν τύχην εὐρίσκοντο ἀμφοτέρω⁶. Καὶ

* Καταστραφεῖς εἰς διαφόρους συμπλοκάς ὁλοκλήρουν τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη, δὲν διεσώθησαν εἰμὴ τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, τὰ ὅποια, ἐπιβασθέντα εἰς Ἀράματα, μετέβησαν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς Πάτρας.

οἱ δύο προσεπάθουν νὰ παρασύρουν πρὸς τὸ μέρος των τμῆμα τῆς περιοχῆς*⁷.
σ. 501 Ὁ Μανροκορδάτος παρέσυρε πρὸς ἃ αὐτὸν τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς Ἄργος, ὃ δὲ Κολοκοτρώνης τὸ Ἐκτελεστικόν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς Ναύπλιον.

Αἱ προσωπικαὶ ἔχθραι, τὰ μίσση, τὰ πάθη τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ ἐξέσπασαν τότε ἀγρίως. Πάντες οἱ ἀρχηγοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, διηρέθησαν εἰς δύο· ὁ Νικῆτας ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τοῦ θείου του⁸, φρονῶν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ὀρθότερα στάσις.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία ἀπέστειλε τὸν Νικῆταν καὶ τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην — οἵτινες εἶχον μετ' αὐτῶν τοὺς στρατιωτικούς —, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀνδρῶν των, εἰς Ἄργος, ἵνα ἀναλάβουν συζητήσεις μετὰ τοῦ Νομοθετικοῦ. Ὅτε οὗτοι ἔφθασαν εἰς Ἄργος, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ Νομοθετικόν, φοβηθέντες τυχὸν βίαν, ἐκλείσθησαν εἰς μίαν οἰκίαν. Καθησυχασθέντες ὁμως ὑπὸ τοῦ Νικῆτα, ὅστις ἐδήλωσε πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἤρχετο ἵνα προτείνῃ μέτρα συμβιβασμοῦ καὶ ὅτι ἀφίχθη ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐξέλεξαν τὴν Δαλαμανάραν, τοποθεσίαν κειμένην μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Ἀργους, ἵνα συναντηθοῦν τὰ δύο μέρη καὶ ἐκεῖ συζητήσουν περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ.

Ὅθεν μετέβησαν ἐκεῖ τὴν ἐπομένην, εἰς οὐδὲν ὁμως κατέληξαν· διὸ τὴν ἐσπέραν, ἐπιθυμοῦντες πάντες νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν τόπον, ἀπεφάσισαν νὰ συνεδριάσουν ἐκ νέου τὴν ἐπαύριον. Οἱ ἀποτελοῦντες ὁμως τὸ Νομοθετικόν, εἴτε διότι αἱ ἐριδες τῆς προηγουμένης εἶχον φθάσει εἰς σημεῖον μὴ ἐπιτρέπον συμβιβασμόν, εἴτε διότι ἐφοβοῦντο τυχὸν ἐνέδραν, εἴτε, τέλος, διότι οἱ ῥαδιοῦργοι, παρεμβαλλόμενοι μεταξὺ τῶν κομμάτων, δὲν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ νὰ προκαλοῦν ζιζάνια, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, ἀφοῦ συναπεκόμισαν πάντα τὰ ἔγγραφα αὐτῶν, κατέφυγον εἰς Κρανίδιον. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Μανροκορδάτου καὶ ὁ Κουντουριώτης, ἐξ Ὑδρας, ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ πλούσιος, ἐπετέθησαν ὁμοῦ κατὰ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸ καθήρεσαν, ἐδημιούργησαν νέον καὶ ἔθεσαν ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Κουντουριώτην ὡς πρόεδρον, στηρίζοντες τὰς ἐλπίδας των εἰς τοὺς Ὑδραίους καὶ εἰς τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀφθόνως διέθετεν ὁ Κουντουριώτης, ἵνα νικήσουν τοὺς ἀντιπάλους των.

Προσέλαβον ἐπίσης εἰς τὸ κόμμα των τὸν Κωλέττην, ἄνδρα φιλόδοξον⁹, ἀλλὰ καὶ πολὺ προσφιλεῖ εἰς τὰς καρδίας τῶν περισσοτέρων Ρουμελιωτῶν, ἵνα οὗτος προκαλέσῃ, ἂν ἦτο δυνατόν, διαίρεσιν μεταξὺ τῶν Ρουμελιωτῶν καὶ τῶν Ὑδραίων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Πελοποννησίων ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Ναυπλίῳ μετέβησαν εἰς Τριπολιτσάν, ὅπου συνέστησαν νέον Νομοθετικόν Σῶμα, θέσαντες ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Ὑψηλάντην. Οὗτος

* Διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Μανροκορδάτος, ὅστις τοῦ Νομοθετικοῦ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ἐπειδὴ δὲν ἐλάμβανον πλέον οὐδαμῶθεν βοήθειαν πρὸς διατήρησιν των, μετέβησαν ἵνα συναντήσουν τὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ.

ὁμως ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ παρέμβῃ εἰς ἐμφυλίους πολέμους· μετέβη μάλιστα εἰς Κρανίδιον, ἵνα προσπαθῇ νὰ ἐνώσῃ τὰ κόμματα, ἀλλ' ἐπέστρεφεν ἄπρακτος.

Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς Κρανίδιον, ἐπιδιώκοντες νὰ παρασύρουν πρὸς τὸ σ. 502 μέρος των τὸν Νικήταν, τοῦ || ἔγραψαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν καὶ ἐπρότειναν νὰ τὸν διορίσουν στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ¹⁰. Ὁ Νικήτας ἀπήντησεν: «Ἐγὼ ἀναγνωρίζω ἓνα Θεόν, μίαν πατριίδα καὶ μίαν Κυβέρνησιν» ¹¹. Προσέθεσε δὲ ὅτι, μόνον ὅταν λήξῃ ἡ περίοδος θητείας τῆς Κυβερνήσεως ταύτης, τότε θὰ ὑπακούσῃ εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους θὰ ἐκλέξῃ τὸ Ἔθνος· ἐν τῷ μεταξὺ ὁμως, μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς ἐκλεγέντας διὰ τῆς ὁμοφώνου ψήφου τοῦ Ἔθνους, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξέπνεεν ὁ προβλεπόμενος χρόνος.

Καθ' ὃν χρόνον οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς Τριπολιτσᾶν, ἡ νέα Κυβέρνησις, ἀποβιβασθεῖσα εἰς Μύλους, ἐπολιόρκησε τὸ Ναύπλιον καὶ ἀπέστειλε πρὸς Τριπολιτσᾶν δυνάμεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λόντου, τοῦ Κεφάλαι, τοῦ Γιατροῦκου, τοῦ Ἀναγνωσταρά, τοῦ Νοταρά, τοῦ Ζαῖμη καὶ τοῦ Φλέσσα. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐχωρίσθη ἀπὸ τῶν λοιπῶν, ἐξ αἰτίας συμπλοκῆς γενομένης ἐν Τριπολιτσᾷ μετὰ τινων κατοίκων, οἵτινες εἶχον ὑποκινηθῇ ὑπὸ τοῦ Δεληγιάννη καὶ εἶχον ἀπειλήσει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἐφόνευσαν, μάλιστα, τρεῖς ἀνδρας του, ὁ ἴδιος ὁμως ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Νικήτα ¹² καί, ὑπὸ συνοδείαν, ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Ἀνῆρχοντο δ' οὗτοι εἰς δύναμιν τεσσάρων χιλιάδων.

Μετὰ πολιορκίαν δέκα ἑπτὰ ἡμερῶν, μὲ συνεχεῖς ἐναλλαγὰς τοῦ ἀγῶνος, οἱ πολιορκοῦντες ἀπέκοψαν τὸ ὕδωρ. Ἔνεκα τούτου οἱ κάτοικοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξοικονομῶνται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει ὑπαρχόντων φρεάτων, ὑπέδειξαν εἰς τοὺς ἀρχηγούς ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς φέρουν εἰς ἀπόγνωσιν· διὸ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος συνεφώνησαν μετὰ τῶν πολιορκούντων νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Τριπολιτσᾶν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ εἰσέλθουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια. Ὅτε ὁμως ἐξῆλθον τῆς πόλεως καὶ μετέβησαν εἰς Καρύταιναν, ἐπληροφορήθησαν ὅτι οἱ ἄλλοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς Κυβέρνησιν καὶ μὴ ὄντες διατεθειμένοι νὰ τηρήσουν τὰς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας δοθείσας ὑποσχέσεις, εἰσῆλθον εἰς Τριπολιτσᾶν καὶ ἐγκατέστησαν ἐν αὐτῇ φρουράν.

Ὁ Κολοκοτρώνης τότε, ἰδὼν ὅτι οὗτοι παρέβησαν τὸν λόγον των, συνέκέντρωσεν ἀνδρας καὶ μετέβη ἵνα πολιορκήσῃ ὁ ἴδιος τὴν Τριπολιτσᾶν, ἐνῷ ὁ Νικήτας κατηρθύνθη εἰς Μπογιάτι, μετὰ ἑκατὸν ἀνδρῶν, ἵνα ἐκεῖθεν συνεχίσῃ τὴν πορείαν του πρὸς Ναύπλιον, ἐνθα εὐρίσκετο ἡ οἰκογένειά του, καὶ ἵνα βοηθήσῃ τοὺς πολιορκημένους.

Ἡ Κυβέρνησις (ἐφ' ὅσον αὕτη εἶχε παραμείνει Κυβέρνησις) ἀπέστειλεν ἀνδρας, οἵτινες τοὺς ἐπολιόρκησαν εἰς Μπογιάτι, ἔχοντες τὴν διαταγὴν ἢ νὰ ἐξαναγκάσουν εἰς ὑποχώρησιν τὸν Νικήταν ἢ νὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν.

Ὁ Κουντουριώτης ὁμως ἔγραψεν εἰς τὸν Νικήταν νὰ μεταβῇ εἰς Μύ-

λους καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Νικήτας ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Κουντουριώτης, σ. 503 ὅστις ἐπεθύμει νὰ ἀποσπᾷσῃ || τὸν Νικήταν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, τοῦ ὑπεσχέθη ἐκ νέου νὰ τὸν διορίσῃ ἀρχηγὸν τῶν Κυβερνητικῶν δυνάμεων ¹³, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀποχωρισθῇ ἐκείνου. Οὗτος ὁμως ἀπεκρίθη ὅτι, μετὰ τεσσαράκοντα ἐτῶν συνεργασίαν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποχωρισθῇ αὐτοῦ καὶ ὅτι θὰ ἀναγνωρίσῃ πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τὸν Κουντουριώτην μόνον ὅταν, συνερχομένη νέα Ἐθνικὴ Συνέλευσις, τὸν διορίσῃ εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν ¹⁴.

Μὴ ἐπιτευχθείσης συμφωνίας, ὁ Νικήτας ἐπαῆλθεν εἰς Μποριάτι.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, συνήντησεν ἐπὶ τοῦ ὄρους διακοσίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις εἶχε σταλῇ ὑπὸ τοῦ Φλέσσα ¹⁵ πρὸς φύλαξιν τοῦ δρόμου, καθότι — ἐπειδὴ εἶχον συλλάβει τὸν Ρήγγαν Παλαμίδην καὶ τὸν μετέφερον ἐκ Τριπολιτσᾶς εἰς Ἀργος, ἐφοβοῦντο δὲ μήπως συναντηθοῦν καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ μήπως ὁ Νικήτας τὸν ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τῆς Κυβερνήσεως — εἶχον ἀποστείλει τὸν Μακρυγιάννην, ἵνα ἀντιταχθῇ μετὰ τῶν δυνάμεών του εἰς οἰανδήποτε τυχὸν σχετικὴν ἀπόπειραν αὐτοῦ.

Ὁ Νικήτας ὁμως, φοβούμενος προδοσίαν, μετέβαλε σχέδιον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀπέστειλεν ἀγγελιαφόρους πρὸς τὸν Κουντουριώτην, παραπονούμενος διὰ τὴν ἐνέργειάν του ἐκείνην. Ὁ Κουντουριώτης ἔγραψε πρὸς τὸν Νικήταν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε ὑπόνοιαν καὶ τοῦ ἐξέθεσε τὴν πραγματικὴν αἰτίαν. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Νικήτας, κατηγορεῖ τὸν Κουντουριώτην, τὸν Κωλέττην, τὸν Φλέσσαν, διὸ οὗτοι, ἐξοργισθέντες, ἐξέδωκαν ἀπειλητικὴν διαταγὴν ἐναντίον του.

Ὁ Νικήτας ἐν τῷ μεταξὺ μετέβη εἰς Μποριάτι, ἔνθα ἠνώθη μετὰ τοῦ Κολιοπούλου, τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Γεωργάκη Χελιώτου, οἵτινες εἶχον σταλῇ ὑπὸ τοῦ Γέρο - Κολοκοτρώνη ¹⁶ μετὰ ἑπτακοσίων ἀνδρῶν καὶ ἐφοδίων, ἵνα τὰ μεταφέρουν εἰς Ναύπλιον. Ἐκεῖθεν ἀνεχώρησαν, μαχόμενοι μὲ ὅπλα τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἐπολιόρκει τὸ φρούριον ἐκεῖνο, καὶ εἰσῆλθον εἰς Ναύπλιον ἐναποθηκεύσαντες δὲ ἐκεῖ τὰ ἐφόδια, ἐπέστρεψαν ὁπίσω πρὸς πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοί, βλέποντες ὅτι τὰ πάντα ἐπέκνυτον ὑπὸ τὰ ὅπλα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι εὐρίσκοντο πλέον ἀπομεμονωμένοι εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα σημεία, κατάκοποι δὲ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν πολέμων, συνῆλθον εἰς Συμβούλιον, ἃφ' ἐνὸς μὲν αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Δεληγιάννη καὶ ἃφ' ἑτέρου ὁ Λόντος καὶ ὁ Ζαΐμης, καὶ συμφώνησαν ὅτι ἐκεῖνοι ὤφειλον νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς, νὰ παραδώσουν τὸ Ναύπλιον καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀποσυρθοῦν ὅπου ἐπεθύμουν, χωρὶς νὰ καταδιωχθοῦν ὑπὸ τῶν ἄλλων.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐξ ἄλλου ἔλεγεν ὅτι δὲν ἀνενώριζε τὴν Κυβέρνησιν καὶ ὅτι παρῆδιδε τὸ Ναύπλιον εἰς τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Λόντον, οὐχὶ δὲ εἰς τὸν

Κουντουριώτην, καὶ ὅτι θὰ παρέμενεν ἡσυχος μέχρις ὅτου συνέλθῃ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις πρὸς ἐκλογὴν νομίμου Κυβερνήσεως. ||

σ. 504 Μετὰ ταῦτα ἀπεστάλησαν ἐκπρόσωποι εἰς Ναύπλιον διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως· ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἐν συνεχείᾳ ἀπεσύρθησαν πάντες εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν θέσεις, ὃ δὲ Νικητάς ἀπεσύρθη εἰς Τσακωνιάν. Ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος διήρκεσε πέντε μῆνας.

[Καταστροφὴ Ψαρῶν. Σπέτσαι].

Ἐν τῷ μεταξὺ ὃ Ὀθωμανικὸς στόλος ἐξῆλθε καὶ ἐπυρπόλησε τὰ Ψαρὰ ¹⁷.

Οἱ κάτοικοι τῶν Σπετσῶν, φοβούμενοι τὴν αὐτὴν τύχην, ἀπέστειλαν ἀγγελιαφόρους πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ζητοῦντες νὰ σταλοῦν δυνάμεις εἰς βοήθειάν των, ἀπῆλθον δὲ ὅπως τοποθετηθῇ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ὁ Νικητάς. Ταυτοχρόνως ἔγραψαν πρὸς τὸν Νικήταν εἰς Τσακωνιάν, ἐκθέτοντες τὰς ἀνάγκας των καὶ τὴν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν γενομένην αἴτησιν.

Ὁ Κουντουριώτης καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, ἅτινα ἐγνώριζον τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Νικήτα ¹⁸ καὶ μετὰ δυσαρεσκείας ἔβλεπον αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῇς ἀντιπάλου πρὸς αὐτὰ κόμματος, ἐκ παραλλήλου ὁμως τὸν συνεπάθον καὶ ἐπεθύμουν νὰ συσφίξουν τὰς σχέσεις μὲ τοιοῦτον ἄνδρα, ἀπεδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Σπετσιωτῶν καὶ ἔγραψαν πρὸς τὸν Νικήταν νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον πρὸς τακτοποίησιν τοῦ σχετικοῦ διπλωματός του.

Ὁ Νικητάς ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ εἶχε μεταβῇ εἰς Σπέτσας, ἀφοῦ δὲ συνεζήτησε μετὰ τῶν νησιωτῶν ἐκείνων, ἐπέστρεφεν εἰς Λακωνίαν καὶ συνεκέντρωσε δυνάμεις, ἵνα μεταβῇ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου· τότε ὁμως ἐφθασεν ὁ Ἀθανασιάδης, κομίζων τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ Νικητάς, παραλαβὼν ἐνεργήκοντα ἄνδρας, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἤδη συγκεντρώσει, μετέβη εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Κουντουριώτην, ἵνα, εἰ δυνατόν, ἐπιτύχῃ συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη. Καὶ θὰ εἶχεν ἐπιτύχει, ἂν ἐκεῖνος δὲν εἶχεν ἐμποδισθῇ ὑπὸ τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Φλέσσα, οἵτινες, ἐν τῇ διαίρεσει τῶν κομμάτων, εὗρισκον τὸ συμφέρον των ¹⁹ καὶ οἵτινες, βλέποντες ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθοῦν ἐν τῷ «*statu quo*» ²⁰, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀγανάκτησις θὰ ὠδήγει προσεχῶς εἰς νέον ἐμφύλιον πόλεμον, ἡλπίζον δι' αὐτοῦ νὰ καταλάβουν ὑψηλοτέρας θέσεις. Διὸ παρέμενεν ἄκαρπος ἡ προσπάθεια τοῦ Νικήτα.

Τότε οὗτος ἀπέστειλεν εἰς Σπέτσας ὀκτακοσίους ἄνδρας, ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ζαχαρόπουλον, τὸν Γεωργάκην Χελιώτην καὶ ἄλλους, προητοιμάζετο δὲ νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ προσεβλήθη ὑπὸ ἀσθενείας, ἥτις τὸν ἡμπόδισε πρὸς στιγμὴν νὰ μεταβῇ ἐκεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ, ἐπειδὴ ἀπῆλθον οἱ ἐχθροὶ καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον κίνδυνος διὰ τὴν νήσον, αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι ἀνεκλήθησαν, πρὶν ἢ θεραπευθῇ ὁ Νικητάς, καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ ἐν λόγῳ ἀποστολή.

Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Κουντουριώτης προσεπάθει νὰ συμφιλίωσιν τὸν Φλέσσα μετὰ τοῦ Νικήτα, ἀλλ' ὁ Νικήτας — ὅστις εἶχε σώσει τὴν ζωὴν σ. 505 τοῦ Φλέσσα²¹, εἰς ἀντάλλαγμα δέ, || ἐνῶ εὐρίσκετο οὗτος εἰς Μπογιάτι²², ὁ Φλέσσας εἶχεν ἀποστείλει κατασκόπους ἵνα τὸν δολοφονήσουν — ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχετο συμφιλίωσιν μετ' αὐτοῦ. Τότε ἤρχισε νέα ψυχρότης μεταξὺ τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Κουντουριώτου, ὅστις ὑπεστήριζεν ὁλοψύχως τὸν Φλέσσα.

[Νέος ἐμφύλιος πόλεμος].

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις πρὸς στιγμὴν εἶχε κοπάσει, ἠπειλεῖ νὰ ἐκσπάσῃ φοβερώτερος καὶ καταστρεπτικὸς. Εἰς τὴν μίαν παράταξιν εὐρίσκοντο οἱ Δεληγιάννηδες, οἵτινες ἀνὰ πᾶσαν περίστασιν οὐδὲν ἄλλο ἐπεδίωκον ἢ νὰ ὑποθάλλουν τὸ μῖσος καὶ τὸν ἐγωῖσμόν τοῦ Κολοκοτρώνη²³, εἰς τὴν ἄλλην ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Φλέσσας, οἵτινες δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀναχωρήν, ἀλλ' ἐζήτουν, εἰ δυνατόν, νὰ ἐξολοθρεύσουν ὁλοσχερῶς τὸ ἄλλο κόμμα, ὁ εἰς ἔνεκα ζηλοτυπίας καὶ μανίας κατὰ τοῦ κόμματος ἐκείνου, ὁ ἕτερος ἵνα εἰσαγάγῃ ἐνόπλους τοὺς ὁπαδούς του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ μετατρέψῃ τοὺς κατοίκους εἰς «εἰλωτας» (καὶ τοῦτο διότι, ἵνα ἀποβῇ ἀπαραίτητος εἰς τοὺς Ρουμελιώτας καὶ ἰσχυρός, ἐφρόντιζε νὰ ἐμβάλῃ τὴν διχόνοιαν, οὐχὶ πλέον μεταξὺ πατρίας καὶ πατρίας, μεταξὺ προσώπων καὶ προσώπων, ἀλλὰ μεταξὺ Ρουμελιωτῶν καὶ Πελοποννησίων, οὕτω δέ, ὡς πολιτικός, νὰ καταστήσῃ ὁπαδούς του πάντας τοὺς Ρουμελιώτας καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἑαυτὸν ἀρχηγὸν κόμματος). τέλος, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, οἵτινες ἔβλεπον ὅτι εἶχον προσκολληθῇ εἰς κόμμα, τοῦ ὁποίου κυριώτερα βλέψις ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς Πελοποννήσου, ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου τοῦ Ναυπλίου, δυσηρεστημένοι κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ μετέβησαν εἰς Καρύταιναν, ἵνα συναντήσουν τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς λοιποὺς δυσηρεστημένους, ἠρώθησαν μετ' αὐτῶν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανέλθουν καὶ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ζητήσουν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες οὐδέποτε ἐδέχθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ὑπάρχουσαν Κυβέρνησιν οὐδὲ νὰ καταβάλουν τὴν δεκάτην, ἔδωσαν ἀφορμὴν ἵνα ἀρχίσουν αἱ ἐχθροπραξίαι. Καὶ τοῦτο διότι, ὅτε ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀπεστάλῃ ὁ Φλέσσας μετὰ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ἵνα τοὺς ἐξαναγκάσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεών των, ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς συντρόφους του, κατῆλθον δὲ ὁ Πᾶνος²⁴, ὁ Ἰωάννης²⁵ Λόντος καὶ ὁ Δεληγιάννης, μετὰ δυνάμεων, εἰς βοήθειαν τῶν Ἀρκάδων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Φλέσσα· οὗτος, ἡττηθεὶς, κατέφυγεν εἰς Ναῦπλιον μετὰ δέκα μόνον ἀνδρῶν.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Φλέσσα, μετέβησαν εἰς Τρίκορφα ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Δεληγιάννης, ὁ Παπατσώνης, ἵνα πολιορκήσουν τὴν Τριπολί-

τῶν, ἐνῶ ὁ Λόντος μετέβη εἰς Τρίκκαλα, ἵνα συγκεντρώσῃ δυνάμεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Φλέσσα, ἡ Κυβέρνησις, φοβουμένη τὸν Νικίταν, ἀπέστειλε κρυφίως ἄνδρας, ἵνα τὸν συλλάβῃ, ἐνῶ οὗτος εὐρίσκετο ἐκεῖ ἀνύποπτος. || Εἰδοποιηθεὶς ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ Ζαχαροπούλου, ὅστις ἦτο μὲν μετ' ἐκείνων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὅποιον οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς φιλίας εἶχον μεγαλυτέραν ἰσχὺν ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ κόμματος, ἀνεχώρησαν ὁμοῦ ἐξ Ἀργουσι καὶ μετέβησαν εἰς Ἁγίον Γεώργιον, ὅπου συνήντησαν τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐπίσης ἐξεγερθῆ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπίσης ἀφίχθη καὶ ὁ Μελετόπουλος μετ' ἄλλων τετρακοσίων, ἀνῆλθον δὲ συνολικῶς εἰς ἀριθμὸν χιλίων πεντακοσίων.

Ἐκεῖ ἔφθασεν ἡ εἰδήσις ὅτι ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης εἶχε φονευθῆ²⁶ εἰς Τριπολιτσᾶν. Ἐξοργισθεὶς ἔνεκα τούτου ὁ Νικίτας, ἐνῶ πρὸ τῆς προδοσίας, τὴν ὁποίαν προσεπάθησαν νὰ τοῦ ἐξυφάνουν εἰς τὸ Ἄργος, καὶ πρὸ τῆς δολοφονίας τοῦ ἐξαδέλφου του, δὲν ἐσκέπτετο νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἐριδας, ἐρρίφθη τότε ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν δεύτερον ἐμφύλιον πόλεμον.

Ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ὁ Κωλέττης, ὅστις εἶχεν ἐπιτύχει ὅ,τι ἐπεθύμει, ἐφρόντισεν ὅπως εἰσέλθουν εἰς Πελοπόννησον ὁ Γκούρας, ὁ Καρατάσσης, ὁ Γκάζος καὶ ὁ Χατζη-Χρήστος (ὅστις ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου εἶχεν ἐκδηλωθῆ ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως, ἐγκαταλείψας τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, ἐπειδὴ ἡ Κυβέρνησις τοῦ εἶχε προσφέρει σημαντικὰς θέσεις).

Ὁ Φλέσσας, ὁ Κωλέττης, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Μορφόπουλος²⁷ ἐξῆλθον τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐστράφησαν ἐναντίον αὐτῶν, διαθέτοντες δυνάμιν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ τὰς λίρας, αἱ ὁποῖαι εἶχον σταλῆ ἐκ Λονδίνου. Ἐκεῖ ἐγένοντο δύο συμπλοκαί. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γκούρας μετέβη εἰς Τρίκκαλα, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Λόντος, ἵνα τοῦ ἐπιτεθῇ καὶ συλλάβῃ τὴν ἐκεῖ εὐρίσκομένην οἰκογένειαν Νοταρᾶ διὸ ὁ Νοταρᾶς, ἐγκαταλείψας τὸ στρατόπεδον, ἔσπευσεν πρὸς προστασίαν τῶν Τρικκάλων.

Οἱ ὑπολειφθέντες, ἐξασθενήσαντες ἔνεκα τῆς ἀναχωρήσεώς του καὶ ἔνεκα τῶν προδοσιῶν, αἱ ὁποῖαι καθημερινῶς συνέβαινον, ὥς καὶ τῶν συνεχῶν λιποταξιῶν, κατενόησαν ὅτι δὲν ἦσαν πλέον εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθοῦν διὸ διελύθησαν.

Ὁ Νικίτας μετέβη μετὰ τοῦ Μελετοπούλου εἰς Διακοφτόν, χωρίον τῆς Βοστίτσας, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριακοσίων ἀνδρῶν, ἵνα συναντήσῃ τὸν Ζαῖμην καὶ τὸν Λόντον, ὅστις εἶχε διαφύγει ἐκ Τρικκάλων. Οὐδὲνα ὁμοῦς τῶν δύο τούτων εὔρε, διότι ὁ μὲν Ζαῖμης ἦτο πολιορκημένος ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Τζαβέλλα, τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ ἄλλων εἰς τὴν οἰκίαν του εἰς Κερμπινήν, ὁ δὲ Λόντος εἶχε τραπῇ πρὸς τὰ χωρία τῶν Καλαβρῶτων.

Ἐκεῖ ὁ Μελετόπουλος, ἔλθων εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς Κυβερνήσεως, ἐγκατέλειπε τὸν Νικίταν καὶ μετὰ τῶν δυνάμεών του μετέβη ἐπίσης εἰς Κερμπινήν, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Ζαῖμη. Ὁ Νικίτας,

εἰς τὸν ὅποιον δὲν εἶχον ἀπομείνει εἰμὴ μόνον δέκα ἐξ ἄνδρες, διηυθύνθη πρὸς Γαστούνην, ἵνα συναντήσῃ τὸν Σισίνην. ||

σ. 507 Ὁ Ζαΐμης, ἀφοῦ ἐπολέμησεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐτράπη εἰς φυγὴν τὴν νύκτα τῆς τετάρτης, μετὰ τοῦ πατρὸς του καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Παναγιώτου, καὶ μετέβη εἰς Μαῦρα - βουνά.

Ὁ Νικήτας, ἀφίχθεις εἰς Γαστούνην, ἐπληροφορήθη ὅτι ἤρχετο ὁ Γκούρας καὶ ὅτι εὕρίσκετο μάλιστα πλησίον, μετὰ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Σισίνης ἐπεβίβασθη διὰ Ζάκυνθον, ὁ δὲ Νικήτας ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ μετέβη εἰς Μαῦρα - βουνά, ἵνα συναντήσῃ τὸν Ζαΐμην καὶ συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ πρακτέου.

Μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφίξιν του, ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὁ εἰς Ἀνατολικὸν εὐρισκόμενος Μανροκορδάτος εἶχε συγκαλέσει μερικὴν Συνέλευσιν, ἵνα εἰσαγάγῃ εἰς Πελοπόννησον τρεῖς ἢ τέσσαρας χιλιάδας ἄνδρας τῆς Ἀντικῆς Ἑλλάδος — «Ἀντικοελλαδίτες» —, οὔτινες εὕρισκοντο ἐπίσης ἐκεῖ. Φοβούμενοι ὅτι τοῦτο θὰ ἀπετέλει πλήρη καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβοῦν πρὸς συνάντησίν του εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα ἐμποδίσουν τοιαύτην καταστροφὴν, στηριζόμενοι εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Τσόγκα, ὅστις ἦτο πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, διέθετε δὲ καὶ ἰσχυρὰν δύναμιν, ἣτις τὸν ἠκολούθει.

Ἐπιβιβασθέντες, λοιπόν, ἐπὶ τινων ζακυνθινῶν πλοίων, μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους διέθετον, ἔφθασαν εἰς Προκοπάνιστον, μικρὰν νῆσον τρία ἕως τέσσαρα χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ὅπου συνήντησαν ἐπίσης τὸν Λύκον.

Ἐκεῖθεν ἔγραφαν πρὸς τὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως, ὅτι ἐπεθύμουν νὰ συζητήσουν μετ' αὐτῶν. Ἐλαβον τὴν ἀπάντησιν νὰ ἀναχωρήσουν καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς Κάλαμον. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτοι ἀπῆντησαν ὅτι ἐκεῖ εὕρίσκετο ὁ Βαρβακιώτης καὶ ὅτι δὲν ἐπεθύμουν νὰ μεταβοῦν εἰς τόπους κατεχομένους ὑπὸ προδοτῶν τῆς πατρίδος²⁸, ἐστάλησαν δύο κανονιοφόροι, ἵνα τοὺς καταδιώξουν, ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν δύο τούτων κανονιοφόρων, ὁ καπετὰν Δημήτριος Σιδέρης, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Ζαΐμη, ὑπέκυψεν εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπεσχέθη, ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του, νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς Ἀνατολικόν, ὅπου ἐπεθύμουν νὰ συζητήσουν μετὰ τοῦ Τσόγκα καί, ἐν ᾗ περιπτώσει οὗτοι δὲν συνεφώνουν, νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὁπότε θὰ τοὺς μετεχειρίζοντο ὡς ἐχθρούς.

Ἐπιβιβασθέντες, λοιπόν, εἰς Μύτικαν ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Νικήτας μετὰ τῶν γραμματέων του, ἀπεβίβασθησαν εἰς Ἀνατολικόν. ||

σ. 508 Φθάσαντες ἐκεῖ, μετέβησαν εἰς συνάντησιν τοῦ Τσόγκα, εἰς τὸν ὅποιον ἐδήλωσαν, ὅτι ἐδέχοντο νὰ παραδοθοῦν εἰς αὐτόν, μέχρις ὅτου συνέλθῃ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ὁπότε θὰ ἐφρόντιζον νὰ ὑπερασπίσουν ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ ὑποστοῦν οἰανδήποτε ποινὴν, ἐφ' ὅσον ἤθελον καταδικασθῇ· μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁμως ἐζήτουν τὸν λόγον του, ὅτι δὲν θὰ τοὺς παραδῶσῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους των.

Ὁ Τσόγκας ἔδωσε τὸν λόγον του, παρ' ὅλας τὰς καταβληθείσας προσπάθειάς ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅπως ἀποσπάσῃ αὐτοῦς. Παρομοίαν δὴλωσιν ἔγραψαν καὶ οἱ λοιποὶ, οἵτινες ἔφθασαν εἰς Ἀνατολικὸν καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Τσόγκα.

Ἡ παρουσία τοῦ Νικηῖτα ὑπῆρξε πολὺ χρήσιμος εἰς τὸν Ζαῖμην καὶ τὸν Λόντον, ἐπειδὴ ὁ Τσόγκας, ὁ Μακρῆς καὶ πάντες οἱ ὀπλαρχηγοί, βλέποντες τὸν Νικηῖταν, ἡσθάνθησαν μεγάλην συμπάθειαν διὰ τὰς δυστυχίας καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ διὰ τὴν ἀξίαν του, ἐπειδὴ τὸν ἐθεώρουν ὡς ἀδελφόν των²⁹.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἐπειδὴ εἰς Πελοπόννησον εἶχον συλληφθῇ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ Μητρο - Πέτροβας, ὁ Ἀναγνώστης καὶ Κανέλλος Δεληγιάννης, ὁ Μητρος Ἀναστασόπουλος, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ Γκριτζᾶλης, ὁ Παπατσώνης καὶ ὁ Γεώργιος Σισίνης, τὸ γεγονός τοῦτο ἐτερμάτισε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἀνεχαίτιζε τὴν εἰσοδὸν ἐκείνων εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Τσόγκας, ἔχων μετ' αὐτοῦ τὸν Ζαῖμην, τὸν Νικηῖταν, τὸν Λόντον καὶ τὴν συνοδείαν των, ὡς καὶ τοὺς ἄνδρας του, μετέβη εἰς Ξηρόμερον.

Ἐν τούτῳ ὁ Μαυροκορδάτος, δυσηρεστημένος ἔνεκα τῆς προστασίας τὴν ὁποίαν ὁ Τσόγκας εἶχε παράσχει εἰς τοὺς φηγάδας, προσεπάθει νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν, λέγων πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἐκεῖνοι ἦσαν αἰχμάλωτοι, ὅτι κακῶς ἔπραττεν ὁ Τσόγκας διαφυλάττων αὐτοὺς καὶ ὅτι, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, ἐκεῖνοι θὰ ἡγοῦντο ἴσως μετὰ τοῦ Τσόγκα, ἵνα ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν λοιπῶν, ὅτι ἦσαν ἐπαναστάται κατὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι πᾶς τις προστατεύων αὐτοὺς καθίστατο ἐπίσης ἐπαναστάτης.

Λιὰ τούτων καὶ ἄλλων ἐπιχειρημάτων τοὺς ἔπεισεν, ὅπως ἀποστείλῃ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν πεντήκοντα ἄνδρας πρὸς φύλαξιν τῶν ἐπαναστατῶν, τοποθέτησιν δὲ καὶ ὁ Τσόγκας ἄλλους πεντήκοντα μόνον, μὲ τὸν ἀπώτερον σκοπὸν ὅπως, ἐν ἡ περιπτώσει πάντες οὗτοι ἀνελάμβανον ὁμοῦ τὴν φύλαξιν τῶν οὕτω πως καλουμένων αἰχμαλώτων, θὰ ἀπέβαιναν εὐχερέστατον νὰ τοὺς ἀποσπάσουν ἐκεῖθεν καὶ νὰ τοὺς παραδώσουν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο ὁ Μακρῆς, ὁ Νότης Μπότσαρης καὶ ὁ Στουρνάρας ἀπέστειλαν ἕκαστος πεντήκοντα ἄνδρας πρὸς τὸν Τσόγκαν, ὡς καὶ ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἐδήλουν τὰς προθέσεις των.

Ἀλλ' ὁ Τσόγκας, ἀνὴρ ἔντιμος καὶ πιστὸς εἰς τὸν δοθέντα λόγον³⁰, κατ' οὐδένα τρόπον ἠθέλησε νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις τούτων, ἀλλ' ἐπανέστειλε τοὺς ἄνδρας, λέγων ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν ἐνέργειαι τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ἀνδρὸς ὅστις προεκάλει πάσας τὰς ταραχάς³¹. ||

σ. 509 Ὁ Μαυροκορδάτος ἀπηνθύνθη τότε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἐκήρυξε τὸν Τσόγκαν παραβήτην τῶν διαταγῶν της, τὸν ἠπέλιξε δὲ νὰ ἀποστείλῃ ἐναντίον του τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις· οὗτος ὅμως παρέμεινε σταθερὸς εἰς τὸν λόγον του.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲν τοῦ ἐστέλλοντο τρόφιμα διὰ τοὺς ἄνδρας του. Πρὸς

τούτοις ὁ Μανροκορδάτος ἀπέστειλε κρυφίως ἄνδρας εἰς τὸ στρατόπεδόν του, οἵτινες προεκάλουν ἀνταραχὰς μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν του· διὸ οὗτος, βλέπων ἅψ' ἐνὸς ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φυλάττῃ ἐν ἀσφαλείᾳ τοὺς αἰχμαλώτους, ἅψ' ἐτέρου δὲ ἐπιθυμῶν νὰ παραμείνῃ σταθερὸς εἰς τὸν λόγον του, προέτεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ μεταβοῦν εἰς Κάλαμον.

Ἐπεβιάσθησαν τότε ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, ἐνῷ παρέμεινεν ὁ Νικίτας, κατὰ τοῦ ὁποίου ἡ Κυβέρνησις δὲν ἤσκει σοβαρὰν πολεμικὴν, ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὅτι οὗτος ἦτο προσφιλεὶς εἰς τὸ Ἔθνος³². Μετὰ δέκα πέντε ἡμέρας ὁμοως, προσβληθεὶς ὑπὸ ἀσθενείας, μετέβη καὶ οὗτος ἐκεῖ μετὰ τοῦ Ἀθανασιάδου πρὸς थेρατείαν.

Ἐν τῇ μεταξὺ ἡ Κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸν Σπανολάκην εἰς Κέρκυραν, πρὸς τὸν λόρδον ὑπατον ἀρμοστήν Adam³³, ἵνα τὸν πείσῃ νὰ ἐμποδίσῃ ὅπως οὗτοι γίνουν δεκτοὶ εἰς τοὺς Ἰονίους λιμένας, ὁ δὲ λόρδος ὑπατος ἀρμοστής ἔγραψε πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ Καλάμου, διατάσσων νὰ ἐκδιώξῃ ἀμέσως αὐτοὺς ἀπὸ τῆς νήσου ἐκεῖνης. Ὁ τελευταῖος ἀνεκοίνωσε τὰς ληφθεῖσας διαταγὰς καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ ἐπιβιβασθοῦν ἐντὸς προθεσμίας τριῶν ὥρῶν καὶ ἀναχωρήσουν ἐκ Καλάμου.

Ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν διὰ τῆς βίας, ἀπέστειλαν ἀγγελιαφόρους πρὸς τὸν Τσόγκα, ἵνα τὸν ἐρωτήσουν, ἂν ἠδύνατο νὰ τοὺς παράσῃ ἄσυλον. Ἐκεῖνος ὁμως ἀπῆντησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ εἰμὴ μόνον τὸν Νικίταν μετὰ τοῦ Ἀθανασιάδου. Διὸ ὁ Νικίτας, ἀποβιβασθεὶς, μετέβη ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Τσόγκα, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνεχώρησαν.

[Ἐφίξις Ἰμβραήμ — Α' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου].

Ἐν τούτῳ ἡ Ἑλλὰς ἠπειλεῖτο ἀπὸ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς. Ὁ Ἰμβραήμ εἶχεν ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα³⁴ καὶ ἐπολιόρκει τὸ Ναυαρίνον, ἐνῷ συνεχῶς ἔφθανον ἐξ Αἰγύπτου ἐπικουραὶ πρὸς κατάκτησιν ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ ἄλλου ὁ Κιουταχῆς ἀνεχώρησεν ἐκ Μακρονόρου πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς Μεσολόγγιον καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἀχαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, πολιορκίᾳ δὲ τὸ Μεσολόγγιον.

Ὁ Τσόγκας καὶ ὁ Μακρὴ-Δῆμος, μετὰ χιλίων διακοσίων ἀνδρῶν, ἤρχοντο ἵνα τοῦ ἀποκλείσουν τὴν ὁδὸν εἰς Γουρίαν. Ἐπειδὴ ὁμοως ὁ τόπος ἦτο ἀνοικτὸς καὶ εὐπρόσβλητος ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, ἐγκατέλειψαν τοῦτον καὶ μετέβησαν νὰ ἐνεδρεύσουν ἔξω τοῦ Λεσινίου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βάλτου. Ὁ Τσόγκας, ὁ Νικίτας καὶ ὁ Δημο-Τσέλιος ἔσπευσαν μετὰ ἑκατὸν πενήντα ἀνδρῶν, ἵνα ὑποστηρίξουν τὴν νησιᾶ Λεσίνιον.||

σ. 510 Τὴν νύκτα ἔφθασαν οἱ Τοῦρκοι μετὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐπετέθησαν δὲ καὶ ἐνίκησαν τὸν Μακρὴν, ὅστις εὗρίσκετο εἰς τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως, φονεύοντες, καταδιώκοντες καὶ διασκορπίζοντες ὁλόκληρον

τὸ στράτευμα. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἄλλοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἄλλοι εἰς Λεσίνιον.

Οἱ Τοῦρκοι κατέκτησαν ὅλην τὴν περιοχὴν, διὸ οἱ ἡμέτεροι, διαπιστοῦντες τὴν ἀδυναμίαν των νὰ ἀναχαιτίσουν τοὺς Τοῦρκους ὥς καὶ νὰ συμπλακοῦν μετ' αὐτῶν εἰς ἀνοικτὸν πεδῖον, ἀνεχώρησαν ἐκ Λεσινίου καὶ ἔφθασαν εἰς νησίδα καλουμένην Πεταλᾶν. Ὁ Τσόγκα, ὁ Μακρῆς, ὁ Νικήτας καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, βλέποντες ὅτι οἱ Τοῦρκοι μετέβαινον νὰ πολιορκήσουν τὸ Μεσολόγγιον, ἔσπευσαν ἐκεῖ, ἔφθασαν δὲ καθ' ὃν χρόνον ὁ Κιουταχῆς, μετὰ δυνάμειος ὑπὲρ τὰς δέκα ὀκτὼ χιλιάδας ἀνδρῶν, ἤρchiσε τὴν πολιορκίαν τῆς θέσεως ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὥς τὸν προμαχῶνα τῆς Ἀντικῆς Ἑλλάδος. Ἐσκέπτετο δὲ ὅτι, ἂν ἐκεῖνος ἀφ' ἐνὸς κατελάμβανε τὸ κέντρον τοῦτο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ἰμβραήμ ἐπροχώρει εἰς Πελοπόννησον, θὰ κατώρθωνον νὰ ὑποτάξουν ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

Ἐκεῖ ἔφθασαν εἰς τὸν Νικήταν περὶ τοὺς ἐξήκοντα ἄνδρες τοῦ ἐκ Πελοποννήσου. Οὗτος, ἐξελθὼν τοῦ Μεσολογγίου μετ' αὐτῶν, μετὰ πολλῶν Μεσολογγιτῶν καὶ μετὰ μέρους τῶν ἀνδρῶν τοῦ Τσόγκα, κατέλαβε θέσιν εἰς τμῆμα τῶν τειχῶν, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ φρουρίου τοῦ καλουμένου Τερζιμπιλε³⁵, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει νὰ ὑποστηρίξη. Μετ' αὐτοῦ εὐρίσκετο ὁ γενναῖος Πιέρος Σισιλιᾶνος, Λευκάδιος, ὅστις, πληγωθεὶς βραδύτερον θανάσιμως ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ ὁδηγηθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐπειδὴ ἠσθάνετο θανατηφόρον τὴν πληγὴν, ἐζήτησε νὰ τὸν ἐπαναφέρουν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου, ἀποθάνῃ δὲ ἐκεῖ, ἀγωνιζόμενος³⁶.

Ἐκεῖ ἐπολέμουν καθημερινῶς μέχρι τῆς 25ης Ἰουλίου³⁷, ἡμέρας καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι ἀνέλαβον ἐπιθεσιν κατὰ τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸ Μεσολόγγιον ὑπερῆσπιζον πολλοὶ ἀρχηγοί, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐφύλασσαν ὀρισμένην θέσιν. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης, ὁ Νικήτας, ὁ Ἀνδρέας Λύκος, ὁ Νικόλαος Στουρνάρας, ὁ Μακρῆς, ὁ Λάμπρος Βέικος, ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ Γεώργιος, ἀδελφὸς τῆς Βασιλικῆς³⁸, καὶ ὁ Γρηγόριος Διακατᾶς, οἵτινες εἶχον ἀναγνωρίσει εἶδος προεδρίας εἰς τὸν Νότην Μπότσαρη, ὥς πρεσβύτερον τὴν ἡλικίαν.

Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνήρχετο εἰς τρεῖς χιλιάδας ἄνδρας, δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα, ἐκτὸς πολλῶν χιλιάδων γυναικῶν καὶ παιδίων, δεδομένου ὅτι εἶχον καταφύγει ἐκεῖ πολλὰ οἰκογένεια τῶν περιχώρων, ἵνα σωθοῦν ἐκ τῶν λεηλασιῶν τοῦ ἐχθροῦ.

Πρὸ τινων ἡμερῶν ὁ Κιουταχῆς εἶχε καλέσει τοὺς Ἕλληνας, ἵνα συζητήσουν περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου, δεδομένου ὅτι οὗτοι ἐστεροῦντο σ. 511 τροφίμων. Πράγματι || οἱ Τοῦρκοι, ἀποκλείσαντες αὐτοὺς ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, δὲν εἶχον ἀφήσει μέρος διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἀνεφοδιάζωνται οἱ ἡμέτεροι.

Οἱ Ἕλληνες, ἵνα κερδίσουν χρόνον, ἐδέχθησαν νὰ ἀποστείλουν ἀντιπρο-

σώπους. Ὁ Κιουταχῆς ἀπέστειλεν ἐκ μέρους του τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην...³⁹, οἱ δὲ Ἕλληνες τὸν Μῆτσον Κοντογιάννην, τὸν Ἀνδρέαν Λύκον, τὸν Νότην Μπότσαρη, τὸν Στουρνάραν καὶ τὸν Γεώργιον Ρινιάσαν. Προσεφέρθη ἐπίσης εἰς τὸν Νικήταν νὰ μεταβῇ ὡς ἀντιπρόσωπος, ἀλλ' οὗτος ἀπῆντησεν ὅτι συνεζήτει μετὰ τῶν Τούρκων μόνον ὅταν ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ παρ' αὐτῶν φρουρία καὶ οὐχὶ νὰ παραδώσῃ.

Οἱ Ἕλληνες, οἵτινες μετέβαινον μόνον μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως κερδίσουν χρόνον, ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους προθεσμίαν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἵνα παραδοθῶν, ἐπίσης δὲ ἐζήτησαν καὶ ὁμήρους.

Ἀλλ' ὁ Ταχῆρ Ἀμπάζης ἀπῆντησεν, ὅτι ὁ Κιουταχῆς δὲν ἐδέχετο νὰ ἀποστείλῃ ὁμήρους εἰς δούλους, εἰς πρόσωπα δηλ. πολὺ κατώτερα, οὐδὲ ἦτο διατεθειμένος νὰ παράσχῃ προθεσμίαν πλέον τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐπειδὴ δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐξαπατηθῇ ὡς κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτε εἶχε παραχωρήσει προθεσμίαν πολλῶν ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας οὗτοι, ἀντὶ νὰ σκεφθοῦν νὰ παραδοθῶν, ἐφρόντισαν νὰ εἰσαγάγουν τροφίμα, πολεμοφόδια καὶ βοήθειαν εἰς ἄνδρας ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν κατεπολέμησαν. Προσέθεσεν, ὅτι παρεχόρει μόνον τρεῖς ἡμέρας ἵνα τοῦ παραδοθῇ τὸ Μεσολόγγιον, ὅτι ἐπέτρεπεν εἰς πάντας τοὺς ξένους νὰ ἀναχωρήσουν, ἐνῶ οἱ Μεσολογγῖται ὤφειλον νὰ παραμείνουν ἐκεῖ· ἀκόμη δὲ ὅτι, ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ τήρησις τῆς ὑποσχέσεώς των, ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ ἀμέσως ἡ πύλη τῆς πόλεως εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες θὰ ἐτοποθέτουν πεντακοσίους ἄνδρας ὡς φρουρὰν καὶ ὅτι οἱ Μεσολογγῖται ὑπερεούνοτο νὰ καταβάλλουν ἐπὶ πέντε ἔτη τὴν εἰσφορὰν τῆς ὁποίας ἦσαν ὀφειλέται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ Ἕλληνες, ἀπορρίψαντες μετὰ περιφρονήσεως τὰς προτάσεις ταύτας, διελύθησαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Μεσολόγγιον.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ καπετὰν Τοπάλ πασᾶς, ὅστις εἶχεν ἀποκλείσει ἀπὸ θαλάσσης τὸ Μεσολόγγιον, πληροφορηθεὶς ὅτι διεξήγοντο συζητήσεις μετὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ πόλις, ἀπέστειλεν ἀμέσως ἀγγελιαφόρους, προτείνων εἰς τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν τὸ Μεσολόγγιον, ἐκεῖνος δὲ ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐξέλθουν καὶ μεταφερθοῦν πάντες οἱ κάτοικοι εἰς Πελοπόννησον.

Πληροφορηθεὶς ὁ Κιουταχῆς τὰς προτάσεις τοῦ Τοπάλ πασᾶ, ἀπέστειλε τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην μὲ νέας προτάσεις, ἀλλ' ὁ Σισιλιάνος, ὅστις εὗρίσκετο ἀκόμη ἐν ζωῇ⁴⁰, ἵνα ἀποφενχθοῦν νέαι διαπραγματεύσεις, ἐνυροβόλησε τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην. Οὗτος, καταδιωκόμενος ταυτοχρόνως καὶ ὑφ' ὅλων τῶν ἄλλων, οἵτινες τὸν ἐνυροβόλουν μετὰ ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων, μόλις κατώρθωσε νὰ σωθῇ. ||

σ. 512 Μετὰ τὴν ὕβριν ταύτην τὴν γενομένην πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον του, ὁ Κιουταχῆς ἔβαλλε συνεχῶς κατὰ τοῦ Μεσολογγίου μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ πυροβολικοῦ του, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης μέχρι τῆς πρώτης τῆς ἐπομένης.

Μίαν ὥραν πρὸ τῆς πρωΐας τῆς 25ης Ἰουλίου κατέπαυσεν ὁ κανονιοβολισμὸς καὶ ὁ βομβαρδισμὸς, τοῦτο δὲ διότι οἱ Τοῦρκοι — οἵτινες ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν ἐπροχώρουν ὀπισθεν χωματίνου προπετάσματος, τὸ ὅποιον ἐφρόντιζον νὰ μετακινήται ἔμπροσθεν αὐτῶν, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐβάδιζον ὀπισθέν του, καὶ οἵτινες, φθάσαντες μέχρι τῶν φραγμάτων τῶν ἡμετέρων, ἔρριψαν τὰ χρώματα πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ρεῖθρου, τοῦ περιβάλλοντος τὸ Μεσολόγγιον πρὸς τὸ μέρος τῶν ὄχυρῶν Τερσίμπιλε, Λουνέττας, Ἀγίου Νικολάου καὶ...⁴¹ — ἐξῆλθον μετὰ μεγάλης ὁρμῆς, συντεταγμένοι εἰς τέσσαρας φάλαγγας, διαβάντες δὲ τὸ ρεῖθρον ἀπὸ τῆς ἰσοπεδωθείσης πλευρᾶς, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ κατέλαβον τὰ μνημονευθέντα τέσσαρα ὄχυρά.

Οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες εἶχον ὑποχωρήσει εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ὄχυρά, ὥς καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, οἱ πανταχόθεν ἐκδιωχθέντες *, ἐξελθόντες ὁρμητικῶς⁴², ὑπεχρέωσαν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς Τούρκους, ἀνακατέλαβον τὰ ὄχυρά των καὶ ἐκνέμευσαν τεσσαράκοντα σημαίας, προκαλέσαντες μεγάλην σφαγὴν καὶ ἀποθήσαντες αὐτοὺς πέραν τῶν ὄχυρῶν. Μὴ ὑπάρχοντος δὲ προπετάσματος χώματος, ὅπερ νὰ τοὺς καλύπτῃ, ἐπειδὴ τὸ εἶχον ῥίψει ἵνα ἰσοπεδώσῃ τὴν τάφρον, κατεβομβαρδίσθησαν ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ὅποιον διὰ τῶν πολυβόλων καὶ τῶν ὀπλῶν κατέστρεψε μέγαν ἀριθμὸν, μέχρις οὗ οὗτοι ἀπεσύρθησαν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἂν ὁ Κιονταχῆς δὲν εὕρισκετο ὀπισθεν μὲ τὸ ἱππικὸν καὶ δὲν ἐφόρνευεν ὅσους Τούρκους ἀπεσύροντο ἐκεῖθεν τῶν ὄχυρωμάτων των, οὗτοι θὰ εἶχον τραπῇ εἰς φυγὴν, διασκορπιζόμενοι εἰς τὰ ὄρη. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατόρθωσαν νὰ τοὺς ἐξαναγκάσουν νὰ παραμείνουν, ἐπειδὴ δὲν εἶχον δυνατότητα ὑποχωρήσεως.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν πλεον τῶν χιλίων ἀνδρῶν, οἱ ἡμέτεροι δὲ περὶ τοὺς εἴκοσι καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ ἐπίθεσις. Ὁ Μακρῆς καὶ ὁ Νικητὰς ἐπέδειξαν μέγαν ἡρωϊσμόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Τοπάλ πασᾶς, ἐπειδὴ τὰ μεγάλα πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν, ἐφρόντιζε νὰ φθάσουν κανονιοφόροι, ἐξήκοντα τὸν ἀριθμὸν, || σ. 513 καὶ νὰ προχωρήσουν μέχρι τοῦ τελωνείου, ὥστε οἱ πολιορκούμενοι οὐδὲν νὰ δύνανται νὰ ἐλπίσουν πλεον.

Ὁ Κιονταχῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς συνέχιζε στενὴν πολιορκίαν, ὥστε οἱ ἡμέτεροι παρέμεινον ἐπὶ 27 ἡμέρας ἀποκεκλεισμένοι, βαλλόμενοι καὶ στερούμενοι ἐφοδίων, τὴν καταστροφὴν δὲ τὴν ὁποίαν ἡ πόλις ἐπέστη μετὰ τινα χρόνον, θὰ εἶχεν ὑποστῇ αὕτη ἀκόμη ἐνωρίτερον, ἂν πολλαὶ ξακυνθιναὶ λέμβοι⁴³, ἐπωφελοῦμεναι τῆς σημαίας οὐδετερότητος, δὲν προσεποιούντο ὅτι εἰσέρχονται εἰς Πάτρας ἢ εἰς τὸν Κόλπον⁴⁴, τὴν δὲ νύκτα, ἐπωφελοῦμεναι εὐνοϊκοῦ ἀνέμου, δὲν ἔφθανον εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου, ἄλλαι μὲν ἔνεκα κέρδους,

* Τὴν στιγμὴν ἐκείνην καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ὥπλιζοντο μὲ λίθους.

ἄλλαι δὲ πρὸς τοῦτο ἀποσταλεῖσαι ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἐκείνης, δὲν εἶχον ἐπανελημμένους εἰσαγάγει πολεμοφόδια.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ εἰς Σάλωνα εὐρισκόμενοι ἀρχηγοὶ ἔγραψαν πρὸς τὸν Κιουταχῆν, ὅτι, ἐν ἣ περιπτώσει κατελάμβανε τὸ Μεσολόγγιον, ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ θεωρήσουν τὸν σουλτάνον ὡς τὸν κύριόν των.

Μετὰ 27 ἡμέρας ἔφθασεν ὁ Καραϊσκάκης, μετὰ τοῦ Τζαβέλλα, εἰς ὄρος ἄνω τοῦ Μεσολογγίου, καλούμενον Κεράσοβον, ἔνθα, μετ' ἐκείνων τοὺς ὁποίους εἶχε συλλέξει εἰς τὰ περὶχωρα καὶ ἐκείνων τοὺς ὁποίους εἶχε φέρει μετ' αὐτοῦ, συνεκέντρωσε τρεῖς χιλιάδας ἀνδρας, ὑπὸ τοὺς Σαδήμαν, Σαφάκαν, Πεσλήν, Βαλτινὸν * ⁴⁵ καὶ ἄλλους. Τὸ ἐσπέρας ἀπέστειλαν μήνυμα πρὸς τοὺς εὐρισκομένους ἐν Μεσολογγίῳ ὅτι, κατὰ τὴν προσεχῇ νύκτα, οὗτοι θὰ ἤρχοντο ἔξωθεν, νὰ ἐξήρχοντο δὲ ἄλλοι χίλιοι πεντακόσιοι ἐκ Μεσολογγίου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ θέσουν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ μέσῳ καὶ νὰ τοὺς τρέφουν εἰς φυγὴν, ἐνῷ ὁ Καραϊσκάκης θὰ ἔφθανε μέχρι τῆς σκηνῆς τοῦ Κιουταχῆ, ὅπου ἤλπιζε νὰ τὸν αἰχμαλωτίσῃ. Οἱ ἐκ Μεσολογγίου ὤφειλον νὰ ἐξέλθουν μόλις ἤκουον τὸν ἤχον κέρατος ἐκ τῶν ὁρέων.

Τὴν ἐπομένην πρωτὴν οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Μεσολογγίῳ, ἀφνιπιοθέντες, δὲν εἶδον πλέον πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐπειδὴ οὗτος [ἀνεχώρησε], μόλις ἀντελήφθη τὸν Σαχτούρην, ὅστις, μὲ σκοπὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, εἶχε φθάσει μετὰ δεκατεσσάρων πλοίων ἕως τῆς Σκρόφης, καθ' ὃν χρόνον ὁ Μιαούλης ἀνεχώρει ἐκ Ζακύνθου· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνεμος ἔπνεεν ἐκ βορρᾶ, ὁ Σαχτούρης ἔπλεεν ὀλοταχῶς πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Ὁ τουρκικὸς στόλος — ὅστις περιελάμβανε ἐξήκοντα μονάδας, ἦτοι πλοῖα γραμμῆς, «φρεγάτες», «κορβέττες» καὶ «μπρίκια», δεδομένου ὅτι μετ' αὐτοῦ εἶχον ἐνωθῇ ὁ αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ κωνσταντινουπολιτικὸς —, φοβούμενος τοὺς Ἕλληνας, εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸν λιμένα, ἀφοῦ παρέμειναν εἰς Βασιλάδι ἑπτὰ μόνον πλοῖα, τὰ ὅποια ὁ Σαχτούρης προσέβαλε καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐπυρόλησε τὰ δύο, ἕνα «μπρίκι» καὶ μίαν «γολέτταν», ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἵνα φέρῃ τὰ πολεμοφόδια. ||

σ. 514 Οἱ Τούρκοι ἐν τῷ μεταξὺ ἐξῆλθον ἐκ Ναυπάκτου καὶ Πατρῶν, ὅπου εἶχον καταφύγει μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ στόλου.

Τότε οἱ ἡμέτεροι ἀπέστειλαν πυρπολικὸν ἐναντίον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἑπτὰ μονάδας, «φρεγάτες» καὶ «κορβέττες». Αὕτη, εὐθὺς ὡς εἶδε τὸ πυρπολικόν, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ μετ' αὐτῆς ἅπας ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον ἔπειτα κατεδίωξεν ὁ ἡμέτερος, ἀριθμῶν ἑβδομήκοντα ἱστιοφόρα, ἀφικθέντα μεταγενεστέρως.

Ἐν τούτῳ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰς κανονιοφόρους μετέφερον τὰ πλοῖα των εἰς νησίδα, καλούμενῃν... ⁴⁶, ὅπου τὰ ἔσυραν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ διὰ τῶν

* Νὰ ἐξετασθῇ ἂν ἦτο ἐντὸς ἡ ἐκτός.

τηλεβόλων αὐτῶν ἐξώπλισαν πυροβολεῖον. Οἱ ἡμέτεροι προσέβαλον τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον νὰ τὸ κυριεύσουν· ἐγένοντο ὅμως κύριοι ἐπὶ κανονιοφόρων, τὰς ὁποίας, ἐπειδὴ ἦσαν εὐμεγέθεις, οἱ ἐχθροὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ σύρουν εἰς τὴν ξηράν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἰσχυροποιοῦντο διὰ νέων δυνάμεων, δεδομένου ὅτι, ἐξελθόντες καὶ οἱ ναῦται, ἐνίσχυσαν κατὰ τὴν νύκτα τὰς θέσεις, ἵνα, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἡμέτεροι θὰ ἐπεχείρουν τὴν ἔξοδον, οἱ ἐχθροὶ μὴ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ Μεσολογγίου καί, εὐρίσκοντες τοῦτο ἀνυπεράσπιστον, τὸ κυριεύσουν.

Ἐπελθούσης τῆς νυκτός, οἱ ἡμέτεροι ἤρχισαν νὰ ρίπτουν πυροβολισμοὺς ἀπασχολήσεως, καὶ τοῦτο ἵνα οἱ Τούρκοι μὴ ἀντιληφθοῦν ἐκείνους, οἵτινες ἐκινουῦντο πρὸς ἔξοδον διὸ οἱ Τούρκοι, ἐκνευρισθέντες, ἐκραύγαζον πρὸς τοὺς ἡμετέρους νὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ κοιμηθοῦν.

Τότε ἐσήμανε τὸ κέρας καὶ ἐξῆλθον οἱ ἡμέτεροι, εἰς ἀριθμὸν χιλίων πεντακοσίων, αἰφνιδιάσαντες δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐν ὕπνῳ καὶ ἐξ ἀπίνης, ἔκαμαν μεγάλην σφαγὴν, τοὺς διέσπασαν, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ κατέλαβον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, τὰς σκηνάς, τὰ πυροβόλα, τὰ χαρὰκώματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τοῦ Τζαβέλλα ἐκίνησαν ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἀλλ' οἱ ἄνδρες του ἐπανεστάτησαν καὶ δὲν ἤθελον νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν. Ὁ ἡρωϊκὸς Καραϊσκάκης ὅμως, λαβὼν μετ' αὐτοῦ τὸν Τζαβέλλα καὶ περὶ τοὺς τριάκοντα ἄνδρας, οἵτινες μόνον ἦσαν ἐτοιμοὶ, ἀνεχώρησε πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ὅπου ἔφθασε μέχρι τῶν σκηνῶν τοῦ Κιουταχῆ καὶ τὰς ἐπυρόλησεν.

Οἱ ἡμέτεροι τότε, γενόμενοι κύριοι τοῦ στρατοπέδου, ἡτοιμάζοντο νὰ παραλάβουν τὰ κανόνια καὶ τὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Ἐπειδὴ ὅμως ἐστεροῦντο ἵππικου, τὰ δὲ κανόνια, τὰ ὁποῖα οἱ ἐχθροὶ εἶχον μεταφέρει ἐκ Ναυπάκτου, ἦσαν τῶν 48 ἢ καὶ μεγαλυτέρας ὀλκῆς, οὐδὲ κἂν ἠδύναντο νὰ τὰ μετακινήσουν. Ἀπεφάσισαν, λοιπόν, νὰ τὰ καθηλώσουν, οἱ ἥλοι ὅμως τοὺς ὁποίους εἶχον φέρει ἦσαν λεπτότεροι τῆς ὀπῆς τοῦ κανονίου, διὸ οὐδὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν.

Τότε ὁ Κιουταχῆς ἔσπευσε μετὰ τοῦ ἵππικου, κατέφθασε τοὺς διασκορπισθέντας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ στραφοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προσέβαλε σφοδρῶς τὸ καταληφθὲν στρατόπεδον, ὥστε οἱ ἡμέτεροι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν
σ. 515 ἠδύναντο νὰ διατηρήσουν πλέον τὸ στρατόπεδον, || μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν πολλῶν ὥρων, ὑπεχώρησαν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον, ὃ δὲ Καραϊσκάκης ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ὄρος.

Εἰς τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην ἔπεσαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐξήκοντα Ἕλληνες νεκροὶ καὶ πλέον τῶν ὀκτακοσίων ἐχθροὶ.

[*Ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους*] ⁴⁷.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κυβέρνησις, βλέπουσα τὸν Ἰμβραῖμ πασὰ νὰ θριαμβεύῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἔτρεφε πανταχοῦ εἰς φυγὴν τοὺς ἡμετέρους, ἐφόνευσε τὸν Ἀναγνωσταρῶν, τὸν Τσαμαδόν, τὸν Κεφάλαν, τὸν Φλέσσαν εἰς διαφόρους μάχας, ἐν ταῖς ὁποίαις οὗτοι ἔπесαν ἡρώϊκῶς, ἀντιλαμβανομένη δὲ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐνώσῃ ὅλα τὰ κόμματα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ἡλευθέρωσεν ἀπὸ τὸ μοναστήριον τοῦ Ἡλίου τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους, συνεφιλόθη μετ' αὐτῶν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Οὗτος συνέστησεν εἰς τὸν Μιαούλην νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν ἐν Μεσολογγίῳ εὐρισκόμενον Νικίταν νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον.

Ὁ Μιαούλης, ἀναχωρήσας τὴν ἐπομένην τῆς ἐξόδου, συνήντησε τὸν Νικίταν καὶ τοῦ διεβίβασε τὴν πρόσκλησιν τοῦ θείου. Οὗτος ὅμως, φοβούμενος μὴ τυχὸν λεχθῇ ὅτι ἔνεκα φόβου ἐγκατέλειπε τὸ Μεσολόγγιον, δὲν ᾔθελε νὰ ἀκούσῃ νὰ γίνεταί λόγος περὶ ἀναχωρήσεώς του· διὸ ὁ Μιαούλης εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συγκαλέσῃ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγούς τοῦ Μεσολογγίου, νὰ βεβαιώσῃ αὐτοὺς ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Νικίτα ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ὁ Αἰγύπτιος σατράπης εἶχε καταστρέφει τὰ πάντα διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἀνεκόπτετο ἡ προέλασίς του, ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθῃ καὶ ἐκεῖνος, ἵνα πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον.

Οἱ Μεσολογγῖται, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Νικίτα ἦτο ἀναγκαιοτέρα εἰς ἀνοικτὸν πεδῖον ἢ ἐντὸς τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον καὶ πολλοὶ ἄλλοι γενναῖοι ἀρχηγοί, ἔπεισαν τὸν Νικίταν νὰ ὑποχωρήσῃ, τοῦ ἀπηύθυναν δὲ ἔγγραφον, δι' οὗ τὸν συνεχάρησαν διὰ τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δρᾶσίν του. Ἐν συνεχείᾳ τὸν ἀπέστειλαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, πρὸς ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, τοῦ ἐδήλωσαν δὲ ὅτι ἐθεώρουν τὴν παρουσίαν του χρησιμωτέραν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἢ εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ τόπος ἐκεῖνος θὰ τὸν ἐκάλυπτε δόξης.

Πεισθεὶς ὁ Νικίτας εἰς τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν, παρέλαβε τὸ ἔγγραφον καὶ ἐπεβιβάσθη μετὰ εἴκοσι μόνον ἀνδρῶν του εἰς Σπετσιώτικον πλοῖον, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν μετέφερεν εἰς Γλαρέντζαν.

Οἱ Μεσολογγῖται ἐκάλεσαν τότε τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, ὅπως ἀναλάβῃ σ. 516 τὴν θέσιν τοῦ Νικίτα· ὁ δὲ, ἀφιχθεὶς μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, κατέλαβε τὴν περιοχὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὕρισκετο προηγουμένως ὁ Νικίτας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Νικίτας, ἀποβιβασθεὶς εἰς Γλαρέντζαν, μετέβη μετὰ τῶν εἴκοσι ἀνδρῶν του ἐκεῖθεν τῆς Γαστούνης, ὅπου συνήντησε τὸν Γέρο Σισάνην καὶ τοῦ ἐζήτησεν ἓνα νῆον του καὶ χιλοὺς πεντακοσίους ἄνδρας.

Ὁ Σισάνης τοῦ ἔδωκεν ἓνα νῆον του, ἐξέδωσε δὲ καὶ διαταγὴν πρὸς τὰς

δύο ἐπαρχίας, τῆς Γαστούνης καὶ τοῦ Πύργου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔγραφεν ὅτι εἶχε φθάσει ὁ Νικίτας καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ τὸν ἀκολουθήσουν πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουν ὅπλα.

Ὁ Νικίτας παρέλαβε τὸν Μιχαλάκη Σισίην καὶ διέτρεχε πάντα τὰ χωρία τῶν δύο ἐκείνων ἐπαρχιῶν, ἐστρατολόγει δὲ ἄνεν διακορίσεως καὶ διὰ τῆς βίας πάντας τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα· τούτους ἔθεσε πρώτους ἐπὶ κεφαλῆς, τοὺς δὲ ξένους ὀπίσω ⁴⁸. Οὕτω διέτρεξε πάντας τοὺς τόπους ἐκείνους, διήλθεν ἐκ Λάλα καὶ ἔφθασε μετὰ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς Δημητσάναν, ὅπου ἠρώθησαν ἐπίσης μετ' αὐτοῦ ὁ Κολιόπουλος, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Ζαΐμης καὶ συνεκέντρωσαν δύναμιν πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχεν ὑπόνοια μήπως ἔλθῃ ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, ὠχυρώθησαν ἐκεῖ, ἀναμένοντες αὐτόν.

[Ἐπιχειρήσεις Κλεισούρας] ⁴⁹.

Ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ διέτρεχε τὴν Πελοπόννησον. Εἶχε καταλάβει τὴν Τριπολιτσάν, εἶχε μεταβῇ καὶ πυρπολήσει τὸν Μυστρᾶν, εἶχε τρέφει πανταχοῦ εἰς φυγὴν τοὺς Ἕλληνας καὶ κατηρθύνετο τώρα πρὸς τὸ Ἑλος.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐν τῷ μεταξὺ συνεκέντρωσε δυνάμεις — οἱ Γαστουριῶται καὶ οἱ Πύργιοι εἶχον ἐπανέλθει εἰς τὰς οἰκίας των — καὶ μετέβη, ἵνα καταλάβῃ εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Ἀγίου Πέτρου, τὰ πέντε χωρία, τὰ καλούμενα Κοσμάς, Αἰ-Βασίλης, Γεράκι, Παλιοχώρι καὶ... ⁵⁰

Οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Δημητσάνῃ, ἀντιληφθέντες ὅτι ὁ Ἰμβραῖμ κατηρθύνετο πρὸς τὰ μέρη τῆς Σπάρτης καὶ μὴ βλέποντες κίνδυνον διὰ τὴν περιοχὴν των, ἀπέστειλαν τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Κολιόπουλον ἐκεῖ ὅπου εὕρισκετο ὁ Κολοκοτρῶνης, τὸν δὲ Νικίταν εἰς Λεοντάρι, ἵνα συγκεντρώσῃ τοὺς Λεονταρίτας καὶ ἀναμελῇ ἐκεῖ τοὺς Ἀρκάδας, μεταβοῦν δὲ καὶ ἐκεῖνοι νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν Γέρο-Κολοκοτρῶνην, τὸν Κολιόπουλον, τὸν Ζαΐμην, τὸν Λόντον, τὸν Νοταρόπουλον, τὸν Στάϊκον, τὸν Χελιώτην, τὸν Ζέרבαν, τὸν Θεόδωρον Ζαχαρόπουλον, τὸν Γιατρᾶκον, τὸν Χρῦσανθον Σισίην. Ἀφοῦ συνεκέντρωσεν ἐκεῖ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρας, κατηρθύνθη πρὸς χωρίον καλούμενον Καστανέα, ὁπόθεν ἐπροχώρησε πρὸς τὰ πέντε χωρία. Ὁ Κολοκοτρῶνης εἶχε μεταβῇ εἰς Καστανίτσαν.

Ὁ Νικίτας, εὐθὺς ὥς ἔφθασεν εἰς Βασσαρᾶν, τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς Καστανίτσας, ἀφῆκε τοὺς ἀνδρας του ὑπὸ τὸν Μῆτρον Ἀναστασόπουλον, σ. 517 τὸν Γκρίτζαλην, τὸν Ἀνδρέαν Ζαχαρόπουλον, || τὸν Σπετσιώτην καὶ ἄλλους, καὶ μετέβη μετὰ πέντε ἢ ἑξ ἀνδρῶν, ἵνα συναντήσῃ τὸν Κολοκοτρῶνην καὶ τοὺς ἄλλους καὶ συζητήσῃ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου.

Ἐκεῖ συνεζήτησαν τί ἔπρεπε νὰ πράξουν, ἵνα καθυστερήσουν τὸν Ἰμβραῖμ

καὶ τὸν ἐμποδίσουν νὰ πυρπολῇ τὰ χωρία τοῦ Μυστρᾶ, ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῶν ὁρέων. Ἀπεφάσισαν, λοιπόν, νὰ καταλάβουν ὁ μὲν Νικήτας τὸ Καστροί, τὴν Καστανιά καὶ τὸ Γεωργίτσι πρὸς τὰ δεξιὰ, ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης καὶ οἱ λοιποὶ τὴν Βέργαν καὶ τὸν Βασσαρᾶν καὶ τὰς Καλτεζὰς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ, ὁποῦ ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς*.

Ἐπιστρέψας ὁ Νικήτας τὴν ἐσπέραν εἰς τὸ στρατόπεδόν του, ἐγκατέλειψε τοῦτο καὶ μετέβη εἰς Καστανιάν, Γεωργίτσι καὶ Καστροί. Τὴν ἐπομένην πρωτὴν ἔφθασεν ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, ὅστις ἐξεδίδωξεν ἐκ Καστανιάς τοὺς ἡμετέρους, μὴ δυναμένους νὰ τὴν προστατεύσουν, καὶ τὴν ἐπυρπόλησεν.

Οἱ Ἕλληνες εἶχον ὀχρωθῇ εἰς Γεωργίτσι, Καστροί καὶ Σκάλαν. Ἐκεῖ συνεπλάκη οὗτος μετ' αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐπιχειρῶν πολλὰς ἐπιθέσεις, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ καταλάβῃ τὰς θέσεις ἐκείνας.

Ἐπελθοῦσης τῆς νυκτὸς ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς διηρυκτέρευσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τὴν ἐπομένην πρωτὴν κατηνύνηθη πρὸς Λεοντάρι.

Ὁ Νικήτας ἠκολούθει διὰ μέσον τῶν ὁρέων τὴν αὐτὴν ὁδόν, μὲ σκοπὸν νὰ φθάσῃ καὶ τὸν ἀναμείνῃ εἰς Δερβένι τοῦ Λεονταρίου, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι οὗτος ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ, ἀφοῦ δὲ τοῦ ἐπιτεθῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν στενωπῶν ἐκείνων, τὸν καταστρέψῃ ὀλοσχερῶς.

Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις μόνον ἐνεκα στρατηγήματος διηρυκτέυτο πρὸς τὸ Λεοντάρι, ἐπροχώρει δὲ μᾶλλον βραδέως, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέλθῃ ἡ νύξ, μόλις ἐγένετο σκότος, ἤλλαξε κατεύθυνσιν καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν τοποθεσίαν τὴν καλουμένην Κλεισούρα τοῦ μοναστηρίου τῆς Καρτερίας, κατὰ τὰ μέρη τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἵνα ἐκεῖθεν καταλήξῃ εἰς Τριπολιτσάν.

Ὁ τόπος αὐτὸς ἦτο τόσον ἀπρόσιτος καὶ πετρώδης, μὲ δρόμους στενωπῶν, διακοπτομένους ὑπὸ ὁρέων καὶ κλειστὸς ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ ὕψηλοτέρων ὄροσειρῶν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ οὗτος ἐγνώριζεν ὅτι, διὰ τοὺς μνημονευθέντας λόγους, τὸ μέρος ἐκεῖνο δὲν ἐφνύσσεται, ἐσκέφθη νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ, βέβαιος ὅτι δὲν ἤθελε συναντήσῃ οἰονδήποτε ἐμπόδιον.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἡμέτεροι, οὐδὲν ὑποπτευόμενοι, ἐπροχώρουν συνεχῶς ἵνα καταλάβουν τὸ Δερβένι τοῦ Λεονταρίου. Ὁ Κουλοχέρας, ὅστις, μετὰ πεντήκοντα ἀνδρῶν, ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ Νικήτα, εὐρίσκειτο σ. 518 δ' εἰς ἀπόστασιν, πλέον τῆς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, || ἰδὼν τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἀντιληφθεὶς τὴν κατεύθυνσίν των, ἐτράπη ἐπίσης πρὸς τὴν ἁγίαν Εἰρήνην, ἔνθα αὐτὸς καὶ οἱ ἄνδρες του, καταφθάσαντες τοὺς Τούρκους, ἤνοιξαν πῦρ ἐναντίον των. Ἐφ' ὅσον διέθετον πυρίτιδα καὶ σφαίρας, προεκάλεσαν καταστροφάς, ἐπέτευχον δὲ νὰ φονεύσουν περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα καὶ νὰ σώσουν πολλοὺς αἰχμαλώτους χριστιανούς, τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι, κατὰ τὴν ἐπί-

* Ὁ μὲν Νικήτας πρὸς τὰ ἀριστερά, οἱ δὲ λοιποὶ πρὸς τὰ δεξιὰ.

θεσιν, ἀφῆκαν ἐλευθέρους, ἐπειδὴ ἐνόμισαν ὅτι εἶχον προσβληθῇ ὑπὸ ἰσχυρῶν δυνάμεων. Ἐπίσης ἐγκατέλειψαν οὗτοι ὀπίσω των ὡς λείαν εἰς τοὺς Ἑλληνας δύο κανόνια στρατοπέδου καὶ τινας ἵππους, ἡμιόνους καὶ πεντακόσια πρόβατα.

Ἄν οἱ ἡμέτεροι εἶχον δυνηθῇ νὰ πληροφορηθοῦν, ὅτι ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκεῖνον ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ὁ Ἰμβραῖμ, οὗτος θὰ εἶχεν ὑποστῇ τελείαν καταστροφὴν. Ἐπίσης, ἂν οἱ ὑπόλοιποι, οὔτινες εὐρίσκοντο πρὸς τὴν ἄλλην πλευρὰν, μὴ ὑποπτευόμενοι ὅτι ὁ Ἰμβραῖμ ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, εἶχον προλάβει κατὰ τὰ συμφωνηθέντα νὰ καταλάβουν τὰς καταλλήλους θέσεις, ἴσως θὰ εἶχε κριθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, ὅστις εἶχε πληροφορηθῇ τὰ ἑλληνικὰ σχέδια — ἡ δὲ ἐτοιμότης τῶν κινήσεων του ἐπανεπιλημμένως ἐματαίωσε τὰ καλύτερα σχέδια τῶν Ἑλλήνων — διέλυσε ἀμέσως τὸ στρατόπεδόν του καὶ ἐπέτιχε νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν πρὶν ἢ οὗτοι λάβουν τὸν καιρὸν νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν τὰ συμφωνημένα.

Ὁ Ἰμβραῖμ εἶχε μετ' αὐτοῦ Γάλλους, οὔτινες τοῦ ὑπεδείκνυνον τὰ σχέδια ἐπιθέσεως· ἄνθρωποι οὔτινες προσῆπτον ἐντροπὴν εἰς ἔθνος τόσον φιλελεύθερον⁵¹.

Ὁ Νικίτας, ἀκούσας τοὺς πυροβολισμούς, ἔφθασε μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἀγίαν Εἰρήνην, ἀλλ' ὁ Ἰμβραῖμ εἶχεν ἤδη διέλθει.

Μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἀνάγκης νὰ παραμείνουν εἰς τοὺς τόπους ἐκεῖνους, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰμβραῖμ πασᾶ, ὁ Νικίτας ἀνέλαβε τοὺς ἄνδρας του καὶ μετέβη εἰς τὸ Ναῦπλιον, ὅπου εὐρίσκετο ἡ Κυβέρνησις, ἵνα ἐκθέσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου, δεδομένου ὅτι εἶχε λάβει σχετικὴν ἐντολὴν παρὰ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἐκείνης κατὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησίν του.

[Ὑδρα - Σπέτσαι - Τρίπολις]⁵².

Ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ἐξ ἄλλον, βλέπων ὅτι, ἐφ' ὅσον δὲν κατελαμβάνοντο ἡ Ὑδρα καὶ αἱ Σπέτσαι, δὲν ἠδύνατο νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰ σχέδιά του, δεδομένου ὅτι αἱ δύο αὗται νῆσοι ἀπετέλουν τὸ κέντρον ἐξορμήσεως τῶν ἑλληνικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐπετίθεντο πανταχοῦ κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκ παραλλήλου δὲ ἔσπευδον εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ὁπουδήποτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη, ἥπειλει νὰ ἀναλάβῃ ἐκστρατείαν μέχρις ἐξοντώσεως αὐτῶν.

Οἱ Σπετσιῶται, πληροφορηθέντες τοῦτο, ἀπέστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν εἰς Ναῦπλιον, ἵνα τύχουν βοηθείας εἰς ἄνδρας. Ἡ πρεσβεία, διαπιστώσασα ὅτι ὁ Νικίτας εὐρίσκετο εἰς Ναῦπλιον, ἐζήτησεν ὅπως ἀναλάβῃ οὗτος τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀποστολῆς.

Ἡ Κυβέρνησις ῥώωτησε τὸν Νικίταν, ἂν ἐπεθύμει νὰ μεταβῇ εἰς Σπέτσας. Ὁ Νικίτας ἀπήντησεν ὅτι, ὅπου διετάσσετο ὑπὸ τῆς πατρίδος νὰ σπεύσῃ,⁵¹⁹ || θὰ μετέβαιεν ἄνευ ἀντιρρήσεως καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ τὸν διαθέσῃ ὅπως ἐνόμιζεν, ὅπως «ἡ διοίκησις τὸν οἰκονομίῃ»⁵³.

Παρέλαβε τότε ὀκτακοσίους ἄνδρας καὶ μετέβη εἰς Σπέτσας, ὅπου μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Φαμπρίκιος μετὰ πεντακοσίων τακτικῶν ἀνδρῶν, ὁ Γενναῖος μετὰ ἑπτακοσίων καὶ ὁ Χατζη-Μιχάλης μετὰ τοῦ ἱππικοῦ.

Ἐκεῖ παρέμεινε πλέον τῶν εἴκοσι ἡμερῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, πληροφορηθεὶς ὅτι αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ἦσαν ὠχυρωμέναι, μετέβαλε γνώμην, ἐνῶ οἱ ἡμέτεροι, βλέποντες ὅτι ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ἤλλαξε πορείαν, ἐγκατέλειψαν τὰς Σπέτσας, ὁ δὲ Νικήτας ἐπανῆλθε μετὰ τῶν ἀνδρῶν του εἰς Ναύπλιον.

Ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, μὲ τὸ ἄνθος τοῦ στρατοῦ του, εἶχε μεταβῆ ἵνα ἐκπορήσῃ τὸ Μεσολόγγιον, ἀφοῦ ἀφῆκε φρουρὰν εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ καταληφθέντα μέρη. Εἰς Τριπολιτσᾶν εἶχεν ἀφήσει πέντε χιλιάδας ἄνδρας, ἱππικὸν καὶ πεζικόν.

Ὁ Κολοκοτρώνης, πληροφορηθεὶς ὅτι τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτσᾶς δὲν ἐφυλάσσοντο τὴν νύκτα, ἔγραψεν εἰς τοὺς ἀρχηγούς νὰ ἐνωθοῦν εἰς Μπερτζοβᾶν, ἀφοῦ δὲ ἐτοιμάσουν κλίμακας, μεταβοῦν ἐκεῖ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, τὰς στηρίζουν ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ οὕτως ἐπιτεθοῦν καὶ καταλάβουν τὸ φρούριον.

Ἐκεῖ κατέφθασε καὶ ὁ Νικήτας, ἐνωθέντες δὲ πάντες, εἰς ἀριθμὸν ἑπτὰ χιλιάδας, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβοῦν τὴν νύκτα τῆς...⁵⁴ καὶ ἐπιχειρήσουν τὴν ἐπίθεσιν. Ἐκαστος ἀρχηγός, μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῇ ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς.

Εἰς τὰ τεῖχη μεταξὺ τῆς πόλης τοῦ Λεονταρίου καὶ τοῦ Μυστρᾶ ὤφειλον νὰ μεταβοῦν ὁ Νικήτας καὶ ὁ Κολιόπουλος, μετὰ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, εἰς τὰ τεῖχη μεταξὺ τῶν πυλῶν Καλαβρύτων καὶ Καρυταίνης ὁ Γενναῖος, ὁ Τσώκης καὶ ὁ Χελιώτης, μετ' ἄλλων δύο χιλιάδων εἰς τὰ τεῖχη μεταξὺ τῆς πόλης τοῦ Ναυπλίου μέχρι τοῦ Μυστρᾶ ὁ Ζαχαρόπουλος, ὁ Σταΐκος, ὁ Γιατρᾶκος, ὁ Κωνσταντῖνος Μανρομιχάλης. Ὁ Γέρο-Κολοκοτρώνης, ὁ Χατζη-Μιχάλης, μετὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἄλλοι εὐρίσκοντο ἔξωθεν τῆς πόλης τοῦ Ναυπλίου, ἵνα παρακολουθήσουν τὰ γεγονότα καὶ εἰσχωρήσουν, ὅταν οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθουν ἥνοιγον τὰς πόλεις.

Ἀφοῦ κατεστρώθησαν τὰ σχέδια, ἐπῆλθεν ἡ νύξ, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι — οἵτινες εἶχον πληροφορηθῇ ταῦτα ἐκ δύο ἀνδρῶν εὐρίσκομένων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ θεωρηθέντων Βουλγάρων, ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι ἦσαν Τοῦρκοι, εἶχον δὲ ἀποδράσει, ἵνα φέρουν τὴν εἰδησιν εἰς Τριπολιτσᾶν — ἦσαν πάντες ἔτοιμοι πρὸς μάχην ἐπὶ τῶν τειχῶν. Διὸ οἱ ἡμέτεροι, βλέποντες τὴν ἀδυναμίαν ἐπιθέσεως, ἀπεσύρθησαν, ἐκτὸς τῶν δυνάμεων τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Κολιοπούλου, οἵτινες εἶχον μάλιστα στηρίξει ἥδη πέντε ἢ ἑξ κλίμακας ἐπὶ τῶν τειχῶν. Ἀντιληφθέντες ὅμως καὶ οὗτοι ὅτι εἶχον ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν
σ. 520 ἀνδρῶν των, οἱ ὁποῖοι διέβλεπον μέγιστον ἢ τὸν κίνδυνον καὶ καταστρεπτικὰς τὰς συνεπειάς, ἐπειδὴ οἱ ἀπομεινάντες δὲν ὑπερέβαινον τοὺς διακοσίους, ἀπεσύρθησαν καὶ ἐκεῖνοι.

Ὁ Νικίτας ὁμως, καίτοι διαθέτων μικρὰς δυνάμεις, δὲν εἶχε παραιτηθῇ τῆς ἰδέας νὰ ἀνέλθουν ἐπὶ τὰ τείχη· ὑπεχώρησεν ἐν τούτοις, πεισθεὶς εἰς τὰς συνετάς συμβουλὰς τοῦ Κολιοπούλου.

Ὁ Νικίτας καὶ ὁ Κολιοπούλος, βλέποντες προσεγγίζουσιν τὴν πρωΐαν, ἀπεσύρθησαν. Καὶ ὁ μὲν Κολιοπούλος, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του, μετέβη εἰς ὄρος πρὸς τὸ μέρος τοῦ Μπερτζοβᾶ, εἰς Ἀἷγιωργίτικα, ὁ δὲ Νικίτας, παραλαβὼν ἑξ ἀνδρας καὶ νομίζων ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν εἶχον ἀκόμη κατέλθει, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ τοὺς πληροφοροῖσιν περὶ τῶν συμβάντων, περιῆλθε τὰ τείχη τῆς πόλεως. Μὴ συναντήσας ὁμως τούτους, μετέβη ἐκεῖ ὅπου ὤφειλον νὰ εὐρίσκωνται ὁ Γενναῖος καὶ οἱ λοιποὶ τῆς περιοχῆς ἐκείνης καὶ τοὺς ἀνέυρε, μετὰ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν, εἰς θέσιν καλουμένην Περθῶριον.

Μέρος ἐκείνων, οἵτινες ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτεθοῦν, ἑξακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, ἀντὶ νὰ καταλάβουν καὶ αὐτοὶ ὄχυράν θέσιν, παρέμειναν ἀδρανεῖς εἰς τὴν ἀνοικτὴν πεδιάδα. Διό, ἐπελθούσης τῆς πρωΐας, οἱ ἔχθροί, ἀντιληφθέντες αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τειχῶν, ἀπέστειλαν τὸ ἱππικὸν των, τοὺς ἐπετέθη, τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῶν τειχῶν, ἐφόνευσεν περὶ τοὺς δεκαπέντε καὶ συνέλαβε περὶ τοὺς εἴκοσιν αἰχμαλώτους.

Ὁ Νικίτας, ὁ Γενναῖος καὶ οἱ λοιποί, οἱ εὐρισκόμενοι πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀκούοντες τὸν θόρυβον τῆς μάχης, ἐφοβήθησαν μήπως οἱ ἔχθροί εἶχον συναντηθῇ καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ὅστις διέθετε μόνον ἑκατὸν ἀνδρας. Ἐξεκίνησαν, λοιπόν, ἀμέσως μετὰ τῶν ἀνδρῶν των πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ ἔφθασαν εἰς Ματσαργρά, χωρίον κατεστραμμένον, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐπιτιθέμενοι, ἀντιληφθέντες ὅτι κατήρχετο ἐκ τῶν ὁρέων ἐνίσχυσις, ἀνέκοψαν τὴν καταδίωξιν, ἐκόμισαν δ' εἰς Τριπολιτσᾶν τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἀμέσως τότε οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Τριπολιτσᾷ ἐκινήθησαν κατὰ τῶν νεοαφικθέντων, εἰς ἀριθμὸν διακοσίων ἱππέων καὶ τεσσάρων χιλιάδων τακτικῶν.

Ὁ Γενναῖος ἐπεθύμει νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὸ μνημονευθὲν χωρίον, ἀλλ' ὁ Νικίτας, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθοῦν ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία ἦτο πολὺ ἐκτεθειμένη, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο θὰ ὠδήγει εἰς ἀναπότρεπτον καταστροφὴν, ἐπρότεινε καὶ ἐγένετο δεκτὸν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς ἐρημικὸν χωρίον καλούμενον... ⁵⁵, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων λεπτῶν ἀπὸ τοῦ ἄλλου, δεδομένου ὅτι εἰς αὐτὸ εἶχον διατηρηθῇ τείχη, ἐνῶ τὸ πρῶτον εἶχεν ἑξ ὀλοκλήρου ἰσοπεδωθῇ.

Πράγματι μετέβησαν πρὸς τὸ ἄλλο χωρίον, πρὶν ὁμως εἰσελθουν, τοὺς κατέφθασεν τὸ ἱππικόν. Τότε τὸ ἥμισυ τῶν ἡμετέρων ἔτρεξε νὰ καταλάβῃ θέσεις εἰς τὸ μνημονευθὲν χωρίον, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ἐστράφη, ἵνα ἀνταχθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. ||

σ. 521 Ἐκεῖ ὑπέστησαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὅποιον ὁμως δὲν κατώρ-

θῶσε νὰ τοὺς νικήσῃ, διότι ἀντίσταντο ἐρρωμένως, μέχρις οὗ οἱ ὑπόλοιποι ὠχυρώθησαν ἐντὸς αὐτοῦ.

[**Δραῖσις Σταΐκου καὶ Νικήτα. — Δερεβένι, Ἀλμυρός, Μυστρᾶς**] ⁵⁶.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν τώρα κατόρθωμα τοῦ Σταΐκου ⁵¹.

Ὅτε οἱ ἑξακόσιοι τῆς Τριπολιτσᾶς κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ὁ Σταΐκος, ὅστις εὐρίσκετο ἐκεῖ πλησίον μετὰ πολλῶν ἀνδρῶν, βλέπων τὸν κίνδυνον τῶν καταδιωκομένων, παρώτρυνε τοὺς ἰδικούς του ἵνα σπεύσουν νὰ σώσουν τοὺς ἀδελφούς των· αὐτοὶ ὅμως, φοβούμενοι, δὲν τὸν ὑπήκουσαν. Τότε ὁ Σταΐκος ἔσπευσεν ἑφιππος ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος καί, ὅτε οἱ Τριπολιτιστῶται ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἤρχισε μόνος νὰ μάχεται κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ. Εἶναι δὲ γεγονὸς καταπληκτικὸν πῶς δὲν ἐφονεύθη ἢ δὲν ἠχμαλωτίσθη. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν τρόπον τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες, βλέποντες τοὺς ἄλλους νὰ κατέρχωνται, ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν.

Ὁ Νικήτας, ὅστις ἦτο ἐπίσης ἑφιππος, ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰς γραμμὰς τοῦ στρατοῦ του καὶ ἐτέθη εἰς τὸ δεξιόν, ἵνα δύναται ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ μάχεται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐνθαρρύνῃ διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ παραδείγματος τοὺς ἄνδρας του, βλέπων πάντας αὐτοὺς διασωθέντας καὶ ὀχυρωθέντας εἰς τὸ χωρίον, ἀνέλαβε καὶ οὗτος τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θέσιν ταύτην. Αἶφνης ἀντελήφθη ὅτι δύναμις ἐχθρικών ἱππέων τοῦ ἀπέκλεισε τὸν δρόμον, θὰ εἶχε δὲ ἴσως καὶ φονευθῇ ἐκεῖ, ἂν ὁ Σταΐκος, ὅστις, καταπεποιημένος ἐκ τῆς προηγουμένης συμπλοκῆς, παρέμεινεν ὀπίσω εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς τετάρτου τοῦ χιλιομέτρου, βλέπων εἰς κίνδυνον τὸν Νικήταν, δὲν ἔσπευδεν εἰς βοήθειάν του.

Ὁ Νικήτας ἠγωνίζετο μόνος κατὰ τῶν Τούρκων, ὅτε ἐπλησίασεν ὁ Σταΐκος, ὅστις φθάσας εἰς τὰ νῶτά του, ἔρριψε πυροβολισμόν. Ἐκεῖνοι, νομίζοντες ὅτι εἶχε φθάσει ἰσχυρὰ ἐνίσχυσις, ἀνέκοψαν ἐπὶ τι διάστημα τὸν ἄγωνα καὶ οὕτως ἔδωσαν τὸν καιρὸν εἰς τὸν Νικήταν καὶ εἰς τὸν ὑπερασπιστήν του νὰ περνήσουν τοὺς ἵππους των καὶ νὰ σωθοῦν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ χωρίον.

Οἱ ἐχθροὶ, βλέποντες τοὺς ἡμετέρους ὠχυρωμένους εἰς θέσιν πολλὴ ἰσχυράν, ὅπου θὰ ὑφίσταντο πανωλεθρίαν, ὑπεχώρησαν καὶ ἐφρόντισαν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνήντησαν καθ' ὁδὸν καὶ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἀκόμη φθάσει ἐκεῖ. Οὕτως ἐπέστρεψαν πάντες εἰς Τριπολιτσάν.

Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην ἐφονεύθησαν τρεῖς ἢ τέσσαρες Ἕλληνες καὶ δεκάς ἐχθρῶν.

Τὴν ἐπομένην ὄλιαι αἱ δυνάμεις συνήλθον εἰς Ἀἰγυωργίτικα, ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης, συγκεντρῶσας πάντας τοὺς ἀρχηγούς, εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἦτο σκληρὸν αὐτοὶ μὲν νὰ ἐκθέτουν τὴν ζωὴν των, ὁ ἐχθρὸς δὲ νὰ πληροφορεῖται τὰ σχέδιά των, καὶ ὅτι τὴν προδοσίαν ταύτην οὗτος ἀπέδιδεν εἰς τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐχθροὶ των.

Ἔνεκα τούτου ὁ Γέρος, δυσηρεστημένος ἐκ τῶν ζημιῶν, τὰς ὁποίας τὸ
 σ. 522 ἔθνος ὑπέφερεν || ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου... ⁵⁸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις καθ' ἑκά-
 στην ἔκαμνε νέας προόδους καὶ κατελάμβανε πόλεις καὶ χωρία, ἐνυρπόλει,
 ἐφόνευσεν, συνελάμβανεν αἰχμαλώτους, ἡ δὲ Ἑλλὰς εἶχε φθάσει πλέον εἰς ση-
 μεῖον τελείας ἀθλιότητος, ἐπρότεινε νὰ μεταβοῦν πάντες καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ
 τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ συγκαλέσουν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Πρὸς τοῦτο ὑπέ-
 δειξε νὰ μεταβοῦν εἰς Ἀργος.

Ὁ Νικήτας τότε ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἐπεθύμει πλέον νὰ μετάρχη εἰς ἐνερ-
 γείας, αἵτινες δὲν εἶχον στρατιωτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ὅτι θὰ μετέβαινεν ὅπου-
 δήποτε τὸν ἐκάλει ἡ ἀνάγκη τοῦ πολέμου, ἃς ἐσκέπτοντο δὲ οἱ ἄλλοι νὰ κάμουν
 συνελεύσεις καὶ συγκεντρώσεις ⁵⁹.

Ἀπεφασίσθη, λοιπόν, ὅπως ὁ Νικήτας μεταβῇ μετὰ δυνάμεως εἰς Δερ-
 βένι τοῦ Λεονταρίου καὶ προστατεύσῃ τὴν θέσιν ἐκείνην, ἵνα μὴ δύνανται νὰ
 λαμβάνουν βοήθειαν οἱ εὐρίσκόμενοι εἰς Τριπολιτσᾶν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τῆς
 Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυαρίνου.

Τούτου ἀποφασισθέντος, οἱ λοιποὶ μετέβησαν εἰς Ἀργος, ὁ δὲ Νικήτας,
 μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν, μετέβη εἰς Δερβένι τοῦ Λεονταρίου, ἐνθα, συγκεντρώ-
 σας δύο χιλιάδας ἀνδρας, παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἢ ἑξ μῆνας, καλέσας δὲ κτί-
 στας, ἀνῴψωσε δεκάδα μικρῶν φρουρίων, τειχῶν, οἰκιῶν «μὲ πολεμίστρες»
 καὶ ὄχρωμάτων μὲ λίθους, ἵνα προστατεύσῃ τὰς θέσεις ἐκεῖνας.

Καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκοντο ἐκεῖ, οἱ Τοῦρκοι ἐπλησίασαν τρεῖς μετὰ ἵπι-
 κοῦ καὶ πεζικοῦ, φέροντες καὶ πολεμοφόδια, ἵνα τὰ εἰσαγάγουν εἰς Τριπο-
 λιτσᾶν. Δὲν τὸ ἐπέτυχον ὁμως, δεδομένου ὅτι ἀπωθήθησαν ἐπανειλημμένως,
 καίτοι εἰς ἀριθμὸν ἦσαν δεκαπλάσιοι τῶν ὑπερασπιστῶν.

Εἷς τινα τῶν ἐπιδρομῶν τούτων, συγκεντρωθέντες εἰς Δερβένι δύο χιλιά-
 δες ἀνδρες, ἐπειδὴ ἐγνώριζον ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας θὰ διήρχοντο οἱ
 ἐχθροί, ἐπετέθησαν ἐναντίον των ἐξελθόντες τῶν ὄχρωμάτων καὶ τοὺς κατε-
 δώξαν μέχρι τοποθεσίας καλουμένης Λιγουνίτσα, φονεύσαντες μέρος ἐξ αὐτῶν
 καὶ γενόμενοι κύριοι πολλῶν ὑποζυγίων, καταφόρτων τροφίμων καὶ πολε-
 μοφοδίων.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνῆλθεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἣτις διώρισε Κυβέρνησιν
 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ζαΐμη. Ἐλήφθη ἐπίσης ἀπόφασις νὰ διατεθοῦν πολε-
 μοφόδια διὰ τὰς δυνάμεις τοῦ Νικήτα πρὸς τὰ μέρη τοῦ Ἀλμυροῦ, ἔγραψαν
 δ' εἰς αὐτὸν νὰ ἀποστείλῃ ἀνδρας καὶ ὑποζύγια διὰ τὴν παραλαβήν. Ὅπερ
 καὶ ἐγένετο.

Ὁ Νικήτας, βλέπων ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἤρχοντο πλέον νὰ ἐπιτεθοῦν
 κατὰ τοῦ Δερβενίου καὶ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ παραμείνῃ ἐν ἀδρανείᾳ, ἀδυνατῶν
 ὁμως νὰ μεταβῇ ὅπως ἀγωνισθῇ κατ' αὐτῶν εἰς ὠχρωμένους θέσεις, ἐσκέφθη
 ἄλλον τρόπον ἐπιθέσεως. Ἀπέστειλε πολλὰς ομάδας ἀνδρῶν — ἐξ εἴκοσι μέχρι
 σ. 523 τριᾶκοντα ἐκάστην —, αἵτινες ἔστησαν || ἐνέδρας εἰς πολλὰς περιοχάς, ἐπὶ

τῶν ὁδῶν συγκοινωνίας μεταξὺ Ναυαρίνου, Κορώνης καὶ Μεθώνης, ἀφοῦ δὲ ἐκρούθησαν καταλλήλως ἐκεῖ, ὡσάκις μὲν ἔβλεπαν νὰ διέρχονται ὁμάδες ἐξ ἑκατὸν, διακοσίων ἢ περισσοτέρων Τούρκων, τοὺς ἀφῆνον νὰ διέλθουν ἀνενόχλητοι, ὡσάκις ὁμως διέκρινον ὁμάδας πέντε, ἐξ ἢ δέκα ἐξ αὐτῶν — ὅπερ συνέβαινε καθ' ἑκάστην —, ἐξήρχοντο, τοὺς ἐφόνεον καὶ ἐν συνεχείᾳ τοὺς ἀπεγύμνωνον, οὕτω δὲ ἀπεκόμιζον πλουσίαν λείαν ἵππων, ἡμιόνων, τροφίμων, πολεμοφοδίων. Ἐπίσης, μεταβαίνοντες καὶ τὴν νύκτα, ἤρπαζον ὅσα ζῶα ἔβροσκον ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ ἐπειδὴ εἰς Μεθώνην ὑπῆρχεν ἡ σημαντικωτέρα ποσότης τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων, ὁπόθεν ἀπεστέλλοντο πρὸς τὰς ὑπολοίπους περιοχάς.

Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἀγῶνος ἦτο καταστρεπτικός διὰ τοὺς Τούρκους, διότι δὲν παρήρχετο ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν νὰ μὴ γίνωνται ἐπιθέσεις· παρ' ὅλας δὲ τὰς προσπάθειάς των ὅπως διατηρήσουν ἐλευθέρας τὰς διόδους, οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ τὸ ἐπιτύχουν.

Οἱ ἐχθροὶ εἶχον κατασκευάσει «καλύβες» μεταξὺ Ναυαρίνου καὶ Μεθώνης, ὅπου εἶχον θέσει τὰ ζῶα των ὑπὸ τινα λόφον.

Ὁ Νικήτας ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ καὶ νὰ θέσῃ πῦρ εἰς «τὶς καλύβες» καὶ οὕτω καταστρέψῃ ὅλον τὸ ἱππικὸν των.

Ἀφοῦ παρεσκεύασε τὸ σχέδιον καὶ ἀφοῦ συνεκεντρώθησαν ἐκ τῶν περιχώρων περὶ τὰς ἐπτὰ χιλιάδας ἄνδρες — τόσοι ἦσαν περίπου μετὰ τῶν ἰδικῶν του — (ὁ Νικήτας δὲν διέθετε πλέον τῶν χιλίων πεντακοσίων ἄνδρας, διότι οὔτε μέσα εἶχεν, οὔτε ἡδύνατο νὰ συντηρῇ πολλὰ ἄτομα, ἀλλ' εἰς οἰανδήποτε εὐκαιρίαν τὸ ἐπεθύμει, ἔκαμνε σήματα διὰ πυρῶν εἰς ὑψηλὰ μέρη καὶ ἀμέσως συνεκέντρωνεν ἐξ ἑως ἐπτὰ χιλιάδας ἄνδρας ἀπὸ τὰς περιοχὰς καὶ τὰ χωρία τῶν περιχώρων), ἐξεκίνησεν ἵνα θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ μελετηθὲν σχέδιον.

Ὁ Ἰμβραῆμ πασᾶς ἐξ ἄλλου, ἀφοῦ κατέλαβε τὸ Μεσολόγγιον, ἔγραψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰ φρούρια τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυαρίνου ὅτι, ἂν δὲν ἐφρόντιζον νὰ ἐνισχύσουν διὰ τροφίμων τὴν Τριπολιτσάν, οἱ ἀρχηγοὶ των θὰ ἐτιμωροῦντο διὰ κεφαλικῆς ποιτῆς.

Ἐνεκα τούτου, πιεζόμενοι οὗτοι ὑπὸ τῆς διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἐξεκίνησαν εἰς ἀριθμὸν ὀκτῶ χιλιάδων ἀνδρῶν, ἵνα παραβιάσουν ἐν οἰονδήποτε στενὸν καὶ ἐφοδιάσουν τὴν Τριπολιτσάν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁμως οἱ ἡμέτεροι κατηνθύνθησαν ἵνα πυρπολίσουν τὰς σκηνάς των, ὥστε ἐκεῖνοι, φθάσαντες εἰς Λεοντάρι, εἰς θέσιν καλουμένην «τῆς Τσακωνιάς τὸ χάνι», καὶ βλέποντες τούτους Ἕλληνας, ἐπεχώρησαν καὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀνδριταίνης, φθάσαντες δ' εἰς χωρίον καλούμενον Ἀρβένα, ἀντήλλαξαν πυροβολισμούς τινας. Οἱ ἡμέτεροι, ἀντιληφθέντες τούτους, ἐνεφανίσθησαν αἰφνιδίως ἐκεῖ, αὐτοὶ δέ, διαπιστοῦντες ὅτι οὐδὲν ἡδύνατο τότε νὰ ἐπιτύχουν, μετέβησαν πρὸς τὸ

σ. 524 Κλειδί || καὶ ἔφθασαν εἰς Ἀγουλνίτσαν καὶ Πύργον, ἔνθα ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ, ὅστις εἶχεν ἀφιχθῆ προηγουμένως εἰς Πάτρας.

Ὁ Νικήτας ἀπεσύρθη ἐκ νέου εἰς τὸ στενὸν τοῦ Λεονταρίου, ἀλλ' ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθε καὶ κατέλαβεν — «ἐπαιρνε σβάρα» — τὰ Καλάβρυτα, τὴν Καρύταιναν, τὸ Λεοντάρι, τὸν Μυστράν, τὴν Μεσσηνίαν, ἔνθα κατέστρεψε τὰ πάντα, διασπῶν καὶ τρέπων εἰς φυγὴν οἰανδήποτε δύναμιν ἐνεφανίζετο πρὸ αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ὅσοι ἦσαν μετὰ τοῦ Νικήτα ἔσπευδον νὰ σώσουν ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴν ἐπιδρομὴν τὰς οἰκογενείας των, ἐγκατέλειψαν δὲ αὐτὸν μόνον, μὲ μόλις χιλίους διακοσίους ξένους, Κεφαλλήνας, Ζακυνθίους καὶ Ρουμελιώτας. Ὅθεν, μὴ δυνάμενος πλέον νὰ διατηρήσῃ τὰς τοποθεσίας ἐκείνας, πολλῶ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς, γενόμενος κύριος ὅλης τῆς περιοχῆς, ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς Τριπολιτσᾶν ὅταν καὶ ὅπως καὶ ὁπόθεν ἐπεθύμει, ἔλαβε τοὺς ἄνδρας, οἵτινες τοῦ εἶχον ἀπομείνει, καὶ ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ πάντες οἱ ὁποθενδήποτε τραπέντες εἰς φυγὴν ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατὸν χιλιάδας φυγάδας, γυναῖκας, παῖδια, ἄνδρας, μετὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ζώων των, κατέφυγον ὁμαδικῶς καὶ εἰς μέγαν ἀριθμὸν εἰς ἀπροσίτους τοποθεσίας ἐπὶ τοῦ ὄρους Ταυγέτου.

Ὁ Νικήτας, ἐλπίζων νὰ σώσῃ, ἐὰν ἦτο δυνατόν, τὰς θέσεις ἐκείνας ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἔσπευσε μετὰ τῶν ὑπολοίπων πρὸς τὰ μέρη τὰ καλούμενα «Πισινὰ χωρία», καὶ ἐνεφανίζετο ὅτ' ἐν σημείον, ὅτ' εἰς ἄλλο, ὅπου τὸν ἐκάλει ἡ ἀνάγκη. Ἐκεῖ ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι, εἰς τρόπον ὥστε συνεκέντρωσε πεντακοσίους ἄνδρας.

Μία φάλαγξ τοῦ Ἰμβραήμ, ἀνερχομένη εἰς τρεῖς χιλιάδας ἄνδρας, ἔφθασεν εἰς χωρίον καλούμενον «Μεγάλη Ἀναστάσοβα» καὶ ἔθεσε πῦρ. Ἐκεῖθεν ἐπρόκειτο νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ ὄρος, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ τοὺς φυγάδας· κατέφθασεν ὁμῶς ὁ Νικήτας καὶ ἤρχισε μετὰ τῶν ἀνδρῶν του ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες τὴν ἀντίστασιν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀφοῦ ἀπώλεσαν περὶ τοὺς τριάκοντα ἄνδρας, ὑπεχώρησαν ἔσπευσμένως, οἱ δὲ ἡμέτεροι, ἀπομείναντες κύριοι τοῦ πεδίου, κατέσβεσαν τὸ πῦρ.

Μετὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην τῶν ἐχθρῶν, πάντες οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ τοῦ ὄρους, βλέποντες εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν των καὶ τὰς οἰκογενείας των, καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀπογνώσεως, ἀνεῦρον τὴν δύναμιν, ἵνα παρασκευασθοῦν καὶ προβάλλουν ἀπέλυτα ἄμυναν.

Ἡ θέσις ἐκεῖνη, ἣτις ἦτο ἀπρόσιτος εἰς τὸ ἵππικόν καὶ δυσπρόσιτος εἰς τὸ πεζικόν, προστατευομένη ἅπασα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες τῶρα πλέον ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ ἀποθάνουν, ἢ ἐπιχειρηθεῖσα ἀνυχῆς ἀπόπειρα ὑπὸ τῶν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν τοῦ ἐχθροῦ καὶ, τέλος, ἡ πρόθεσις τῶν Ἑλ-
σ. 525 λήρων νὰ ἀμνηθοῦν κατὰ τῆς ὁργῆς τοῦ Ἰμβραήμ, || ἣτις ἐδεκαπλασίαζε τὴν ὁρμὴν τῶν ἐπιτιθεμένων, ἠνάγκασαν τὸν Ἰμβραήμ, εὐρισκόμενον ἐκεῖ πλησίον

μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του, ἀφοῦ ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἡδύνато νὰ ἐκπορθήσῃ τὸν Ταῦγετον, νὰ ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς Καλαμάταν. Εἰς τὰς διόδους ὁμοῦς τῶν στενῶν ἐκείνων ἀπώλεσε πλέον τῶν τετρακοσίων ἀνδρῶν, ἔνεκα τῶν συνεχῶν παρενοχλήσεων τῶν ἡμετέρων, οἵτινες τοῦ ἐπετίθεντο ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων.

Ἀφοῦ ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ὑπεχώρησεν εἰς Καλαμάταν, ὁ Νικήτας μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν μετέβη εἰς Ἀλμυρόν, ἵνα συζητήσῃ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῆς θέσεως τῆς καλονμένης Βέργας, ἔξαναγκάσῃ δὲ νὰ παρουσιασθῶν εἰς τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουν ὅπλα Πελοποννήσιοι, οἵτινες κατὰ μέγα μέρος εἶχον καταφύγει εἰς Μάνην.

Ἀπὸ Ἀλμυροῦ μετέβη εἰς Σκαρδαμούλαν, ἔνθα ὁ Διονύσιος Μούρτζινος καὶ ὁ Μαυρομιχάλης ἐφύρισκοντο εἰς ἀνοικτὴν διχόνοιαν, ἔχων τὸν σκοπὸν νὰ συμφιλίωσιν αὐτοὺς καὶ ἀντισταθῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐνῶ παρέμενεν εἰς Σκαρδαμούλαν, ὁ Γερό - Κολοκοτρώνης, ὁ Τσώκρης καὶ ὁ Κολιόπουλος προσεπάθησαν νὰ συγκεντρώσων δυνάμεις, ἵνα καταλάβουν ὅλα τὰ στενὰ τοῦ Λεονταρίου καὶ διακόψουν τὰς συγκοινωνίας τῆς Τριπολιτσᾶς μετὰ τοῦ Νεοκάστρου κλπ.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀφίχθεις εἰς Ἀλμυρόν, ἔγραψε πρὸς τὸν Νικήταν νὰ μεταβῇ ἐπίσης καὶ αὐτός. Οὗτος ἔσπευσεν ἐκεῖ μετὰ τοῦ Μουρτζίνου, προσῆλθε δὲ καὶ ὁ Λάζαρος Μαυρομιχάλης.

Ἀπεφάσισαν τότε, ἀφοῦ συγκεντρώσων δυνάμεις ἐκ Μάνης καὶ Πελοποννήσου, ἐξ ἐκείνων αἰτινες εἶχον καταφύγει εἰς Μάνην, νὰ τὰς ἀποστείλουν εἰς Βέργαν, ἵνα ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδον τοῦ Ἰμβραῖμ πασᾶ εἰς Σπάρτην. Συνῆλθον τότε χίλια πρόσωπα, ἔχοντα ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Μαυρομιχάλην, τὸν Μούρτζινον καὶ ἄλλους.

Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικήτας, μετὰ ταῦτα, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν καὶ ἔφθασαν εἰς Δερβένι τοῦ Λεονταρίου. Ἐκεῖ, ἐνωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν, συνεκρότησαν σῶμα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ἐν συνεχείᾳ διεχώρισαν τὰς θέσεις: Εἰς Σούλιον ἐποθέτησαν τὸν Γενναῖον καὶ τὸν Τσώκρη, μετὰ χιλίων ἀνδρῶν, τὸν Κολιόπουλον κάτω ἀπὸ τὴν Κυράδες, ἀριστερὰ τοῦ Γενναίου, μετὰ χιλίων πεντακοσίων, εἰς Μακρυπλάγι τὸν Νικόλαον Πετιμεζᾶν, τὸν Σωτήριον Θεοχαρόπουλον καὶ τὸν Νικόλαον Σουλιώτην, μετὰ χιλίων πεντακοσίων, εἰς Σιορόκαν, τρεῖς ὥρας μακρὰν τοῦ Δερβενίου πρὸς τὸ μέρος τῆς Καλαμάτας, μεταξὺ Δερβενίου καὶ Ἀλμυροῦ, τὸν Νικήταν, μετὰ πεντακοσίων. Ὁ Γερό - Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Γιατράκος παρέμειναν εἰς τὸ κέντρον τοῦ Δερβενίου, μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἵνα παρακολουθῶν τὰς κινήσεις τῶν ἡμετέρων καὶ δίδουν τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς.

Ὁ Νικήτας εὕρισκετο ἐπὶ ὑψώματος, ὅπουθεν ἡδύνато νὰ παρακολουθῇ τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἐκεῖθεν δὲ νὰ εἰδοποιῇ καὶ τοὺς ἐφύρισκομένους εἰς σ. 526 Δερβένι ὡς καὶ τοὺς Μανιάτας τοῦ Ἀλμυροῦ, ἵνα οὗτοι, ἐγκαταλείποντες

τὰς λοιπὰς θέσεις, φροντίζουν νὰ σπεύδουν πρὸς οἰανδήποτε κατεύθυνσιν ἐκινεῖτο ὁ ἐχθρὸς.

Τὴν ἐπομένην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν κατέλαβον τὴν τοποθεσίαν ἐκείνην, ὁ Ἰμβραῖμ ἐκινήθη κατὰ τοῦ Δερβενίου μὲ πλείονας τῶν δέκα πέντε χιλιάδων ἀνδρας, μεταξὺ πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ, ὁ δὲ Νικήτας ἐφρόντισεν ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς ἐν Ἀλμυρῷ εὐρισκομένους, ἔσπευσε δὲ καὶ ὁ ἴδιος πρὸς Δερβένι.

Ἐν τῷ μεταξὺ, μὲν ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ἐφθασεν εἰς θέσιν καλουμένην «τῆς Τσακωνιάς τὸ Χάνι», ἀπέχονσαν μίαν ὥραν ἀπὸ Δερβενίου, οἱ ἄνδρες οἱ προερχόμενοι ἐκ Καλαβρύτων, οἵτινες εὐρίσκοντο εἰς Μακρονπλάγι, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, μὴ ὑπακούοντες πλέον εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν των.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ τρόμος, τὸν ὅποιον ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς εἶχεν ἐνσταλάξει εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ὅπουδήποτε ἐγνώριζον ὅτι εὐρίσκετο αὐτοπροσώπως ἀπέβαινε λίαν δυσχερὲς νὰ συγκρατηθοῦν οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰς κατεχομένας παρ' αὐτῶν θέσεις. Διὸ οἱ ἐκ Καλαβρύτων, εὐθὺς ὡς ἤκουσαν τὰ τύμπανα καὶ εἶδον νὰ κινῶνται ἐναντίον των εἰς στρατιωτικὴν τάξιν οἱ ἐχθροί, δὲν κατόρθωσαν νὰ μείνουν πλέον σταθεροί, ἀλλ' ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἐφαίνεται ὡς ἂν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰμβραῖμ ἦσκεῖ μαγικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες παρέμενον μὲν ἀκλόνητοι, ὡς ἂν ἐγνώριζον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤρχοντο ἄνευ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἐκεῖνος εὐρίσκετο ἐπὶ κεφαλῇς, ἐτρέποντο εἰς φυγὴν⁶⁰.

Ὅτε οἱ εὐρισκόμενοι εἰς Μακρονπλάγι διεσκορπίσθησαν, ὁ Γερο - Κολοκοτρώνης ἀντελήφθη ὅτι, ἂν ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς ἐγίνετο κύριος τῆς τοποθεσίας ἐκείνης, θὰ τοὺς ἐπετίθετο κατὰ μέτωπον καὶ ἐκ πλαγίων καὶ θὰ τοὺς ἐτρεπεν εἰς φυγὴν, καθ' ὅσον οὐχὶ ἀπλῶς τρόμος, ἀλλὰ πανικός, ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθήρ, εἶχε καταλάβει καὶ τοὺς εὐρισκομένους εἰς ἄλλας περιοχάς, εἰς δὲ τὰς μάχας τῶν Ἑλλήνων ἡ λιποψυχία ἐνὸς τμήματος ἀπεθάρρυνε καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς. Διὸ, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ὅχι ἀπλῶς θὰ ἐτρέποντο εἰς φυγὴν, ἀλλ' ὅτι θὰ καθίστατο ἐν συνεχείᾳ δυσχερὲς νὰ συγκεντρώσῃ ἐκ νέου τόσους ἀνδρας, διέταξε νὰ ἀποσυρθοῦν πάντες ἀπὸ τῆς θέσεώς των, ἀφίνοντες εἰς τὸν Ἰμβραῖμ ἐλευθέραν τὴν δίοδον, καὶ ὁ μὲν Γενναῖος καὶ ὁ Κολιόπουλος, μετὰ τῶν ἀνδρῶν των, νὰ μεταβοῦν εἰς Καρύταιναν, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ εἰς Μυστρᾶν, ἵνα καὶ ἀπὸ ἀμφοτέρων τὰς περιοχὰς ταύτας συλλέξουν πολυαριθμοτέρους ὡπλισμένους ἀνδρας.

Ὁ Νικήτας ἐπληροφορήθη τὴν εἵδησιν ἐνῶ εὐρίσκετο καθ' ὁδόν, ἀμέσως δέ, μετὰ τῶν ἀνδρῶν του, κατηνύθη πρὸς τὸν Μυστρᾶν οἱ ἐν Ἀλμυρῷ ἐξ ἄλλων ἐπέστρεψαν ὅπως εἰς τὰς θέσεις των.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Μεσολογγίῳ, ἀνερχόμενοι εἰς τρεῖς χιλιάδας ἀνδρας, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐφθασαν, κατόπιν πολλῶν δυσχερειῶν καὶ περιπετειῶν, εἰς Ναύπλιον, ἐνθα ἤδρευεν ἡ Κυβέρνησις, ἥτις καὶ τοὺς εἶχε καλέσει.

Ὁ Νικήτας, πληροφορηθεὶς τὴν ἄφιξιν των ἐκεῖ, ἀπήρθυνε πρὸς αὐτοὺς ἐκκλησίαν, ἵνα ἐνωθοῦν μετ' ἐκείνων πρὸς κοινὴν σωτηρίαν. Τοῦ ἀπῆρτησαν ὅτι, καίτοι ἡ πόλις των εἶχε πέσει, ὅμως τὸ Μεσολόγγιον ἔζη ὅπου οὗτοι σ. 527 εὗρίσκοντο, || καὶ ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ἐνωθοῦν μετ' αὐτοῦ, ἵνα πλῆξουν τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ὅθεν τὸν προσεκάλουν νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον, ἵνα συζητήσουν ἀπὸ κοινοῦ.

Ὁ Νικήτας, λαβὼν περὶ τοὺς δέκα ὁπαδούς, μετέβη εἰς Ναύπλιον. Ἐκεῖ ὅμως εὗρε τοὺς ἄνδρας ἐν ἐξεγέρσει, ἐπειδὴ ὁ Ζαΐμης, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τῆς Κυβερνήσεως, φοβούμενος τοὺς ἐκ Μεσολογγίου, προσεπάθει μυστικῶς νὰ προκαλέσῃ διαίρεσιν μεταξὺ των, ὅπως πράγματι καὶ τὸ κατώρθωσεν. Ἐπέτυχε μάλιστα νὰ ὀργανώσῃ κίνημα πεντακοσίων ἀνδρῶν, οὔτινες, μὴ ἀναγνωρίζοντες πλέον τοὺς κανονικοὺς ἀρχηγούς, εἶχον συστήσει ἐπιτροπὴν ἐξ ἑνδεκα προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀνεκίρουν νέους ἀρχηγούς των.

Τοῦτο ἀπετέλει «σχέδιον» τοῦ Ζαΐμη, ἵνα ἐξασθενήσῃ τοὺς ἀρχηγούς, οὔτινες ἐζήτουν δικαίωματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Μόλις ἀφίχθη ὁ Νικήτας, ἐγένετο μεσολαβητὴς μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐκ παραλλήλου οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι, ἵνα ἀνατρέψουν τὴν Κυβέρνησιν, ἣτις ἐφέρετο οὕτω πως δολίως πρὸς αὐτούς, ἐκάλεσαν δι' ἐπιστολῆς τὸν Καραϊσκάκη, ὅστις ἔφθασε πέντε ἢ ἑξ ἡμέρας μετὰ τὸν Νικήταν.

Μόλις ὁ Ζαΐμης ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἐπρόκειτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ναύπλιον, ἔσπευσε μετὰ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως νὰ κλεισθῇ εἰς Μπούρτζι.

Οἱ πεντακόσιοι Σουλῶται, φοβούμενοι μήπως ὅλον τὸ κακὸν ἐκσπάσῃ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν των, κατέφυγον πρὸς τὸν Νικήταν καὶ ἐτέθησαν ὑπ' αὐτόν, ἵνα τοὺς ὀδηγήσῃ, εἰς οἰονδήποτε σημεῖον προέκρινε, κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Νικήτας εἶπεν ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ τοὺς προσλάβῃ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἐζήτουν χρήματα καὶ μισθοὺς. Ἐκεῖνοι ὅμως ἀπῆρτησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ συντηρηθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς ἐνδύματα καὶ εἰς τὰ λοιπὰ χρειώδη, διότι εἶχον ἀπολέσει τὰ πάντα εἰς Μεσολόγγιον. Ὁ Νικήτας τότε μετέβη εἰς Μπούρτζι, ἵνα συζητήσῃ σχετικῶς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως. Αὕτη τοῦ παρέσχε γραπτῶς πλήρες δικαίωμα νὰ συγκεντρώσῃ χιλίους πεντακοσίους ἐλευθέρους ἄνδρας, ἐξ οἵασδήποτε «ἐπαρχίας», ἐκείνη δὲ θὰ τοὺς ἐπλήρωνεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν.

Ὁ Νικήτας, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω αποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως, προσέλαβεν ὑπ' αὐτὸν τοὺς Μεσολογγίτας καὶ οὕτω πως διεσκέδασε τὴν ὁργὴν τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν, οὔτινες ἠπεύλουν νὰ στραφοῦν ἐναντίον αὐτῆς.

Ὁ Κολοκοτρώνης, πληροφορηθεὶς τὰς ταραχὰς ταύτας, ἔσπευσε εἰς Ἄργος. Συγκεντρωθέντες ἐπίσης ἐκεῖ ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Νικήτας καὶ οἱ

ἀρχηγοὶ τῶν Μεσολογγιτῶν, συνεκρότησαν συμβούλιον κατὰ τῆς τότε Κυβερνήσεως. Οὗτοι ὑπεστήριζον ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀνεχθοῦν νὰ ἐκθέτουν τὴν ζωὴν των εἰς τὰ ἐχθρικά ὄπλα, καθ' ὃν χρόνον ἡ Κυβέρνησις, παραμένονσα ἀπαθὴς θεατῆς, εἰς οὐδὲν ἐσκέπτετο, οὐδὲ κἂν νὰ τοὺς ἐφοδιάζῃ διὰ τῶν ἀπαραιτήτων μέσων. ||

σ. 528 Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχρεώσουν τὴν Κυβέρνησιν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑνᾶ ἀντιπρόσωπον τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις μόνος ὤφειλε νὰ ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα νὰ ἐνισχύῃ πάντας τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ρούμελης, ἀπὸ αὐτὸν δέ, ὡς γενικὸν ἐπίτροπον, θὰ ἔπρεπε νὰ λαμβάνουν τὰς ἀπαραιτήτους ἐνισχύσεις.

Μετὰ ταῦτα ὠρίσθησαν πάντες, πλὴν τοῦ Νικήτα, ὅστις κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπεθύμει νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς νέον ἐμφύλιον πόλεμον, καθ' ὃν χρόνον ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ αὐχένος των ἡ ἐχθρική σπάθη. Δὲν τὸ ἐπεθύμει ἐπίσης καὶ διότι ἐγνώριζεν ὅτι οἰαδήποτε ἀπόφασίς των δὲν ἦτο σταθερά. Καὶ πράγματι, μόλις ὁ Ζαΐμης ἐπληροφορήθη τὴν τοιαύτην συμφωνίαν, προσεπάθησε νὰ προσεταιρισθῇ ὅλους τοὺς Σουλιώτας καὶ τὸν Τζαβέλλαν, ὅστις, θεθεὶς μὲ τὸ μέρος τῆς Κυβερνήσεως, ἐματαιώσε πᾶσαν εἰλημμένην ἀπόφασιν.

Ὁ Νικήτας, παραλαβὼν τότε τοὺς Μεσολογγίτας, οἵτινες εἶχον τεθῆ ὑπ' αὐτόν, καλέσας δὲ καὶ τοὺς τριακοσίους ἄνδρας του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει εἰς Μυστρᾶν, μετέβη μετ' αὐτῶν εἰς Ἅγιον Πέτρον, ὅπου συνηνώθησαν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Γιατράκος, ὁ Χατζη - Μιχάλης μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του, ὁ Ἀλμείντα μετὰ τῶν τακτικῶν, ὁ Ζαφειρόπουλος, ὁ Ζαχαρόπουλος, ὁ Κοντάκης, ὁ Βαροβιτσιώτης, ὁ Πετιμεζᾶς, οὕτω δὲ συνεκεντρώθησαν τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες. Οὗτοι συνήλθον ἐκεῖ ἵνα ἀποτελέσουν πυρῆνα καί, ἐν συνεχείᾳ, ἢ νὰ προχωρήσουν καὶ καταπονήσουν τὸν ἐχθρὸν ἢ τὸν ἐμποδίσουν νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ καταστρέψῃ τὰ πάντα διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου.

[Καταστροφὴ Τούρκων εἰς Πασσάκον. — Ἑκδίκησις Ἰμβραήμ]⁶¹.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἴπποι τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ, ἀφοῦ κατηνάλωσαν ὅλον τὸ χόρτον τὸ ὑπάρχον περὶ τὴν Τριπολιτσάν, ὠδηγοῦντο πρὸς βοσκὴν κάτω τοῦ ὄρους, μεταξὺ Δολιανῶν, Κερασιῶν καὶ Δεοβενίου. Ἐκεῖ μετεφέρθησαν πλεόν των δέκα χιλιάδων Ἴπποι, τῇ συνοδείᾳ ὀλίγων στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν.

Οἱ ἡμέτεροι, οἱ εὐρισκόμενοι εἰς Ἅγιον Πέτρον, ἐσκέφθησαν νὰ μεταβοῦν μίαν πρωΐαν καὶ ὀργανώσουν ἐνέδραν, ἵνα ἀρπάσουν ὅλους τοὺς Ἴππους. Πρὸς τοῦτο διεχωρίσθησαν εἰς δύο φάλαγγας: ὁ Νικήτας, ὁ Θεόδωρος Ζαχαρόπουλος, ὁ Νικόλαος Πετιμεζᾶς μετὰ χιλίων ἀνδρῶν, ὁ Χατζη - Μιχάλης μετὰ τοῦ ἱππικοῦ «ἀτάκτων», ὤφειλον νὰ μεταβοῦν καὶ ἐνεδρεύσουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἔξω τοῦ χωρίου λεγομένου «Ρίζες». Ἐκ παραλλήλου χίλιοι πεντακόσιοι ἄνδρες, ὑπὸ τὸν Παναγιώτην καὶ τὸν Γεωργιάκην Γιατράκον,

τὸν Πέτρον Βαρβιτσιώτην, τὸν Ἀνδρέαν Ζαχαρόπουλον καὶ τὸν Ἀλμείντα μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν τακτικῶν, μετέβησαν πρὸς τὴν ἄλλην κατεύθυνσιν, ἥτοι πρὸς «τὶς Κερασίες», ἵνα κρυφθοῦν ἐκεῖ, μέχρις ὅτου ἴδουν τὰ σήματα τῆς πυρᾶς, τὰ ὁποῖα θὰ ἔκαμνεν ὁ Νικίτας, εὐθὺς ὡς διήρχοντο διὰ τοῦ μέρους ἐκείνου τὰ ζῶα. Καὶ οὕτως ἀμφοτέροι, δηλ. οἱ μὲν ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἐτέρας, θέσουν ταῦτα εἰς τὸ μέσον, ἐπιτεθοῦν καὶ τὰ παρασύρουν μετ' αὐτῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Δολιανῶν. Ὁ Γερο - Κολοκοτρώνης σ. 529 ὥφειλε νὰ μεταβῇ πρὸς || τὸ ὄρος τοῦ Δερβενίου, ἵνα παρακολουθῇ διὰ τηλεσκοπίου τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ εἰς Τριπολιτσᾶν καὶ κάμῃ σήματα διὰ πυρᾶς πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἵνα οὗτοι ἀποσυρθοῦν, ἐν ἣ περιπτώσει ἐβλεπε νὰ ἐξέρχεται ὁ ἐχθρός.

Ἀφοῦ κατέστρωσαν τὰ σχέδια ταῦτα, μετέβησαν κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἤδη καθορισθέντα μέρη πρὸς ἐνέδραν.

Ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς, ὅστις εἶχε πληροφορηθῇ ἀπὸ τινα αἰχμάλωτον, ὅτι ὑπῆρχον ὄχρῳ μὲ ἀγωνιστὰς εἰς Ἅγιον Πέτρον, φοβούμενος ἐπιθεῖσιν ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν μὲ σκοπὸν νὰ τοῦ ἀποσπάσουν τοὺς ἵππους, ἀπεφάσισεν ὅπως μὴ μετακινήσῃ τούτους κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ νὰ ἀποστείλῃ προηγουμένως δύναμιν καὶ καταλάβῃ τὸ Πασσάκον, χωρίον «ἐρημο» καὶ κατεστραμμένον, ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τὰ Δολιανά, ἀφοῦ δὲ ὀχυρώσῃ αὐτό, διατηρῇ ἐκεῖ δύναμιν πρὸς ἀποτροπὴν οἰασδήποτε ἀποπείρας τῶν ἡμετέρων.

Πράγματι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπέστειλε τριακοσίους πενήνκοντα τακτικούς, ἐπιλεγέντας ἐκ τῶν ἱκανωτέρων ἀνδρῶν, πάντας τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ φρουρᾶς, ὡς καὶ ἐνενήκοντα Ἀλβανοὺς ἀγωνιστὰς «ἄταχτους», ἵνα καταλάβουν τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀφοῦ δὲ τὸ ὀχυρώσουν, ἀποστείλῃ ἰσχυροτέραν δύναμιν.

Μόλις ἤρχισε νὰ ὑποφώσκη τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, εἰς τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους ὁ Νικίτας εἶχε τοποθετήσῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὡς φρουράν, βλέπων τὴν συγκέντρωσιν, μὴ δυνάμενος ὁμως καὶ νὰ διακρίνῃ ἐπακριβῶς ἐπειδὴ ἦτο ἀκόμη ἡμίφως, ἐνόμισεν ὅτι εἰς Πασσάκον εἶχον ἤδη μεταφερθῇ τὰ ζῶα, διὸ ἐκραύγασε πρὸς τὸν Νικίταν ὅτι ἔφθασε μέγας ἀριθμὸς ὑποζυγίων. Ταυτοχρόνως δέ, ἄνευ διαταγῆς τοῦ Νικίτα, ἤγαγε πυρὰ, ἵνα τὰ ἴδουν καὶ οἱ λοιποὶ ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς.

Οἱ ἡμέτεροι ὥρμησαν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, δὲν ἀντελήφθησαν δὲ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ στρατιωτῶν, εἰμὴ μόνον ὅτε τοὺς ἐπλησίασαν.

Παρὰ ταῦτα ἐπροχώρησαν, καὶ πρῶτοι μὲν ἔφθασαν οἱ ἀποτελοῦντες τὴν φάλαγγα τοῦ Νικίτα, ἥτις ἦτο ἡ πλησιεστέρα, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἡ ἐτέρα.

Οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἄλλου, βλέποντες τὸ ἱππικὸν τῶν Βουλγάρων, τὸ ὁποῖον ἔσπευσεν ἐκεῖ πρῶτον, ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο ἐπίσης περὶ Τοῦρκων καὶ δὲν ἀνησύχησαν, ἀλλ' ἐστάθησαν καὶ τοὺς παρηκολούθουν ἐρχομένους. Οὕτω πῶς

οἱ τακτικοὶ δὲν ἔλαβον τὸν χρόνον νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς παράταξιν, ἵνα ἀντιταχθοῦν εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἡμετέρου ἱππικοῦ.

Τὸ ἱππικὸν «ὥρμησε» τότε κατὰ τῶν τακτικῶν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ μόλις διεσώθησαν ἐντὸς οἰκίας τινός, ἣτις εἶχεν ἤδη καταστραφῇ καὶ πυρποληθῇ.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες κατήρχοντο ἀπὸ τὰ ὄρη — ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν —, τινὲς ἐστρέφοντο κατὰ τῶν τακτικῶν, ἐνῷ ἄλλοι παρεσκευάζοντο ἵνα ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς οἰκίας. Καὶ εὗρισκοντο μὲν πλησίον αὐτῆς, ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ ἔσωθεν ἡμποδίζον πᾶσαν ἀπόπειραν ἐφόδου. Εὐτυχῶς τὰ τεῖχη τῆς οἰκίας ἐκείνης δὲν εἶχον «πολεμί||στρες», ἄλλως θὰ εἶχον φονεῦσαι ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες εἶχον συγκεντρωθῇ περὶ τὴν οἰκίαν.

Ὁ Θεόδωρος Ζαχαρόπουλος, ἀνὴρ λίαν τολμηρὸς, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς οἰκίας καὶ ἐρρίφθη ἔσωθεν τοῦ περιβόλου, ἐκεῖ ὅπου εὗρισκοντο οἱ Τοῦρκοι. Τοῦτο ἀντιληφθεὶς ὁ Νικήτας καὶ φρονῶν ὅτι θὰ ἐφονεῦετο μόνος αὐτὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶσων ἐχθρῶν, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του ὅπως καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα τὸν σώσῃ, διέταξεν ἀπέλπιδα ἐφοδὸν, ἀνῆλθε δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ τῆς οἰκίας⁶² καὶ μετ' αὐτοῦ πολλοὶ ἄνδρες του, οἵτινες, ριφθέντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου, κατέσφαξαν πάντας τοὺς ἐχθρούς, ὥς ἐκ θαύματος δὲ ἐσώθη καὶ ὁ Ζαχαρόπουλος.

Μετὰ ταῦτα ἐξῆλθον καὶ ἠρώθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν, οἵτινες ἐπετίθεντο κατὰ τῶν τακτικῶν. Οἱ τελευταῖοι, ὑποστάντες τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Χατζῆ-Μιχάλη καὶ τοῦ Ἀλμειντα, κατεσφάγησαν πάντες καὶ δὲν διεσώθησαν εἰμὴ μόνον ἐννέα, οἵτινες κατέφυγον ὀπίσω ἀπὸ ἑνα θάμνον, «ὄχτο».

Τὸ πεζικόν, μετὰ τὴν λεηλασίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ὄρος, ἀπέμεινε δὲ μόνον τὸ ἱππικόν, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ὀλίγους διασωθέντας ἐχθρούς.

Ὁ Νικήτας εὗρίσκετο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ὅτε αἰφνιδίως ἐφώρμησε τὸ ἐχθρικὸν ἱππικόν, τὸ ὁποῖον ὁ Ἰμβραήμ, πληροφορηθεὶς τὰ γεγονότα, ἀπέστειλεν ἀμέσως ἐμπρός, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Νικήτας εἶχε παραμείνει κατὰ μέρος μετὰ δύο μόνον νέων, προσπαθῶν νὰ κατευνάσῃ τὴν διαμάχην των δι' ἑνα ἵππον, ὅτε ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιόν του δεκατέσσαρες ἱππεῖς, οἵτινες, ἀφοῦ συνέλαβον αἰχμάλωτον τὸν ἑνα ἐκ τῶν δύο νέων, ἐπροχώρησαν κατὰ τοῦ ἐτέρου καὶ κατὰ τοῦ Νικήτα, ἀλλ' οὗτοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἐσώθησαν πλησίον εἰς τὸ ὄρος, ὅπου εὗρίσκετο καὶ τὸ ἱππικόν των.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐνεφανίσθησαν πολυπληθεῖς ἱππεῖς ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Ὁ Νικήτας εὗρίσκετο μὲ τὸ ἱππικόν καὶ τριακοσίους μόνον πεζούς, ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις διέκρινε νὰ ἔρχονται ἐκ Τριπολιτσᾶς πολυάριθμοι ὠπλισμένοι, ἐσήμανεν ὑποχώρησιν, ἀνάπτων τὰ συμπεφωνημένα πυρά.

Τὸ ἡμέτερον ἱππικὸν ἐτράπη ἀμέσως εἰς φυγὴν, ἀδιαφορῆσαν διὰ τὸν Νικήταν καὶ τοὺς τριακοσίους⁶³ πεζούς. Καὶ προσεπάθησε μὲν οὗτος νὰ συγ-

κρατήσῃ τὸ ἱππικόν, ἵνα σώσῃ τοὺς τριακοσίους, οἵτινες ἐβάδιζον πεζοί, ἀλλ' οἱ ἀπαρτίζοντες τοῦτο, προφασίζόμενοι ὅτι ἐπεθύμουν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰ σήματα, ἐγκατέλειψαν αὐτοὺς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Νικίτας, καίτοι ἦτο καὶ ὁ ἴδιος ἔφιππος, ὅμως, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀνάνδρως⁶⁴ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πεζοὺς ὡς λείαν τοῦ ἐχθροῦ, παρέμεινε μετ' αὐτῶν, οὕτω δὲ ἐπέτυχον νὰ ἀπομακρυνθοῦν ὁμοῦ, καίτοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ διακοσίων ἐχθρῶν ἱππέων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ.

Τοιαύτῃ ἦτο ἡ φυνή, ὥστε ὀκτὼ ἢ δέκα ἀπέθανον ἐξ αἰφνιδίου θανάτου, ἐνεκα τῆς κοπώσεως καὶ τῆς καυστικότητος τοῦ ἡλίου. Ὁ Νικίτας παρέμεινε μεταξὺ τῶν τελευταίων, οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον ἤδη πλησιάζει δύο ἢ τρεῖς ἐκ τῶν πλέον καθυστερημένων καὶ τοὺς ἐφόνευσαν. ||

σ. 531 Εἷς νέος ἐκ Μεσολογγίου, μὴ ἀντέχων πλέον εἰς τὴν κόπωσιν, παρέκάλεσε τὸν Νικίταν νὰ παραλάβῃ καὶ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἵππου του. Ὁ Νικίτας ἀφίππευσε καὶ παρεχώρησε τὸν ἵππον του εἰς τὸν νέον, ὅστις καὶ ἐσώθη, αὐτὸς δὲ ἠκολοῦθει πεζός.

Τὸ ἱππικὸν ἐπροχώρησε πρὸς τὰ δεξιὰ, διὰ τινος στενῆς διόδου, καί, ἀφοῦ ἀπέκλεισε τὴν ὁδὸν εἰς ὁμάδα τῶν ἡμετέρων, ἀπεμόνωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν λοιπῶν καὶ τοὺς περιεκύκλωσεν ἀκριβέστερον δὲ περὶ τοὺς τριάκοντα, οἵτινες εἶχον ἀπομείνει ὀπισθεν τῶν ἄλλων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Νικίτας. Οὗτοι εὗρισκοντο ἐπὶ μικροῦ ὑψώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, μὴ δυνάμενον νὰ φθάσῃ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικόν, κατέλαβεν ἀπὸ τὴν «ρεματιὰ» τὸ ἐμπροσθεν μέρος καὶ τοὺς ἀπέκοψεν ἀπὸ τῶν ἄλλων, καθότι, μετὰ τὸ μικρὸν τοῦτο ὕψωμα, ὑπῆρχε περιορισμένος χώρος ἀνοικτός καὶ ἐν συνεχείᾳ ἤρχιζε τὸ ὑψηλὸν ὄρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον καταφύγει οἱ λοιποί, καταστάντες οὕτως ἀπρόσβλητοι ἐκ μέρους τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ.

Οἱ ἀντίπαλοι ἤρχισαν τότε τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τοῦ μέρους εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀποκλείσει τὸν δρόμον, δεδομένου ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἱππικοῦ ἦτο ἐνδερεστέρα. Οἱ ἡμέτεροι ἐν τούτοις ἡμύνοντο γενναίως, ἀφοῦ δὲ ἐφόνευσάν τινες τῶν ἐπιτιθεμένων, ὑπεχρέωσαν εἰς ὑποχώρησιν τὸν ἐχθρόν. Οὗτος ἐπανάλαβε διὰ δευτέραν καὶ τρίτην φορὰν τὴν ἔφοδον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φονευθοῦν τινες τῶν ἀντιπάλων καὶ εἰς τῶν ἡμετέρων ἐπίσης ἐπληρώθησαν τρεῖς. Οἱ ἐχθροί, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ νικήσουν τοὺς ἡμέτερους διὰ τοῦ ἱππικοῦ των, ἐγκατέλειψαν τοὺς ἵππους καὶ ἤρχισαν νὰ τοὺς πολιορκοῦν ἢ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ ἑξ ὥρας.

Εἷς νέος ἐκ Τσακωνίας, βλέπων ὅτι ὁ Νικίτας εὗρισκετο ὀπίσω περικυκλωμένος, ἔσπευσε τρέχων πρὸς τοὺς λοιποὺς φυγάδας, κραυγάζων πρὸς αὐτοὺς νὰ σώσουν τὸν Νικίταν. Ἐκεῖνοι ὅμως, μὴ ἐνδιαφερόμενοι δι' ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ φύγουν, ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν ἀτομικὴν σωτηρίαν. Ὁ αὐτὸς νεανίας μετέβη εἰς συνάντησιν τοῦ Γιατράκου, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐκινήθη, ἵνα

σώσῃ τὸν Νικήταν. Τότε ἐπέστρεψεν ὀπίσω μόνος καὶ ἔρριψεν ἀφ' ὕψηλοῦ «σμπάρα», ἦραψε δὲ ἐπὶ τοῦ ὄρους πολλὰ πυρά, κραυγάζων ὅτι τὸν ἠκολούθουν χιλιάδες ἄνδρες μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν, μὲ σκοπὸν νὰ κατακόψουν τοὺς Μουσουλμάνους.

Ταυτοχρόνως ἀπὸ ἄλλης κατευθύνσεως, ἦτοι ἄνωθεν πλαγίως, ἐφεικίσθη μετὰ πενήκοντα ἀνδρῶν ὁ Σταΐκος, ὁ ὁποῖος, εὐρισκόμενος εἰς Ἀχλαδόκαμπον πρὸς τὰ μέρη τοῦ Ναυπλίου καὶ ἀκούσας τὸν θόρυβον τῆς συμπλοκῆς πρὸς τὴν ἄλλην πλευράν, ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Φθάσας ἐκ τῶν πλαγίων εἰς τὰ ἀνοικτὰ ἐπὶ τινος ὑψώματος καὶ βλέπων ἀφ' ἑνὸς τοὺς ἡμετέρους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς Τούρκους, οὔτινες τοὺς ἐπολιορκουν, ἤρχισε καὶ συνέχισεν ἀδιάκοπον πῦρ.

Οἱ Τούρκοι, πτοηθέντες ἐκ τῶν κραυγῶν, τῶν πυρῶν καὶ τῶν πυροβολισμῶν τοῦ νέου, βλέποντες δὲ ταυτοχρόνως νὰ παρουσιάζεται ὁ Σταΐκος καὶ σ. 532 θεωρήσαντες πραγματικὰς τὰς ὑπὸ τοῦ νέου ἐκτοξευθείσας ἀπειλὰς, || κατῆλθον μετὰ μεγάλης προφυλάξεως, παρέλαβον τοὺς ἵππους καὶ ἀπῆλθον ἐν τάχει. Οὕτως ἀπληθευρώθη ὁ Νικήτας ἐξ ἀμέσων κινδύνου⁶⁵.

Ὁ Νικήτας τότε, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν διασωθέντων τριάκοντα, ἠνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἅγιον Πέτρον καὶ Καστρί.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰμβραήμ, μετὰ φάλαγγος ἑξ χιλιάδων ἀνδρῶν, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν κατεστράφησαν πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες εἰς Πασσάκον, κατηνθύνθη πρὸς Κόρινθον.

Ὡς ἐπληροφορήθησαν τοῦτο οἱ ἡμέτεροι, οὔτινες εἶχον ἐπιστρέφει εἰς Ἅγιον Πέτρον, φοβούμενοι μήπως οὗτος καταλάβῃ τὸ μέρος ἐκεῖνο, συνεννοηθῇ δὲ καὶ μετὰ τοῦ Κιουταχῆ, συμμετέχοντος τότε εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλουν χιλίους ἄνδρας, ἐκ τῶν τολμηροτέρων, ἵνα τοῦ ἀποκόψουν τὸν δρόμον εἰς στενόν, ἐκεῖ δὲ ἢ νὰ φονευθοῦν πάντες ἢ νὰ ὑποχρεώσουν εἰς ὑποχώρησιν τὸν ἐχθρόν.

Ἀφοῦ ἐγένετο ἡ ἐπιλογὴ τῶν χιλίων ἀνδρῶν, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Γερο-Κολοκοτρώνης, ὅστις, ἔχων μετ' αὐτοῦ τὸν Νικήταν, τὸν Θεόδωρον Ζαχαρόπουλον καὶ τὸν Νικόλαον Πετιμεζᾶν καὶ ἀφήσας πάντας τοὺς λοιποὺς ὑπὸ τὸν Γιατράκον εἰς Ἅγιον Πέτρον, κατηνθύνθη ἵνα συντρίψῃ τὸν ἐχθρόν.

Καθ' ὁδὸν ὁ Ἰμβραήμ ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον φονεύσει πάντας τοὺς εὐρισκόμενους εἰς Πασσάκον. Μαινόμενος ἐπέστρεψεν ὀπίσω, ἀφοῦ δὲ παρέλαβεν ὅλον τὸ στράτευμά του, μετέβη ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Γιατράκον δυνάμεων εἰς Ἅγιον Πέτρον καὶ Καστρί. Οἱ ἡμέτεροι συνεκεντρώθησαν εἰς τινα μονήν, τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Πρόδρομον, ἔναντι τοῦ Καστρίου, εἰς τοποθεσίαν ὀχυρὰν ἐκ φύσεως, ἀπροσπέλαστον «βράχον», ὅστις ὠχυρώθη παρ' αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε κατέστη ἀδύνατος ἡ ἐκδίωξις των.

Ὁ Ἰμβραήμ ἐξεδικεῖτο ῥίπτων λίθους, ἐπυρπόλησε δὲ τὸ Καστρί καὶ

τὸν Ἅγιον Πέτρον, δύο χωρία ἀριθμοῦντα πλέον τῶν χιλίων οἰκιῶν, αἵτινες ἐπυροπόληθησαν τότε πᾶσαι ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ.

Οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν Νικήταν καὶ τοὺς λοιποὺς εἶχον μεταβῆ εἰς Ἄργος, ἵνα προχωρήσουν πρὸς Κόρινθον, πληροφορηθέντες ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὅποιον φεύγων εἶχε φθάσει εἰς Ἄργος, τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ Καστρίου, δὲν ἀνεχώρησαν πλέον διὰ Κόρινθον, ἀλλὰ παρέμειναν εἰς Ἄργος.

Τότε ὑπὸ τὸν Πέταν ὠργανώθη φάλαγξ ἐξ Ἑπτανησίων, οἵτινες μετέβησαν εἰς Ἄργος, ἵνα συναντήσουν τὸν Νικήταν. Οἱ Σμυρναῖοι, ἑκατὸν περίπου τὸν ἀριθμὸν, ὑπὸ τινα Γιαννάκον, ἦλθον ἐπίσης καὶ αὐτοί, ἐνωθέντες δ' ἐκεῖ μετὰ τοῦ Νικήτα, ὅστις εἶχεν ὑπ' αὐτὸν τοὺς Μεσολογγίτας καὶ τοὺς λοιποὺς Ἑπτανησίους, ἀπετέλεσαν ὁμοῦ σῶμα ἐξ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν. Ἐπίσης σ. 533 ἔφθασε || καὶ ὁ Τσώκρης μετ' ἄλλων τριακοσίων Ἀργείων. Ἐκεῖθεν μετέβησαν τότε εἰς Μύλους, ὅπου συνήντησαν τὸν Γερο - Κολοκοτρώνην.

[Διχόνοια μετὰ τῶν Ἑλλήνων. — Ἄστρος - Μυστρᾶς]⁶⁶.

Ἐνῶ ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς ἐκυριάρχει ἐν Ἑλλάδι, ὁ Ζαΐμης ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀφ' ἑτέρου, μὴ ἀνεχόμενοι πλέον τὴν συνεργασίαν, ἤρχισαν νέον ἐμφύλιον πόλεμον.

Ἀφορμὴ ὑπῆρξεν ἡ συγκέντρωσις τῆς κορινθιακῆς σταφίδος. Δύο Νοταρᾶδες, ὁ εἰς ὀνόματι Ἰωάννης καὶ ὁ ἕτερος Παναγιωτάκης, ἦλθον μετὰ τῶν εἰς ρῆξιν, τίς ἐξ αὐτῶν ὤφειλε νὰ συγκεντρώσῃ τὸ προῖόν. Ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐβοήθησαν τὸν Παναγιωτάκην, ἐνῶ ὁ Ζαΐμης ἀπέστειλε τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, τὸν Μπότσαρην καὶ τοὺς Σουλιώτας νὰ βοηθήσουν τὸν Ἰωάννην. Ἦρχισαν τότε νὰ συμπλέκωνται καθημερινῶς, καὶ οὕτω κατέστρεψαν τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ὥς ἂν εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἀνεχώρησεν ἐκ Μύλων, ἵνα μεταβῇ εἰς Κόρινθον. Ὁ Νικήτας προσεπάθησε δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ τὸν ἐμποδίσῃ⁶⁷, λέγων ὅτι πολὺ εἶχεν ὑποφέρει ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπαναληφθοῦν αἱ προηγούμεναι καταστροφαί. Ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως, ἄκληστος διὰ κέρδη⁶⁸, δὲν εἰσήκουσε τὸν Νικήταν καὶ ἐξεκίνησε διὰ Κόρινθον.

Ὁ Νικήτας, ὁ Πέτας καὶ ὁ Τσώκρης, μετὰ χιλίων ἑκατὸν ἀνδρῶν, μετέβησαν εἰς μικρὸν χωρίον καλούμενον Ἀνδρίτσαιναν (διάφορον τῆς πόλεως), ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ Καστρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου πρὸς Καστανίτσαν, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς, ἀφοῦ ἐπυροπόλησε τὸν Ἅγιον Πέτρον καὶ τὸ Καστρί, ἐξεκίνησε συντεταγμένος εἰς δύο φάλαγγας: ἡ μία ἐπροχώρησε πρὸς Μυστρᾶν, ἐκ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐπὶ κεφαλῇ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ

Ἰμβραήμ, ἐνῶ ἡ ἑτέρα, ἐξ ἑξ χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀπεστάλη εἰς Καστανίτσαν, ἵνα καταστρέψῃ τὴν περιοχὴν ἐκείνην καί, ἀφοῦ «πάρῃ σβάρνα τὸν κατήφορον», μεταβῇ ἐν συνεχείᾳ καὶ καταλάβῃ τὸ φρούριον τοῦ Ἀστρους καὶ οὕτως ἐξασφαλίσῃ μὲν τὴν διάβασιν ἐκ Τριπολιτσᾶς πρὸς Ἀργος, ἀποκλείσῃ δὲ τὴν συγκοινωνίαν ἐκ Ναυπλίου καὶ Ἀργους πρὸς τὴν Τσακωνίαν, τὸν Ἅγιον Πέτρον, τὸν Μυστράν καὶ ὅλην τὴν νότιον πλευρὰν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπειλήσῃ τὸ Ναύπλιον.

Εἰς Καστανίτσαν ἀντετάχθη πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης Καφαμπέλης μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου. Διὸ οὗτοι, ἀφοῦ ἐπὶ τριήμερον ἐπολιορκήσαν τὴν τοποθεσίαν ταύτην, πληροφορηθέντες ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐκινοῦντο πρὸς τὴν κατεῦθυνσιν ἐκείνην καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Καστανίτσα ἦτο τοποθεσία περιβαλλομένη ἐκ δασῶν ὕψηλων καὶ πικνῶν καστανεῶν, ἐφοβήθησαν μίπως οἱ ἡμέτεροι ἔλθουν καὶ ἀποκορυφθοῦν εἰς τὰ δάση ταῦτα καὶ ἐκεῖθεν τοὺς πυροβολοῦν, χωρὶς νὰ δύνανται ἐκεῖνοι νὰ ἀμύνωνται. Ὅθεν, ἐγκαταλείψαντες τὴν Καστανίτσαν, κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ Ἀστρὸς, ἵνα πολιορκήσουν καὶ καταλάβουν τὸ φρούριον. Ἐν αὐτῷ εὐρίσκετο ὁ Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος μετὰ ἑκατοντάδος ἀνδρῶν. ||

σ. 534 Ἡ ἐχθρική ἐμπροσθοφυλακή, φθάσασα πρὸ τινων ὥρῶν, προσεπάθησε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς τοποθεσίας ἐκείνης, ἀλλ' ἀπωθήθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες θαρραλέως ἡμύνοντο μέχρι προκεχωρημένης ἐσπέρας.

Ὀλίγας ὥρας ὁμως πρὸ τῆς νυκτὸς ἔφθασεν ὀλόκληρον τὸ ἐχθρικὸν σῶμα, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐπιτεθοῦν τὴν ἐπομένην κατὰ τοῦ φρουρίου μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων των.

Οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες ἐπροχώρουν μεταβαίνοντες εἰς Καστανίτσαν, συνήρτησαν τὴν νύκτα τοὺς ὑπὸ τοῦ Ζαφειροπούλου ἀποσταλέντας ἀγγελιαφόρους εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρῶν ἀπὸ τοῦ Ἀργους. Οὗτοι ἀνήγγειλαν ὅτι εἰς Καστανίτσαν δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐχθροί, διότι εἶχον μεταβῇ ἅπαντες εἰς Ἀστρὸς, ὅτι ἀναμφισβητήτως τὴν ἐπομένην θὰ ἐπεχείρουν ἐπιθεσιν καὶ ὅτι ὁ ἀρχηγός των, διαθέντων ὀλιγωτέρους τῶν ἑκατὸν ἀνδρας, εὐρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ὑπερασπίσῃ φρούριον λίαν ἀνίσχυρον ὥφειλον ἐπομένως νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειάν του, διότι, ἂν μέχρι πρωτῆς οὗτος δὲν ἐλάμβανεν ἐνισχύσεις, πρὶν ἢ ἐξημερώσῃ θὰ ἐπεβιβάζετο εἰς δύο «γολέττας», εὐρίσκομένας εἰς τὸν λιμένα, καὶ θὰ ἐγκατέλειπε τὸ φρούριον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἡμέτεροι, ἤλλαξαν ἀμέσως πορείαν καὶ δι' ἀνατολῶν μετέβησαν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἀστρους, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο τὸ φρούριον. Ἠδυνήθησαν δὲ νὰ φθάσουν εὐχερῶς, διότι οἱ ἐχθροὶ εἶχον κατασκηνώσει εἰς τὴν ὑποκειμένην πεδιάδα πρὸς τὸ μέρος τῆς δύσεως, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς ὑπῆρχον πανταχοῦ ὄρη καὶ ἐν συνεχείᾳ μικρὸν «λιβαδάκι», ὅπερ ἐχώριζε τὸ ὄρος τοῦ Ἀστρους ἀπὸ τῆς ὁροσειρᾶς· διὸ οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον τολμήσει νὰ κατασκηνώσουν ἐκεῖ, φοβοῦ-

μενοι αἰφνιδισμὸν, ὅστις ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐκ τῆς κατευθύνσεως τῶν ὁρέων.

Φθάσαντες οἱ ἡμέτεροι εἰς προκεχωρημένην νύκτα εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἀστρους, ὠχύρωσαν ὁλόκληρον τὸ ὄρος μὲ ἀποροίμματα καὶ μὲ χαρακώματα, ὥστε τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἦσαν πάντες ἐτοιμοὶ καὶ παρεσκευασμένοι ἵνα ἀναμείνουν τὸν ἐχθρόν.

Τὴν ἐπομένην πρωΐαν, εὐθὺς μετὰ τὴν σχετικὴν σύνταξιν των, αἱ ἐχθροὶ καὶ δυνάμεις ἐπροχώρησαν, ἵνα ἐπιχειρήσουν ἔφοδον. Μόλις ὅμως οἱ ἐχθροὶ ἔφθασαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, διαπιστοῦντες ὅτι τοῦτο ἦτο ὠχυρωμένον, ἀντιλαμβανόμενοι τὰς προετοιμασίας τῆς νυκτὸς καὶ βλέποντες τοσοῦτους πολεμιστάς, ἐσταμάτησαν, εὐθυγραμμίσθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ μάχωνται, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν ἔφοδον.

Οἱ ἡμέτεροι ἀπήντησαν ἀπὸ τοῦ ὄρους μὲ τὰ «μουνσκέττα», ὡς καὶ μὲ δύο πυροβόλα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς Ἀστρους. Ταῦτα ὅμως ἤχηστεύθησαν μετ' ὀλίγον, διότι, ἐκραγὲν τὸ ἕτερον τούτων, ἐφόνευσε τὸν μόνον ὑπάρχοντα πυροβολητὴν μετὰ τῶν ἐκεῖ πλησίων παρισταμένων τριῶν ἢ τεσσάρων ἀνδρῶν. ||

σ. 535 Μετὰ πολλὰς ὥρας ζωηροῦ πυρός, καθ' ἃς ἐφονεύθησαν τινες ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μέρους, οἱ ἐχθροὶ ἀπωθήθησαν, ἀντιλαμβανόμενοι δὲ πλέον τὴν ἀδυναμίαν των νὰ καταλάβουν τὸ φρούριον ἐκεῖνο, ἐσάλπισαν ὑποχώρησιν καί, διαλύσαντες τὸ στρατόπεδον, κατηνύνηθησαν πρὸς Μυστράν, ἵνα ἐνωθῶν μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ.

Κατὰ τὴν πορείαν των ὅμως καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε ὥρων ἀπὸ τοῦ Ἀστρους, ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἐκεῖ πλησίον, εἰς τινὰ σπήλαια κείμενα μετὰ τῶν χωρίων Πλατάνου καὶ Σιταίνης, εἶχον καταφύγει ἐξ χιλιάδες γυναικες καὶ παῖδια, ἵνα σωθῶν ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ μένους. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐχθροί, παρεξέκλιναν τοῦ δρόμου των καὶ κατηνύνηθησαν πρὸς τὰ σπήλαια, ἵνα κατασφάξουν καὶ συλλάβουν αἰχμαλώτους τοὺς καταφυγόντας εἰς αὐτά.

Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν ἐκεῖ, αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι εἶχον μετ' αὐτῶν τὰ τέκνα των, ὠθοῦμεναι ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας, ἐξωπλίσθησαν μὲ ὅσα ὅπλα εἶχον διασώσει καὶ μεταφέρει ἐκ τῶν οἰκιῶν των καὶ ἤρχισαν νὰ ἀμύνονται καὶ νὰ πυροβολοῦν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Οὗτοι, βλέποντες προστατενομένας τὰς προσβάσεις, ἤδη καθ' ἑαυτὰς ἰσχυράς — δεδομένον ὅτι περιεβάλλοντο ὑπὸ λίθων, ὑπὸ βράχων καὶ ὑπὸ ὁδῶν σχεδὸν ἀδιαβάτων καὶ ὑποκειμένων, εἰς τρόπον ὥστε λίαν δυσχερῶς ἡδυνάτο τις νὰ πλησιάσῃ —, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσουν ἔφοδον, ἐπολιόρκουν αὐτάς, ἐλπίζοντες νὰ τὰς ἐξανγκάσουν εἰς παράδοσιν διὰ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξέλθουν πρὸς ἀναζήτησιν τροφίμων.

Ὅτε ὅμως ἡ πληροφορία αὕτη ἔφθασεν εἰς Ἀστρους, ἀπεστάλη ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ ὁ Ἀναστάσιος Σπετσιώτης μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν, ἵνα μεταβῇ

καὶ τοὺς ἐπιτεθῆ ἔκ τοῦ ὑπερκειμένου ὅρους, καθ' ὃν χρόνον πάντες οἱ λοιποὶ παρεσκευάζοντο ὅπως σπεύσουν ἐκεῖ τὸ ταχύτερον.

Εὐθὺς ὡς ὁ Σπετσιώτης ἔφθασεν εἰς τὸ ὄρος, οἱ ἔχθροί, βλέποντες νὰ ἐμφανίζεται δυνάμεις ἄνωθεν αὐτῶν καί, φοβούμενοι μήπως χάσουν πολλοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἄνευ τινὸς ἰδίας ἀπωλείας ἢ κινδύνου, ἡδύναντο νὰ τοὺς καταστρέψουν ὁλοσχερῶς, ἔλυσαν ἀμέσως τὴν πολιορκίαν καὶ συνέχισαν τὴν πορείαν των.

Μετὰ ταῦτα καὶ ἀφοῦ ἡλευθερώθησαν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ σπήλαια, ὁ Σπετσιώτης διὰ πυρῶν ἐπέδειξεν εἰς τοὺς ἡμετέρους νὰ μὴ κινηθοῦν, δεδομένου ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἀναχωρήσει, ὁ ἴδιος δὲ ἐπέστρεψεν ὀπίσω.

Ἐν τῷ μεταξὺ διεδίδετο πανταχοῦ ἡ εἰδήσις, ὅτι ὁ Νικήτας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἶχον πολιορκηθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς Ἄστρος. Ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Κολιόπουλος, οἵτινες μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν κατηνθύνοντο εἰς Κόρινθον, ἔνθα εὐρίσκετο ὁ Γερο - Κολοκοτρώνης, πληροφορηθέντες τὸν κίνδυνον τοῦ σ. 536 Νικήτα καὶ τῶν λοιπῶν, ἥλλαξαν ἀμέσως πορείαν, || ἔφθασαν εἰς Μύλους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἄστρος, ὅπου συνητηθήσαν μετὰ τῶν λοιπῶν συγκεντρωθέντων ἐκεῖ.

Ἐπίσης ἔκ Ναυπλίου ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν καὶ ἄλλοι, φέροντες μετ' αὐτῶν τροφίμα, πολεμοφόδια, ὡς καὶ ὕδωρ (καὶ τοῦτο διότι τὰ πηγάδια εὐρίσκοντο εἰς τὴν πεδιάδα), ἀλλ' οἱ Τούρκοι εἶχον ἤδη τραπῆ εἰς φυγὴν.

Ἐλαβον τότε ἐπιστολάς τοῦ Γερο - Κολοκοτρώνη, ὅστις τοὺς ἐκάλεε εἰς βοήθειαν εἰς Κόρινθον. Ἐκεῖνοι ὁμῶς ὠρκίσθησαν νὰ μὴ ὑπακούσουν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ — συγκεντροῦντες ὅσους περισσοτέρους ἄνδρας ἡδύναντο — νὰ βαδίσουν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ, εὐρισκομένον τότε εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μυστρᾶ.

Ἐκεῖ κατηνθύνθησαν τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιοι ἄνδρες, οἵτινες ὠχυρώθησαν εἰς Βέργαν καὶ Πασσαβᾶν. Καί, ἐνῶ ἐφρόντιζον νὰ συγκεντρώσουν δυνάμεις, παρήγγειλαν πρὸς τοὺς ἐν Μάνῃ νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς Πυργὶ καί, ἐν ἣ περιπτώσει ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς ἀπεπειρᾶτο νὰ εἰσέλθῃ, νὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν ἐκεῖνοι μὲν ἔμπροσθεν, αὐτοὶ δὲ ὀπισθεν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμῶς, βλέποντες ἐρχόμενον τὸν Ἰμβραήμ πασᾶν, χιλιάδες γυναῖκες καὶ παιδία ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ κατέφυγον εἰς τὸν Ταῦγετον.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ περιοχὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: πρὸς βορρᾶν ὑπάρχει ὄροσειρὰ καλουμένη Πέρα - Ρίζα, πρὸς τὴν κατεῦνθυσιν τῆς Μπαρμπήτσας, ἐν συνεχείᾳ, πρὸς νότον ὑπάρχει μικρὰ πεδιάς καί, τέλος, ὁ Ταῦγετος.

Οἱ Τούρκοι ἔφθασαν εἰς Μυστρᾶν ἀπὸ τὴν κατεῦνθυσιν τῆς Πέρα - Ρίζας, καθ' ὃν χρόνον χιλιάδες γυναῖκες καὶ παιδία, τὰ ὅποια εἶχον ἐκεῖ καταφύγει, ἔσπευδον εἰς Ταῦγετον. Ὅτε ὁμῶς ὁ Ἰμβραήμ ἀφίχθη εἰς Μυστρᾶν, οἱ πρόσφυγες οὗτοι, ὑποπτενόμενοι ὅτι ἐπρόκειτο ἴσως νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Μάνης καὶ τοῦ Ταῦγέτου, ἐγκατέλειψαν κατὰ τὴν νύκτα τὸ ὄρος ἐκεῖνο καὶ κατέφυγον εἰς Πέρα - Ρίζαν.

Ἐπειδὴ ὅμως διαρκούσης τῆς νυκτὸς δὲν κατώρθωσαν νὰ διέλθουν πάντες, τὴν ἐπομένην πρωτὰν ὁ Ἰμβραῖμ διέκρινεν ἀκόμη νὰ κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα σημαντικὸς ἀριθμὸς ζώων, γυναικῶν καὶ παιδίων. Ἀμέσως ἀπέστειλε σῶμα ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων χιλιάδων, ἵνα αἰχμαλωτίσῃ αὐτούς.

Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς Βέργαν καὶ Πασσαβᾶν, βλέποντες ἄμεσον τὸν κίνδυνον τῶν ἡμετέρων, οἵτινες θὰ κατεσφάζοντο ἅπαντες, κατήλθον καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων. Οὗτοι δέ, μὴ γνωρίζοντες ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὑπῆρχον ἔνοπλοι — ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἀκόμη πληροφορηθῇ τὴν ἄφιξίν των —, ἐσταμάτησαν καὶ μετ' ὀλίγον ἐτρόπησαν εἰς φυγὴν, ἐγκαταλείψαντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἑκατὸν πενήκοντα ἄνδρας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν μόνον τρεῖς ⁶⁹.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γέρος ἀπηνύθουν ἐντόνους ἐπιστολάς πρὸς τὸν Γενναῖον, ἵνα μεταβῇ εἰς Κόρινθον. Ὁ τελευταῖος, ἅμα τῇ λήψει τῶν ἐπιστολῶν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Κολιοπούλου ἐγκατέλειψαν τὸ πεδίου, παραλαβόντες καὶ τὰς δύο χιλιάδας ἄνδρας των, οὕτω δὲ ἐξησθένησαν τὰς δυνάμεις τῶν ἡμετέρων. ||

σ. 537 Ὁ Ἰμβραῖμ πασᾶς, ἀφῆσας μέρος μόνον τοῦ στρατοῦ του εἰς Μοστράν, τὸ μὲν ἵνα συγκρατῇ τοὺς ἡμετέρους — τώρα, ὅποτε αἱ δυνάμεις των εἶχον ἐξασθενήσει —, τὸ δὲ ἵνα ἀποτρέψῃ νὰ ὑποστοῦν οἱ ἄνδρες του τυχὸν ἐπιθέσειν ἐκ τῶν ρώτων, μετέβη εἰς Μάνην, ἀλλ' ἀπωθήθη θαρραλέως ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, διὸ ἐπέστρεψεν εἰς Τριπολιτσᾶν.

Οἱ ἡμέτεροι ἐξ ἄλλου, θεωροῦντες πλεόν ἄνωφελὴ τὴν παρουσίαν των εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, μετέβησαν εἰς Ναύπλιον.

Τότε εἶχε συμπληρωθῇ ἡ προθεσμία διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν Μεσολογγιτῶν στρατιωτῶν. Ὁ Νικίτας ἀπηνύθη πρὸς τοῦτο εἰς τὸν Ζαῖμην, ἀλλ' οὗτος ἔδωκεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Ἀπέστειλε τότε τὸν Ἀθανασιάδην πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Λόντον καὶ τοὺς Νοταρᾶδες, ἵνα καταβάλουν χρήματα ἐκ τῆς σταφίδος, τὴν ὅποιαν εἶχον συγκεντρώσει, ἀλλ' ἐκεῖνοι, εὐρισκόμενοι μεταξὺ των εἰς ἐμφύλιον πόλεμον ⁷⁰, ἔδωσαν ἀορίστους μόνον ἀπαντήσεις, λέγοντες ὅτι τὰ χρήματα εἶχον ἀναληφθῇ ὑπὸ διαφόρων ἄλλων.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Ζαῖμης παρέβη τὸν πρὸς τὸν Νικίταν δοθέντα λόγον του, ὅτι τὰ πρῶτα χρήματα τὰ ὅποια θὰ εἰσέπραττε, θὰ τὰ διέθετε πρὸς πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν ἐκείνου. Συνεπεία δὲ τῆς βεβαιώσεως ταύτης, ὁ Νικίτας εὐρίσκετο εἰς δυσχερῆ θέσιν, μὴ γνωρίζων πῶς νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του, ἐφ' ὅσον ἡ Κυβέρνησις δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ καταβάλῃ τὰ ποσά, ὁ ἴδιος δὲν διέθετε χρήματα, οἱ δὲ στρατιῶται διεμαρτύροτο.

[Πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως - Δόμβρεια].

Τότε ἔφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ Γκούρας ἐφονεύθη ⁷¹ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Καραϊσκάκης ἔγραψεν ἐξ Ἐλευσίνος ὅτι, φονευθέντος τοῦ

Γκούρα, ἐπεθύμει νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐνισχύσεις, ἀλλ' ὅτι δὲν διέθετεν ἐπαρκῆ δύναμιν ἵνα τὸ πραγματοποιήσῃ, ἐξήτει δὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως νὰ σταλῇ ὁ Νικήτας μετὰ δυνάμεων, ὥστε, ἡνωμένοι ἀμφοτέροι, δυνήθοιεν νὰ μεταφέρουν ἐνισχύσεις εἰς τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο στενῶς πολιορκημένον ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἡ Κυβέρνησις ἐκάλεσε τὸν Νικήταν καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσε τὸ πρᾶγμα, ταυτοχρόνως δὲ διέταξεν αὐτὸν νὰ σπεύσῃ ἐκεῖ, ἀλλ' ὁ Νικήτας ἀπήντησε: «Μὲ ποίους ἄνδρας νὰ μεταβῶ; Ἄν ἐπιθυμῇτε νὰ ὑπάγω μόνος, εἶμαι ἔτοιμος· οἱ στρατιῶταί μου ὅμως δὲν μὲ ὑπακούουν, διότι ἐξηπατήθησαν παρ' ὑμῶν δι' ἐμοῦ».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς Ναύπλιον, ὡς ὁ Ζαχαρίτσας, ὁ Βλάχος καὶ ἄλλοι, ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὸν Νικήταν, μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, λέγοντες πρὸς αὐτὸν ὅτι, δι' ἀγάπην πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα, ὥφειλε νὰ προσπαθῇ διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου, ὅπως σπεύσῃ μετὰ ἐνισχύσεων εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων.

Ὁ Νικήτας, ὠθούμενος ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ πατριωτισμοῦ, || ἔδασ. 538 νείσθη χρήματα ὅπου ἡδύνατο — παρέχων προσωπικὰς ἐγγυήσεις — καὶ ἐπλήρωσε τοὺς στρατιώτας του. Αἱ ἐγγυήσεις αὗται, τὰς ὁποίας οὗτος παρέσχε χάριν τῆς πατρίδος καὶ τὰς ὁποίας ἡ Κυβέρνησις ἐκεῖνη ἢ αἱ διάδοχοι αὐτῆς ὥφειλον νὰ καταβάλουν, ἀποτελοῦν τώρα ⁷² αἰτίαν πολλῶν ὀχλήσεων διὰ τὸν Νικήταν, ὅστις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καλεῖται ἀπὸ τὸν ἓνα καὶ τὸν ἄλλον ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ἵνα καταβάλῃ τὰ ὑπεσχημένα, ἔνεκα δὲ καὶ τοῦ γεγονότος τούτου εὐρίσκεται ἐν δυσχερεῖ καταστάσει ⁷³.

Ὁ Νικήτας, ἀφοῦ συνεκέντρωσεν ὀκτακοσίους ἄνδρας, Μεσολογγίτας, Ἐπτανήσιους καὶ Σμυρναίους, ἠρώθη δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀγαλλόπουλος μετ' ἄλλων ἑκατὸν πεντήκοντα στρατολογηθέντων ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, κατηνύνηθη πρὸς τὸν Ἰσθμόν, ἵνα διέλθῃ εἰς Μεγαρίδα.

Ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς, κατελθὼν ἐκ Τριπόλεως εἰς Ἅγιον Γεώργιον, ἐπυρπόλησε τὸ χωρίον. Πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες εὐρίσκοντο καθ' ὁδὸν πλησίον τοῦ Ναυπλίου, κατηνύνηθησαν πρὸς τὸ Μπογιατί, ἵνα τὸν ἀναμείνουν εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα, πρὸς τὸ μέρος τῆς Κανδήλας, στήσουν ἐνέδραν καὶ τοῦ ἐπιτεθοῦν. Ἐμαθον ὅμως ὅτι εἶχεν ἤδη διαβῇ καὶ ἐπιστρέφει εἰς Τριπολιτσᾶν.

Ἀναχωρήσαντες ἐκεῖθεν, μετέβησαν εἰς Μέγαρα, ἔνθα ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Εὔμορφόπουλος, μὲ «γιουρούσι», εἶχον ἤδη εἰσαγάγει ἐνισχύσεις εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Μακρυγιάννης. Πρὸς τοῦτο ὁ Καραϊσκάκης εἶχε προσφύγει εἰς τὸ ἐξῆς στρατήγημα: ἐνῶ αὐτὸς προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῶν ὁρέων — ὁπόθεν ἐπυρχώρει μετὰ τῶν ἀνδρῶν του, οἵτινες ἐπυρροβόλουν συνεχῶς —, ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν δυνάμεις ὑπὸ τὸν Κριεζώτην καὶ

τὸν Εὐμορφόπουλον μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν καὶ ἐνίσχυσαν τὸ φρούριον.

Ὁ Καραϊσκάκης εὐρίσκετο εἰς τὸ ὄρος πρὸς βορρᾶν, ἐκεῖνοι δὲ εἰσῆλθον ἀπὸ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως⁷⁴. Μετὰ ταῦτα ὁ Καραϊσκάκης ἐπέστρεψεν εἰς Ἐλευσίνα, ὅπου εἶχε καταλύσει τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ.

Εἰς Μέγαρα εὐρίσκοντο ὁ Φαβιέρος, μετὰ ὀκτακοσίων τακτικῶν στρατιωτῶν, ἑκατὸν ἱππέων καὶ ὀκτὼ πεδινῶν τηλεβόλων, ὡς καὶ ὀκτακόσιοι «ἄταχτοι», ὑπὸ τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, τὸν Μπότσαρη, τὸν Γεώργιον Δράκον, τὸν Ζέρβαν, τὸν Λάμπρον Βεῖκον, τὸν Δαγκλῆν καὶ ἄλλους Σουλιώτας ἀρχηγούς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκούρα, ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν Καραϊσκάκην τὸ δίπλωμα τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἀρχηγοὶ δὲν ᾔθελον νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὡς ἀρχηγόν, ὁ δὲ Φαβιέρος συνεφώνησεν ἐπίσης μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀναγνωρίσουν τὸν Καραϊσκάκην.

Ὁ Νικήτας μετέβη ὅπως συναντήσῃ τοὺς Σουλιώτας ἀρχηγούς καὶ τοὺς κατενύσῃ, ἐκεῖνοι ὁμως ἐπέμενον ὅτι κατ' οὐδέναν τρόπον θὰ ἐδέχοντο
σ. 539 νὰ ἀναγνωρίσουν ἄνδρα || κατώτερόν των (οὕτω τὸν ἐξαπακτῆρίζον) ὡς ἀρχηγόν καὶ ὅτι, ἂν ἐπεθύμει νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς ὁ Νικήτας, θὰ ᾔσαν ἱκανοποιημένοι, ἥρκει μόνον νὰ μὴ γίνῃ ὁ Καραϊσκάκης.

Ὁ Νικήτας ἀπῆντησεν ὅτι πολλάκις τῷ ἐγένετο πρότασις νὰ τὸν ἀναγορεύσουν στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν ἀκόμη καὶ πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἴδιος ὁμως δὲν ἐπεθύμει εἰμὴ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Ἔθνος, μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τιμᾶς, καὶ ὅτι θὰ ὑπηρετεῖ καὶ ὡς ἄπλους ἐθελοντῆς⁷⁵.

Τέλος οἱ Σουλιῶται, τῇ ὑποδείξει τοῦ Νικήτα, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἐλευσίνα καὶ νὰ συναντήσῃ τὸν Καραϊσκάκην, ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει οὗτος ἐδέχετο νὰ διαμοιράσῃ τὴν ἀρχηγίαν του καὶ συστήσῃ ἐπιτροπὴν ἐκ τριῶν μελῶν, ἥτοι τοῦ Καραϊσκάκη διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τοῦ Νικήτα διὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐνὸς Σουλιώτου διὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, θὰ ἐδέχοντο νὰ ἐνώσουν τὰ ὅπλα των καὶ νὰ προχωρήσουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Νικήτας μετέβη ἀμέσως εἰς Ἐλευσίνα, ἵνα καταβάλῃ προσπάθειάς ὥστε ὁ Καραϊσκάκης νὰ ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν Σουλιωτῶν. Τοιαύτην δὲ πείσιν ἤσκησε πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ἐπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν αὐτῷ ἀντὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ, ὥστε οὗτος ἐδέχθῃ νὰ συσταθῇ ἡ «ἐπιτροπή».

Τὴν ἐπομένην ἀφίχθησαν διὰ τὰς σχετικὰς συζητήσεις ὁ Φαβιέρος, ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, ὁ Δράκος, ὁ Κωστῆς Μπότσαρης, ὁ Λάμπρος Βεῖκος, ὁ Γιαννούσης, ὁ Ζέρβας, ὁ Δαγκλῆς καὶ ἄλλοι.

Συνελθόντες ὁμως πάντες οἱ λοιποὶ Ρουμελιῶται, ἐκεῖ παρόντες, ἥτοι ὁ Χριστόδουλος Χατζη-Πέτρος, ὁ Βάσσος, ὁ Νάκος Πανουργιάς, καὶ ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ὑπεστήριξαν ὅτι οὐδεμίαν πρότασιν τῶν Σουλιωτῶν ἐδέχοντο καὶ οὐδεμίαν ἀναγνωρίζον ἐπιτροπὴν, καὶ ὅτι ὁ Καραϊσκάκης,

ἐκλεγείς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ μόνος ὀπλαρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἐξοργισθέντες ὁ Φαβιέρος καὶ οἱ Σουλιωταί, ἐξανέστησαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Μέγαρα, ἐξαιρέσει τοῦ Λάμπρου Βεΐκου καὶ τοῦ Γιαννοῦση, μετὰ ἐξήκοντα ἀνδρῶν, οἵτινες παρέμειναν πλησίον τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Νικίτα καὶ τῶν λοιπῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πλοῖα τοῦ Γαλαξιδίου εἶχον συλλάβει λέμβον, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὗρίσκετο ἀπεσταλμένος μὲ ἐπιστολὴν τοῦ Κιουταχῆ πρὸς τὸ «Διβάνι». Ἐν αὐτῇ — συναποστέλλων οὗτος τρεῖς βολίδας ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας τὸ ὑπὸ τοῦ Hastings κυβερνόμενον πλοῖον εἶχε ρίψει κατὰ τῶν Τούρκων παρὰ τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος εἰς Πειραιᾶ — ἔγραφεν ἰκετεύων νὰ μὴ τιμωρηθῇ, ἂν δὲν εἶχεν ἕως τότε κατορθώσει νὰ καταστρέψῃ τοὺς Ἕλληνας, καθότι δὲν ἐπολέμει μόνον ἐναντίον Ἑλλήνων, δεδομένου ὅτι μετ' αὐτῶν εἶχον ἐνωθῇ πάντες οἱ ἄπιστοι τῶν ἄλλων Ἑθνῶν, οἵτινες ἐθεώρουν τὰς Ἀθήνας ὡς «τσαμί» των. Προσέθετεν ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ τοῦ ἀποστείλουν χρήματα καὶ πολεμο-
σ. 540 φόδια διὰ τὸν στρατόν, οὗτος δὲ θὰ ἐπεχειρεῖ || ἀντιπερισπασμὸν καί, ἀκριβῶς, ἀφίνων τὸν «κεχαγιᾶ» του εἰς Ἀθήνας, θὰ ἔσπευδε νὰ καταλάβῃ τὰ Μέγαρα καὶ τὸ Δερβένι, ἵνα ἐπιτύχῃ ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ, εὗρισκομένον ἐν Πελοποννήσῳ, ὅτι ἡ Ρούμελη ἦτο ὁλόκληρος εἰς χεῖράς του, ἐκτὸς ὀλίγων ἐπαναστατῶν, καταφυγόντων εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση, καὶ ὅτι, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ πόλεμος θὰ ἐτερματίζετο.

Ἡ Κυβέρνησις, εἰς χεῖρας τῆς ὁποίας περιῆλθεν ἡ ἐπιστολή, ἀπέστειλεν ἀντίγραφον αὐτῆς πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοὺς εὗρισκομένους εἰς Ρούμελην, ἵνα λάβουν κατάλληλα μέτρα καὶ ἀνατρέψουν τὰ σχέδια τοῦ Κιουταχῆ.

Ὁ Καραϊσκάκης συνεβούλευσε τότε ὅπως τινὲς ἐξ αὐτῶν μεταβοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ρούμελης, ἵνα προσπαθήσων ἐκ νέου νὰ ἐξεγείρουν εἰς ἐπανάστασιν τὰς περιοχὰς ἐκεῖνας, αἵτινες εἶχον ὑποταχθῇ, καὶ οὕτω πως ἀνατρέψουν τὰ σχέδια τοῦ Κιουταχῆ. Ὁ δὲ Νικίτας παρετήρησεν ὅτι ὤφειλον νὰ μεταβοῦν ἐκεῖ ὡς Χριστιανοὶ καὶ πατριῶται, χωρὶς νὰ προβοῦν εἰς λεηλασίας, διότι, ἂν μετέβαινον μὲ τοιαύτας προθέσεις, ὁ ἴδιος μετὰ τῶν ἀνδρῶν του θὰ ἦροῦτο μετ' ἐκείνων⁷⁶.

Ἰνα δὲ τηρήσουν τὴν «εὐταξίαν» προέβησαν εἰς ἐγγυήσεις καὶ «συνθηκας» δι' ὧν ἐδεδεσμένοντο, κατέληξαν δὲ εἰς τὴν συμφωνίαν ὅτι, ἐν ἣ περιπτώσει ἐγίνετο τυχὸν ζημίαι ὑπὸ στρατιωτῶν, ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ἀμέσως ὁ ἀρχηγός, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εὗρίσκοντο οἱ παρεκτρέπομενοι στρατιῶται.

Ἀφίσαντες τοὺς λοιποὺς εἰς Ἑλευσίνα, ἐξεκίνησαν χίλιοι τριακόσιοι ἄνδρες, περιλαμβανομένων τῶν ὀκτακοσίων τοῦ Νικίτα καὶ ἄλλων πεντακοσίων τοῦ Καραϊσκάκη, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν κατωτέρων: τοῦ Καλλέργη, ὅστις εἶχε φθάσει μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν, τοῦ Νάκου Πανουργιᾶ, μετὰ διακοσίων, τοῦ Σπυρο-Μήλιου καὶ τῶν δύο Σουλιωτῶν, μετὰ ἑκατόν.

Ἡ Δόμβραινα εἶναι χωρίον κείμενον εἰς πεδιάδα μεταξὺ δύο λόφων, ἐν ᾧ εὗρισκοντο τριακόσιοι Τοῦρκοι. Εἰς αὐτὸ ὑπῆρχον δύο «πύργοι», εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων οἱ Τοῦρκοι ἀπέστελλον κάθε νύκτα φρουρὰν ἐκ τριακοντα ἀνδρῶν, τὴν δὲ ἐπομένην πρωτὴν ἢ φρουρὰ ἐπέστρεφεν εἰς τὸ χωρίον μέχρις ἑσπέρας, εἰς τρόπον ὥστε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας τὰ φρούρια ἡρημοῦντο. Ἡ τοποθεσία αὕτη ἦτο σημαντική, διότι διηκολόνηε τὰς συγκοινωνίας μετὰ τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Νικίτας καὶ οἱ λοιποὶ, φθάσαντες εἰς Κάζα, ἐκέ-
 φθησαν νὰ ἀποστείλουν ἐν καιρῷ νυκτὸς διακοσίους ἀνδρας, οἵτινες, μεταβαί-
 νοντες ἐκεῖ, νὰ κρυφθοῦν καὶ νὰ στήσουν ἐνέδραν εἰς τὰ πλησίον ὄρη ἀπὸ ἀμφοτέ-
 ρων τῶν πλευρῶν, τὴν δὲ αὐγὴν τῆς ἐπομένης, ὅτε οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐπέστρεφον
 σ. 541 πρὸς τὸ χωρίον, νὰ ἐξορμήσουν καὶ νὰ καταλάβουν ἀμέσως || τὰ δύο φρούρια,
 ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ φθάσουν καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ
 κατ' αὐτοῦ τοῦ χωρίου.

Οἱ ἡμέτεροι ὁμως, βαδίζοντες ἐν μέσῳ νυκτός, ἀπώλεσαν τὸν δρόμον, τὴν δὲ ἐπομένην πρωτὴν, εὐρεθέντες μακρὰν τῶν φρουρίων, ἐκρύφθησαν εἰς τὸν δρόμον, ἵνα ἀναμείνουν τοὺς λοιπούς, οἵτινες ἐπρόκειτο νὰ διέλθουν ἐκεῖθεν.

Εἰς Βούλγαρος, εἰς κατάστασιν μέθης, ἀπολέσας τοὺς συντρόφους του, ἐπροχώρησε πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν καὶ εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χωρίου, ἐκεῖ δὲ ἠρώ-
 τησεν, ἂν εἶχον φθάσει οἱ ἡμέτεροι. Οἱ Τοῦρκοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι
 ἐπρόκειτο περὶ Ἑλληνας στρατιώτων· ὅτε ὁμως ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ τίνων ἡμε-
 τέρων ὁμίλει οὗτος, ἀπῆντησε περὶ τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Νικίτα καὶ τῶν ἄλλων. Οἱ Τοῦρκοι, ἀντιληφθέντες τότε τὴν πραγματικότητα, τὸν συνέλαβον, τὸν ἔδε-
 σαν καὶ διὰ βασανιστηρίων τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐν
 συνεχείᾳ δὲ ἀπέστειλαν ἀμέσως ἀνδρας εἰς τὰ δύο φρούρια.

Οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν τέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου εἰς Δόμβραιναν καὶ ἀμέσως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ χωρίου, ἀπωθήθησαν ὁμως διὰ
 ζωηροῦ πυρός ὑπὸ τῶν εὗρισκομένων εἰς ἀμφότερα τὰ φρούρια ὥς καὶ τὰς
 οἰκίας τοῦ χωρίου.

Ἀντιλαμβάνόμενοι τότε ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσουν αὐτό, μετέβησαν
 εἰς παλαιὸν φρούριον «ἑλληνικόν», καλούμενον Σκαλιά, ἐνθα ὑπῆρχε πυργί-
 σκος καλούμενος «Χασίρι», εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν ἑχθρῶν, χωριζό-
 μενον διὰ λόφου ἀπὸ τὸν «πύργον» τῆς Δομβραίνης, ὅπου ἐσώζετο καὶ ἐκκλη-
 σία. Ἐστρατοπέδευσαν, λοιπόν, εἰς τὸ παλαιὸν φρούριον καὶ τὴν ἐκκλησίαν.
 Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ δέκα ἡμέρας, πολεμοῦντες καθημερινῶς κατὰ
 τῶν Τούρκων.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἔφθασαν ἐνισχύσεις, διότι ἦλθον πάντες
 οἱ Σουλῳται, ἐκτὸς τοῦ Τζαβέλλα καὶ τοῦ Μπότσαρη, μετὰ τῶν ἀνδρῶν των,
 ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι Ρουμελιῳται ἐκ διαφόρων περιοχῶν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ

ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνῆλθεν εἰς δύο χιλιάδας ἀγωνιστάς. Ἐκεῖ μετέφεραν καὶ ἐν τηλεβόλῳ, ἵνα πληξοῦν τὸν ἐχθρόν.

Πρωτῶν τινά, μόλις ἀφ᾽ηπνίσθησαν, ἤκουσαν πυροβολισμοὺς ἀπὸ τῶν ὑπερκειμένων ὁρέων καὶ εἶδον νὰ ἐμφανίζονται πολυάριθμοι ἐχθροί. Ἐκ τινῶν Ἑλλήνων προσφύγων ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἤρχετο ὁ Μουστάμπης, ὁ σπουδαιότερος Τοῦρκος ἀρχηγός, μετ' ἐπτακοσίων Ἀλβανῶν, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν Δόμβραιναν.

Οἱ ἡμέτεροι ἐχωρίσθησαν. Ὁ Καραϊσκάκης μετέβη εἰς τὰ ὄχυράματα τῆς ἐκκλησίας, ἵνα ἀντισταθῇ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ὁ Νικίτας, βλέπων ὅτι οἱ Τοῦρκοι, εὐρισκόμενοι ὑπεράνω αὐτῶν, θὰ ἐπέφερον πλήρη καταστροφὴν, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν καί, στρατολογήσας διακοσίους ἄνδρας, τοὺς πλέον ἀποφασιστικούς, παρέλαβε τούτους μετ' αὐτοῦ καί, ἀκολουθῶν πλαγίαν ὁδόν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος. Καταλαβὼν τότε τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν πλαγίων, σ. 542 ἤνοιξεν ἐναντίον αὐτῶν πῦρ, || οὔτοι δέ, βαλλόμενοι ταυτοχρόνως καὶ ὑπ' ἐκείνων οἷτινες εὐρίσκοντο κάτω, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν ἐτέραν πλευρὰν καὶ ἔφθασαν εἰς Δόμβραιναν, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Νικίτα μέχρι τοῦ χωρίου.

Τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἐν Δομβραίνῃ εὐρισκομένων, κατηνύθησαν κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ κάτω καὶ ἤνοιξαν φοβερὸν πῦρ κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνιζομένων εἰς τὰ ὄχυράματα τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Καραϊσκάκης, ἰστάμενος ἀσκεπής, ἀνέθεσεν εἰς δύο ἢ τρεῖς νὰ τοῦ γεμίσουν τὰ ὅπλα καὶ οὕτω πως ἐπολέμει θαρραλεώτατα, κατὰ τὸ σῆνθες, ἐν ᾧ χρόνῳ κατήρχοντο ἐκ τῶν ὑψωμάτων ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ Τοῦρκοι.

Ὁ Νικίτας, εἰσελθὼν ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκετο ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἐνθουσιασθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας, ἐκράυγασεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ὀρμήσουν ἔξω κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπροχώρησε νὰ ἐξέλθῃ πρῶτος ¹⁷. Ὁ Καραϊσκάκης ὁμως, ἀντιληφθεὶς ἄμεσον κίνδυνον, ἀπέστειλε τὸν «καπετὰν» Κωνσταντῖνον Βέρρον, ὅστις, σύρας αὐτὸν ἀποτόμως ἐκ τῶν ὀπισθεν, τὸν ἔρριψε κατὰ γῆς, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἐχθρική σφαῖρα ἐπληξε τὴν «φουστανέλλαν» του. Ἠκολούθησαν ἀπειροὶ ἄλλαι, αἷτινες ὁμως δὲν ἐπέτυχον νὰ τὸν πληξοῦν, ἐπειδὴ εἶχε ριφθῇ κατὰ γῆς ὁμοῦ μετὰ τοῦ Βέρρον, ὅστις τὸν εἶχε σύρει.

Οἱ Τοῦρκοι παρέμειναν εἰς τὰς θέσεις των, ὀχυρωθέντες καὶ αὐτοὶ πλησίον τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὀχυρωμάτων τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι παρέμειναν εἰς τὰς θέσεις των, δεδομένου ὅτι οὔτε οἱ μὲν, οὔτε οἱ δὲ ἐπέτυχον ἀμοιβαίως νὰ ἐξανγκάσουν εἰς ὑποχώρησιν τὸν ἐχθρόν.

Ὁ Μουστάμπης, ἀφ' ἧς ἐκεῖ τετρακοσίους ἄνδρας, ἐπειδὴ τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέφθασαν ἑτεροὶ τετρακόσιοι ἱππεῖς καὶ ἐπομένως θεώρει ἐνισχυμένην τὴν Δόμβραιναν, ἀνεχώρησεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς βοήθειαν τῶν ἡμετέρων εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ Χατζη - Μιχάλης, μετὰ ἐνενήκοντα ἱππέων.

Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ ἀκόμῃ ἡμέρας, καθ' ἃς συνεχῶς καὶ καθημερινῶς ἐπολέμουν⁷⁸. Βλέποντες ὁμῶς οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριεύσουν τὴν Δόμβραιναν, ἣ ὅποια ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη, ἐπειδὴ καθημερινῶς ἐφθανον νέαι ἐνισχύσεις, διαπιστοῦντες δὲ ὅτι ἔχανον ματαίως τὸν καιρὸν των, καιρὸν πολῦτιμον δι' αὐτοὺς, μίαν νύκτα διέλυσαν τὸ στρατόπεδόν των καὶ μετέβησαν εἰς μικρὸν χωρίον, ἀπέχον δύο ὥρας, ὁπόθεν κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ μοναστήριον Δομποῦ⁷⁹. Ἀφήσαντες δ' ἐκεῖ ἑκατὸν ἄνδρας ὡς φρουράν, ἐπροχώρησαν καὶ ἀφίχθησαν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Λουκά.

Ἀφοῦ ἐτοποθέτησαν ἐκεῖ ἐτέρους ἐξήκοντα ὡς φρουράν, μετέβησαν εἰς Δίστομον, χωρίον ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκοντο ἐστρατοπεδευμένοι διακόσιοι πεντήκοντα Ἀλβανοί, οὔτινες, μόλις εἶδον τοὺς ἡμετέρους, ἐτραπήσαν εἰς φυγὴν, καί, ἐγκαταλείψαντες τὰς κατασκηνώσεις των, μετέβησαν εἰς Λεβάδειαν. Οἱ ἡμέτεροι κατέλαβον τότε τὸ Δίστομον, ἔνθα καὶ ἐστρατοπέδενσαν, ἵνα ὀχυρώσουν τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἐν συνεχείᾳ δὲ προχωρήσουν. ||

σ. 543 Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ὁ Κωλέττης, ὁ Γκάτσος καὶ ὁ Γέρο - Καρατάσος ἐπορεύθησαν εἰς Ἀταλάντην, ἀπέχουσαν ὀκτῶ ὥρας ἀπὸ τοῦ Διστόμου. Ἐκεῖ ἐπρόκειτο νὰ συνεννοηθοῦν μετὰ τῶν ἡμετέρων καί, ἀφοῦ ἐνωθοῦν εἰς τὴν Φοντάναν Γραβιάς, νὰ βαδίσουν κατόπιν, σχηματίζοντες πλείονας φάλαγγας, καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Σαλόνων καὶ τῆς Λεβαδείας· ἀκολούθως δὲ νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ Λιδωρίκι, τὸ Πατρατσίκι, τὰ Κράβαρα καὶ νὰ ἐγείρουν εἰς ἐπανάστασιν ὅλους τοὺς τόπους ἐκείνους μέχρις Ἀγραφῶν.

Ἄλλ' ἡ διχονοία εἶχεν ὑπεισέλθει καὶ ἐνελόχευεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον τῆς Ἀταλάντης, διό ἡ φάλαγξ δύο χιλιάδων Τούρκων, τὴν ὁποίαν ὁ Κιουταχῆς εἶχεν ἀποστελεῖ ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τῶν ἡμετέρων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κεχαγιά του, ἀφίχθεῖσα εἰς Λεβάδειαν, ἠνώθη μετὰ τοῦ Μουστάμπεη, εὐρισκομένου ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, πάντες δὲ ὁμοῦ, ἀριθμοῦντες τρεῖς χιλιάδας πεντακοσίους ἄνδρας, ἐστράφησαν κατὰ τῶν ἡμετέρων τῆς Ἀταλάντης. Οὗτοι, ἐξησθενημένοι ἔνεκα τῶν διχονοιῶν, διεσπάρθησαν καί, τραπέντες εἰς φυγὴν, διεσπάρησαν.

Οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὸ στρατόπεδον, ἐκόμισαν δὲ εἰς Λεβάδειαν περὶ τὰς ἑβδομήκοντα κεφαλὰς ἐχθρῶν, ὡς θρίαμβον τῆς νίκης των. Οἱ διασπαρέντες δὲν κατόρθωσαν πλέον νὰ συνταχθοῦν, δεδομένου ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν χρησιμοποιοῦντες πλωτὰ μέσα εἶχον καταφύγει εἰς διαφόρους νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, ὁπόθεν καὶ εἶχον ἔλθει.

[Νίκη Ἀραχόβης]⁸⁰.

Σχέδιον τῶν Τούρκων ἦτο νὰ πορευθοῦν εἰς Ζεμενὸν καὶ Ἀράχοβαν, νὰ ἀφήσουν ἐκεῖ φρουράν, ἵνα ἐξασφαλίσουν τὴν διὰ θαλάσσης ἐνίσχυσιν εἰς πολεμοφόδια καὶ τροφίμα, καὶ κατόπιν νὰ προχωρήσουν εἰς Σάλωνα. Ἐκεῖ

νὰ ἐφοδιασθῶν μὲ πολεμοφόδια καὶ νὰ ἀποστείλουν εἰς Δόμβραιναν νέας δυνάμεις διὰ θαλάσσης καί, ἐν συνεχείᾳ, νὰ μεταβοῦν εἰς Δίστομον, νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ἡμετέρων, ἃν οὗτοι ἀπεφάσιζον νὰ παραμείνουν ἐκεῖ, καὶ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσουν, δεδομένου ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποχωρήσουν, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον ὅλας τὰς πέριξ θέσεις.

Οἱ ἡμέτεροι, εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τινος ἱερέως Ἕλληνος, ὅστις εἶχεν ἀναχωρήσει κρυφίως ἐκ Λεβαδείας ἵνα τοὺς ἐνημερώσῃ, ἀπεφάσισαν νὰ προλάβουν τοὺς ἐχθρούς. Ὅθεν, διαρκούσης τῆς νυκτός, ἀπέστειλαν τὸν Γαρκωκιώτην - Γρίβαν καὶ τὸν Γεώργιον Βάγιαν, μετὰ τριακοσίων στρατιωτῶν, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὴν Ἀράχοβαν.

Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ὁ κεχαριᾶς καὶ ὁ Μονστάμπης, μετὰ δύο χιλιάδων πεντακοσίων ἀνδρῶν, κατηρθύνθησαν πρὸς Ζεμερόν, ἀπέχον μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Διστόμου, μὲ σκοπὸν νὰ προχωρήσουν πρὸς Ἀράχοβαν.

Οἱ ἡμέτεροι, οἱ εὐρίσκόμενοι εἰς Δίστομον, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατ' αὐτῶν ἀμέσως, ἀλλὰ τοὺς ἀφῆκαν νὰ διέλθουν ἐκεῖθεν, ἵνα τοὺς προσβάλουν κατόπιν ἐκ τῶν νότων καὶ οὕτω τοὺς θέσουν μεταξὺ δύο πυρῶν, δεδομένου ὅτι ἔμπροσθεν αὐτῶν θὰ ἀντεμετώπιζον τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γρίβα καὶ τοῦ Βάγια. Διὸ πάντες οἱ ἡμέτεροι ἠκολούθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν, ἀφοῦ ἀφῆκαν εἰς Δίστομον τὸν Σπυρο - Μήλιον καὶ ἄλλους, μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν.

Οἱ ἡμέτεροι, ὑπὸ τὸν Γρίβαν καὶ τὸν Βάγιαν, μόλις ἔφθασαν εἰς Ἀράχοβαν, σ. 544 ἐφρόντισαν νὰ καταλάβουν || οἰκίας τινάς, καὶ διὴ καὶ τὰς ἰσχυροτέρας, κειμένας δὲ εἰς θέσιν πλέον ἀσφαλῆ καὶ ἀντίθετον ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ εἰσέλθουν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ σημεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὗτοι ὤφειλον νὰ ἐξέλθουν ἵνα μεταβοῦν εἰς Σάλωνα.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν εἰς Ἀράχοβαν, ἀγροοῦντες ὅτι εἶχον καταλάβει αὐτὴν οἱ ἡμέτεροι καὶ χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίστασιν τινα. Ὅτε ὁμως ἐπλησίασαν εἰς τὰς ὠχυρωμένας οἰκίας, αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις ἐνεφανίσθησαν καὶ ἤνοιξαν πῦρ.

Ἐκ παραλλήλου οἱ ἄλλοι, προχωροῦντες καὶ πλησιάζοντες ταχέως, ἤκουσαν τοὺς πυροβολισμούς. Ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις ἔφιππος ὤδενεν ἐπὶ κεφαλῇς μετὰ τινος Δεληγιωργοπούλου, «βαῖραχτάρη» τοῦ Νικίτα, ὅστις τὸν ἠκολούθει πεζῇ, ἀνελθὼν ἐπὶ τινος ὑψώματος — ὅπουθεν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὴν Ἀράχοβαν — καὶ διαπιστώσας ὅτι ἡ μάχη διεξήγето ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἤδη εἰσέλθει εἰς αὐτό, διέταξε τοὺς ἀνδρας του νὰ ἀρχίσουν ἐπίσης πῦρ, ἵνα πληροφορήσουν τοὺς ἡμετέρους τῆς Ἀραχόβης ὅτι αἱ δυνάμεις του εὐρίσκοντο πλησίον καὶ οὕτω ἐμψυχώσουν αὐτούς, ἀποθαρρύνον δὲ τὸν ἐχθρόν.

Ὡς συμβαίνει ὁμως συνήθως μὲ τὰ μὴ τακτικὰ στρατεύματα, ἀντὶ νὰ

πυροβολήσῃ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἅπαξ, ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν τετράκις καὶ πεντάκις. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Χριστόδουλος Ἀσπροποταμίτης, ὅστις μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρῶν εἶχε φθάσει ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, ἐκείθεν τῆς Ἀραχόβης, ἀνταπύρτησε καὶ αὐτὸς ἐξ ἄλλης θέσεως, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θαλάσσης. Διὸ ὁ κεχαγιάμπεης καὶ ὁ Μονστάμπεης, ἀκούοντες τόσους πυροβολισμούς, ὑπέθεσαν ὅτι πέντε ἢ ἐξ χιλιάδες ἄνδρες ἤρχοντο ἐναντίον των· ὅθεν, συναθροίσαντες τὰς δυνάμεις των, ἀνῆλθον πλαγίως, ἄνω τῆς Ἀραχόβης, πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν κατεῦθουνσιν ταύτην, ἀφίσαντες πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὴν Ἀράχοβαν, ἵνα μεταβοῦν εἰς Σάλωνα.

Ὅτε οὗτοι ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν δύο πυροβολισμῶν ἀπὸ Ἀραχόβης, ὁ Δυοβουνιώτης, ὅστις εὐρίσκετο ἐπὶ ὄρους μετὰ ἐξήκοντα ἀνδρῶν καὶ μετέβαινεν ἀπὸ τὴν Ἀγορίσταναν πρὸς τὴν κατεῦθουνσιν ἐκείνην, κληθεὶς εἰς Ἀράχοβαν ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, εὐθὺς ὥς ἀντελήφθη μακρόθεν τοὺς ἐχθρούς, διέταξε τοὺς ἄνδρας του νὰ πυροβολοῦν συνεχῶς πρὸς ἐκφοβισμόν των.

Οἱ ἐχθροί, μὴ διακρίνοντες τοὺς ἡμετέρους καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπολογίσουν τὴν δυνάμιν των, διαπιστοῦντες ἐξ ἄλλου ὅτι εἶχον καταληφθῇ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ὥπισθοχώρησαν καὶ κατεπτοημένοι μετέβησαν ἵνα στρατοπεδεύσουν ἄνω τῆς Ἀραχόβης, πρὸς βορρᾶν, εἰς θέσιν περιβαλλομένην πανταχόθεν ἀπὸ τείχη, ὕψους ὑπερβαίνοντος τὸ ἀνάστημα ἀνδρός. Ταῦτα εἶχεν ἀνεγείρει πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ Ὀδυσσεύς, ἵνα, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, προστατεύσουν τὴν Ἀράχοβαν.

σ. 545 Ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασαν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἤρχισαν συνεχῆς || πῦρ, εἰς τὸ ὅποιον ἀπύρτησαν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τῶν χαρακωμάτων των, μέχοις ὅτου καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀνῆγειραν ἐπίσης χαρακώματα περὶ τοὺς «Τρεῖς Ἀνέμους», δεσπόζοντες οὕτως ἐκ τῶν ἄνω τοῦ χωρίου καὶ περισφίγγοντες εἰς στενὴν πολιορκίαν τοὺς ἀντιπάλους ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν. Τὴν ἐπομένην ἔφθασεν ἐπίσης ὁ Μακρῆς μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν.

Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐσπέρας, καθ' ἣν οἱ ἐχθροὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰ χαρακώματά των, ἤρχισεν νὰ λίπῃ χιών, λεπτὴ καὶ πικνοτάτη, ἣτις ἐκάλυψε τὰ πάντα. Οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες κατεῖχον τὸ χωρίον καὶ ἦσαν ἐφωδιασμένοι μὲ οἶνον καὶ τροφίμα, ἀνθίσταντο εἰς τὸ ψῆχος. Ἀντιθέτως οἱ ἀντίπαλοι (ἀπομονωθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, μετ' ἐλαχίστων τροφῶν, στερούμενοι οἶνου, ὑποχρεούμενοι, ἂν ἐπεθύμουν νὰ ἀναπαυθοῦν, νὰ κατακλίνωνται χαμαὶ ἐπὶ ἐδάφους μετατραπέντος εἰς βόρβορον ἐνεκα τῆς χιόνος — ἣτις ἔπιπτεν «ἀδιάκοπα» καὶ ἐν συνεχείᾳ — καὶ καταπατηθείσης παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, εὐρίσκομένων τοῦ ἐνὸς παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, παγωμένοι ἐνεκα τοῦ κρατοῦντος ψύχους, σφυροκοποῦμενοι δὲ πρὸς ταῦτοις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες διὰ τῶν πυροβολισμῶν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ ἡσυχάσουν) ἀπώλεσαν πλήρως τὸ ἠθικόν των, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐξέλιπον καὶ τὰ τροφίμα. Ἀπεφάσισαν τότε νὰ φονεύσουν τοὺς ἡμιόνους καὶ τοὺς ἵππους,

καὶ ἔτρωγον αὐτοὺς, ἄνευ ἄρτου καὶ ὕδατος, σχεδὸν ὠμοὺς ἢ ὀλίγον μόνον ἐψημένους ἐπὶ πυρᾶς, τὴν ὁποίαν διετήρουν εἰς μικρὰν ἔντασιν, διὰ ξύλων προερχομένων ἐκ τῶν σαγμάτων τῶν ὑποζυγίων.

Ὁ κεχαγιάς ἐν τούτοις δὲν ἤθελε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Μουστάμπεη, ὅστις τοῦ ὑπεδείκνυε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπέλπιδα ἔξοδον πρὸς τὴν κατεῦθυσιν τῶν Σαλώνων, ὁπότε θὰ ἡδύνατο νὰ σωθῇ μέρος τῶν ἀνδρῶν του, καὶ τοῦτο διότι, ὥς ἔλεγεν, ἤλπιζεν ὅτι, μόλις ὁ Κιουταχῆς ἐπληροφορεῖτο τὴν κατάστασιν εἰς τὴν εὐρίσκοντο, θὰ ἀπέστελλεν ἀμέσως εἰς ἐνίσχυσίν των ἰσχυρὰν δύναμιν, ἥτις θὰ τοὺς ἔσωζε, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ οὗτος δι' ἀπέλπιδος ἐξόδου νὰ ἀπολέσῃ μέγα μέρος τοῦ στρατεύματος.

Πράγματι ὁ Κιουταχῆς, πληροφορηθεὶς τὸν κίνδυνον τῶν δύο πασάδων, ἀπέστειλεν ἄνευ χρονοτριβῆς τρεῖς χιλιάδας ἀνδρας εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Οὗτοι μετέβησαν καὶ κατέλαβον θέσιν εἰς Δαύλειαν, ἀμέσως δὲ ἀπεσπίασθησαν ἑπτακόσιοι καὶ ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν κατεῦθυσιν τοῦ Ζεμενοῦ εἰς Ἀράχοβαν, ἵνα ἐνισχύουν τοὺς συντρόφους των, ἐνῷ καὶ οἱ ἄλλοι προητοιμάζοντο ἵνα μεταβοῦν ἐκεῖ ἐν συνεχείᾳ.

Οἱ ἡμέτεροι, πληροφορηθέντες τὴν ἄφισιν τούτων, ἀπέστειλαν ἐναντίον των τὸν Λάμπρον Βεῖκον μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν. Οὗτοι τοὺς συνήντησαν καθ' ὁδὸν καί, μετὰ βραχεῖαν μάχην, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, τοὺς κατεδίωξαν, ἐφόνευσαν μερικοὺς, συνέλαβον ἄλλους αἰχμαλώτους καὶ ἐκυρίευσαν πολλὰ λάφυρα, δεδομένου ὅτι οἱ ἔχθροί, ἵνα φύγουν τὸ ταχύτερον, ἐγκατέλειψαν κατάφορτα τὰ ὑποζύγια των εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων ἀπέρριψαν δὲ καὶ «τὶς καπνότες» τους. ||

σ. 546 Οἱ ἡμέτεροι, ἀφοῦ κατεδίωξαν αὐτοὺς ἐπὶ τι διάστημα, ἐπέστρεψαν εἰς Ἀράχοβαν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐξ ἄλλου, φοβούμενος ἀπρόοπτον ἐπίθεσιν, διέταξε νὰ καταληφθῇ τὸ Ζεμενὸν ὑπὸ τοῦ Λάμπρου Βεῖκου καὶ τοῦ Γεωργάκη Ἀγαλλοπούλου, μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν, οὕτως ὥστε, ἔχων ὑπὸ κατοχὴν τὴν θέσιν ἐκείνην, νὰ ἐμποδίσῃ τυχὸν νέαν ἀποστολὴν.

Ὁ ἐπὶ κεφαλῇς τῶν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν τῆς Δαυλείας εὐρισκόμενος πασάς, βλέπων ὅτι ἀπέτυχεν ἡ ἀποστολὴ πρὸς τὴν κατεῦθυσιν ἐκείνην καὶ μὴ ἔχων ὁδὸν ἵνα φέρῃ βοήθειαν εἰμὴ μόνον διὰ Ζεμενοῦ ἢ διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Παρνασσός, ἥτοι ἀπὸ τόπων ἀδιαβάτους κατὰ τὸ θέρος καὶ ἔτι πλέον κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅτε ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ χιόνων καὶ ἀπροσπέλαστοι ἕνεκα τοῦ ψύχους, ἐπιθυμῶν ἐν τούτοις νὰ ἀποστείλῃ ὅπωσδήποτε ἐνισχύσεις, ὑπεσχέθη πεντακοσίας πιάστρας εἰς πάντας τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι θὰ ἐπεχείρουν νὰ ἀνέλθουν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, διέλθουν πρὸς τὸ ἄλλο μέρος καὶ βοηθήσουν τὴν Ἀράχοβαν. Πεντακόσιοι ἀνδρες ἐκ τῶν πλέον τολμηρῶν, δελεασθέντες ἐκ τοῦ κέρδους, παρουσιάσθησαν εἰς τὸν πασᾶν καὶ ἡτοιμάσθησαν νὰ ἀνέλθουν. Πράγματι ἔφθασαν σχεδὸν μέχρι τῶν κορυφῶν

ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν Ἀράχοβαν πλευρᾷ καί, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν συντρόφων των, ἤρχισαν νὰ ρίπτουν πυροβολισμούς.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀραχόβης, ἀκούοντες τοὺς ἰδικούς των, παρεσκηνάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσουν «γιουρούσι», ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες εὐρίσκοντο πάντοτε ἐτοιμοὶ εἰς τὰς θέσεις των, προεκάλεσαν τοιοῦτον τρόπον εἰς αὐτούς, ὥστε δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῶν χαρακωμάτων, ἀλλὰ παρέμειναν ἐκεῖ, ἀναμένοντες νὰ ἐπιχειρήσουν ἔξοδον, ὅταν θὰ κατήρχοντο αἱ ἐνισχύσεις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐκείνου ἤρχισε πυρρὸς ἄνεμος, ὅστις, καθιστάμενος συνεχῶς ἐντονώτερος, κατεπάγωσε τοὺς παραινόμεντας εἰς τὴν κορυφὴν, οὕτως ὥστε πολλοὶ ἀπέθανον, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιδράσουν, οὐδὲ ἔχοντες τὴν δυνατότητα νὰ διέλθουν πρὸς τὴν ἐτέραν πλευρὰν καὶ πολεμήσουν κατὰ τῶν ἡμετέρων, ὑπεχώρησαν καὶ ἐπανήλθον εἰς τὸ στρατόπεδόν των, κατεπτοημένοι καὶ ἡμιθανεῖς ἐκ τῆς κοπώσεως καὶ τοῦ ψύχους. Ὅθεν ὁ ἐκτὸς τῶν τειχῶν εὐρισκόμενος πασᾶς, θεωρῶν ματαίαν οἰανδήποτε προσπάθειαν ὅπως διασώσῃ τοὺς ἐν Ἀραχόβῃ, ἐγκατέλειπε πρὸς στιγμήν πᾶσαν σχετικὴν σκέψιν.

Ὀλόκληρον τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἔστερεῖτο ὕδατος. Μόνον εἰς μίαν τοποθεσίαν, ὀλίγον ἀπέχουσαν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ τούτου στρατοπέδου, ὑπῆρχε μικρὰ πηγὴ, εἰς τὴν ὁποίαν καθ' ἑκάστην ἐσπέραν ἀπαστέλλετο Τοῦρκος, ὅστις ἐγέμιζεν ἀσκὸν καὶ ἔφερεν ὕδωρ, ἵνα πίοιεν οἱ δύο πασᾶδες καὶ οἱ στρατιῶται. Ἀλλ' εἰς Ἑλλήν δοῦλος, διαφυγὼν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, εἰδοποίησε τοὺς ἡμετέρους, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔστερεῖτο τῶν πάντων καὶ ὅτι ἐπορίζετο περὶωρισμένην μόνον ποσότητα ὕδατος, καθ' ὃν τρόπον ἐξετέθη ἀνωτέρω. Τότε οἱ ἡμέτεροι ἀπέστειλαν ἀπόσπασμα εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, ὅτε δὲ τὴν νύκτα ἦλθεν ὁ Τοῦρκος, τὸν ἐπυροβόλησαν, ἐκείνος ὁμως κατώρθωσε νὰ σωθῇ σ. 547 μετὰ μεγάλου κόπου καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἄνευ ὕδατος || εἰς τὸ στρατόπεδον, λέγων εἰς τοὺς πασᾶδες, ὅτι καὶ ἡ μικρὰ ἐκείνη πηγὴ εἶχε δι' αὐτοὺς ἀπολεσθῇ.

Τότε οἱ δύο πασᾶδες, βλέποντες ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς ἀτελειστικὴν θέσιν, συνεσκέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν ὅτι, μίαν ὥραν πρὶν ἐξημερώσῃ, ὁ Μουσταμπης ἔπρεπε νὰ παραλάβῃ ἑξακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν τολμηροτέρων, οἵτινες, ἀφοῦ προχωρήσουν πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ χωρίου, νὰ ἐπιχειρήσουν αἰφνιδιαστικῶς ἐπιθεῖν διὰ τῶν ξιφῶν των καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ καταλάβουν οἰκίας τινάς, ἵνα οὕτω προμηθεύωνται ὕδωρ, τροφίμα καὶ καταλύματα, εἰς τὰ ὁποῖα νὰ προσυλᾶσσονται ἀπὸ τὰς θεομηνίας.

Ὁ Μουσταμπης διέτρεχε τὸ στρατόπεδον καὶ διέτασσε τοὺς τολμηροτέρους, ὅπως μίαν ὥραν πρὶν ἐξημερώσῃ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἡ σπηνὴ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκοιμᾶτο. Μεθ' ὃ μετέβη εἰς τὴν θέσιν του, μόλις ὁμως ἔφθασεν ἐκεῖ, σφαῖρα ριφθεῖσα τυχαίως ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ἀπὸ ἐκείνας αἰτνες κατὰ καιροὺς ἐρρίπτοντο τὴν νύκτα πρὸς

ἐκφοβισμόν τοῦ ἐχθροῦ, ἔπληξεν αὐτὸν εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὸν ἔρριψε νεκρὸν κατὰ γῆς ⁸¹.

Ὁ ὑπασιπιστὴς τοῦ τὸν ἐκάλυψεν ἀμέσως, ὥς ἂν ἐκοιμᾶτο, καὶ ἔσπευσε νὰ μεταφέρῃ τὴν εἰδήσιν εἰς τὸν κεχαγιάμπην, ὅστις τὸν διέταξε νὰ μὴ ἀνακοινώσῃ αὐτὴν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἵνα μὴ ἀποθαρρύνῃ ἔτι μᾶλλον τοὺς στρατιώτας, ταντοχρόνως δὲ εἰδοποίησε πάντας ὅτι ἡ ἔξοδος ἀνεβάλλετο διὰ τὴν ἐπαύριον.

Τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου τοῦ Μουστάμπης, ἀπέστειλε δύο Τουρκαλβανούς ἐκ τοῦ στρατοπέδου του, ἵνα διεξαγάγουν διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀφοῦ ὁ Καραϊσκάκης καὶ πάντες οἱ ὅπλαρχηγοὶ συνεκεντρώθησαν ἐν τῷ ναύκῳ, ἐκεῖ πλησίον ὅπου ὁ Καραϊσκάκης εἶχε τὸ κατάλυμά του, εἰσήχθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι, οἵτινες ἐξήτησαν κατὰ πρῶτον νὰ φάγουν.

Ἀφοῦ ἐγευμάτισαν, ἐγνωστοποίησαν τὰς προτάσεις τοῦ κεχαγιάμπης, ὅτι δηλ. οὗτος προσέφερετο νὰ καταβάλῃ χίλια βαλάντια χρυσοῦ, ἥρκει μόνον νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ στρατοῦ, ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Σάλωνα.

Ὁ Καραϊσκάκης, φοβούμενος μήπως ἐνσκήψουν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐπεθύμει νὰ δεχθῇ τὴν τοιαύτην προσφορὰν, ἀλλ' ὁ Νικήτας καὶ ὁ Λάμπρος Βέικος ἐδήλωσαν ὅτι δὲν ἐθεώρουν ταύτην ἱκανοποιητικὴν καὶ ὅτι θὰ ἀνεχώρουν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου μετὰ τῶν ἀνδρῶν των καὶ θὰ μετέβαινον νὰ ἀναμεῖνον τοὺς ἐχθροὺς εἰς θέσιν τινα, ἵνα πολεμήσουν κατ' αὐτῶν. "Ὅθεν ὁ Καραϊσκάκης, βλέπων τούτους σταθεροὺς εἰς τὰς ἀπόψεις των, προσεχώρησεν εἰς αὐτὰς καὶ ἀπεποιήθη τὰς προσφορὰς τοῦ ἐχθροῦ.

Τότε εἶπον πρὸς τοὺς ἐχθροὺς: — Σῶς προσφέρομεν τοὺς αὐτοὺς ὄρους, τοὺς ὁποίους ὁ Μουστάμπης εἶχε προσφέρει διὰ τὸ Μεσολόγγιον.

Τοῦτο ἀπετέλει εἰρωνικὴν ἐκφρασιν, ἵνα δηλώσουν ὅτι, ὅπως οἱ Ἕλληνες σ. 548 εἰς τὸ Μεσολόγγιον || ἐξῆλθον μὲν μετὰ τῶν ὅπλων των, κατὰ μέγα μέρος ὁμως ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ Μουστάμπης, ὅστις μετὰ τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν εἶχε καταλάβει τὸ ὄρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο ἐκεῖνοι νὰ ἀνέλθουν καὶ, ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως ἐνώπιόν των, ἐπέφερε μεγάλην καταστροφὴν, κατ' ἀνάλογον τρόπον ὁ Λάμπρος Βέικος καὶ ἄλλοι Σουλῳται, οἵτινες ἦσαν τότε καὶ αὐτοὶ παρόντες κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, ἐξήγουν τώρα νὰ μιμηθοῦν τοὺς ἐχθροὺς.

Ἐν συνεχείᾳ ὁμως, ἀφοῦ ἀπεσύρθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐγένετο ὠριμωτέρα σκέψις, συνεφώνησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς κάτωθι ὄρους: ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὤφειλον νὰ ἀναχωρήσουν ἄνευ ἀποσκευῶν καὶ ὅπλων, ὅτι ὑπερχρεοῦντο νὰ παραδώσουν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Δόμβραιναι καὶ ὅτι, ἵνα δυνηθοῦν νὰ τηρήσουν τὰς συμφωνίας μέχρις ἐκπληρώσεως αὐτῶν, ὤφειλον νὰ παραμείνουν ὅμηροι τῶν Ἑλλήνων ὁ Καριοφίλιμπης καὶ αὐτὸς ὁ κεχα-

γιάς. Ἀφοῦ δὲ ἐκλήθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀντιπρόσωποι, ἐνεχείρισαν πρὸς αὐτοὺς τὰς προτάσεις ταύτας καὶ τοὺς ἀπέστειλαν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον.

Ἐπανελθόντες οὗτοι εἰς τὸ στρατόπεδον, παρέδωσαν εἰς τὸν κεχαγιάν τὸ ἔγγραφον μὲ τὰς προτάσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἐκεῖνος δέ, φρονῶν ὅτι ἦσαν ἀπαράδεκτοι, διέταξε πάντας ὅπως τὴν τρίτην μεταμεσημβριὴν εἶναι ἔτοιμοι, ἵνα ἐπιχειρήσουν ἔξοδον μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας καὶ οὕτω σωθοῦν ὅσοι ἦσαν τυχηροί.

Οἱ ἡμέτεροι ἀνέμενον τὰς ἀπαντήσεις τῶν ἀντιπάλων, ἐπειδὴ δὲ ἐπιπτε χυῶν, πολλοὶ ἄνδρες τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, νομίζοντες ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπανεέλθουν οἱ ἀντιπρόσωποι, κομίζοντες τὰς ἀπαντήσεις τοῦ κεχαγιά, ἐπανεπαύοντο εἰς τὴν σκέψιν ταύτην· πολλοὶ μάλιστα μετέβησαν νὰ φάγουν καὶ νὰ θερμανθοῦν εἰς τὸ χωρίον, καθ' ὅσον σχεδὸν πάντες εἶχον παγώσει ἐκ τοῦ ψύχους.

Κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν, οἱ Τοῦρκοι, ἀνερχόμενοι εἰς δύο καὶ πλεόν χιλιάδας, ἐξῆλθον τῶν χαρακωμάτων πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ βορρᾶ.

Ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ ὑπόλοιποι, οἵτινες εἶχον παραμείνει εἰς τὸν ναῦσκον, ἐκάλεσαν ὅσους εἶχον μεταβῇ εἰς τὸ χωρίον ἵνα ἐπιστρέψουν ἀμέσως, δεδομένου ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔφευγον, ταυτοχρόνως δὲ ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων εὐρίσκοντο ἐκεῖ ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν τῷ χωρίῳ ἄνδρες, πληροφορηθέντες τὴν ἔξοδον τῶν Τοῦρκων, ἔσπευσαν τρέχοντες, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτό*. Ἐκεῖθεν διῆλθον τὰ χαρακώματα, διὰ τῶν ὁποίων εἶχον διέλθει προηγουμένως οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἤρχισαν νὰ τοὺς καταδιώκουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὄρους, ἔνθα προσέκαλεσαν μεγάλην καταστροφὴν εἰς αὐτούς, φονεύσαντες περὶ τοὺς πεντακοσίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸν τὸν κεχαγιάν, ὅστις κατ' ἀρχὰς συνελήφθη καὶ ἡχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ Μπακατσέλου Τζαβέλλα. Εἰς Ἑλλήν στρατιώτης ὅμως, ἐνῶ διήρχετο, βλέπων αὐτὸν πολυτελῶς ἐνδεδυμένον, τὸν ἐπυροβόλησε καὶ τὸν ἐφόρνεσε πλησίον τοῦ Τζαβέλλα, ὅστις τὸν ἐκράτει αἰχμάλωτον.

σ. 549 Οἱ ἐναπομείναντες Τοῦρκοι ἀνῆλθον εἰς τὸ ὄρος, καταδιωκόμενοι ἢ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες ὅμως, μὴ δυνάμενοι πλεόν νὰ ὑπομείνουν τὸ ἐκεῖ βαρὺ καὶ ἰσχυρότατον ψῆχος, ἐστάθμευον κατὰ καιροὺς καὶ οὕτω πως συνεχῶς καθυστέρουν, μέχρις οὗ ἔπαυσαν νὰ τοὺς καταδιώκουν, καθότι τὸ ψῆχος ἐγένετο τόσον ἰσχυρόν, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ κινοῦν οὐδὲ καὶ τὰς χεῖρας ἵνα φονεύουν.

Ἰδιαίτερος διεκρίθη τότε ὁ Νικίτας, μετὰ τοῦ Σπετσιώτου, ὅστις κατεδίωκε τοὺς Τοῦρκους καὶ ἐφόρνευεν ἅνεν οἴκτου, μέχρις ὅτου εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμοποιῇ τὰς χεῖράς του.

* Τὰ ψεύδη τοῦ Περαιβοῦ.

Μόνον εἰς Ἑπτανήσιος ἐφόνευσε πεντήκοντα ἐχθρούς· ἐκράνγαζε δὲ πρὸς τοὺς λοιποὺς ὅτι, πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν ἀντιπάλων, ὤφειλον νὰ εἶναι προσεκτικοὶ καὶ νὰ μὴ καθυστεροῦν λεηλατοῦντες, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς νὰ φονεύουν. Τέλος, ὅμως, ἐπεὶ ὁ ἴδιος εἰσώρμα μόνος εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν, ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν διὰ σφαίρας τυφεκίου.

Οἱ ἀπομείναντες Τοῦρκοι ἐπροχώρουν, φεύγοντες συνεχῶς πρὸς τὸ ὄρος. "Οτε ὅμως ἐφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν, ἦτο τοιοῦτον τὸ πῦχος τοῦ ἀέρος, ἡ χιὼν, ὁ πάρος, ἡ κόπωση ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας, ὁ ἰδρώς, ὅστις, συνεπεία τῆς ἐσπευσμένης φυγῆς, ἔρρεεν ἐκ τοῦ σώματος, ὥστε ὁ ἀνεμος καὶ ὁ παγετὼν ἐπετέλεσαν ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων ὅ,τι δὲν ἐπέτυχον ὁ σίδηρος καὶ τὸ πῦρ. Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ἄλλοι ἔπιπτον νεκροὶ ἢ ἡμιθανεῖς, ἀποθηνήσκοντες μετ' ὀλίγον.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν φυγὴν ἐκείνην καταστροφή, ὥστε ἐκ τῶν πολλῶν διέφυγον, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Καριοφίλμπεη, μόνον τριακόσιοι, οἱ ὁποῖοι κατῴρθωσαν νὰ κατέλθουν καὶ νὰ σωθοῦν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἱερουσαλὴμ, κάτωθι τοῦ Παρνασσοῦ, πρὸς τὴν ἐτέραν πλευρὰν ὅπωςδῆποτε ὅμως ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἡμιθανεῖς, παρέμειναν δὲ ἀνάπηροι διὰ βίου.

Οἱ ἡμέτεροι ἀνῆγειραν τρόπαιον, ἀποτελούμενον ἐξ ὀλοκλήρου ἐξ ἐχθρῶν κεφαλῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔθεσαν τὴν ἐπιγραφὴν....⁸².

Τοσαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων συγκεντρωθέντα λάφυρα καὶ τοσοῦτος ὁ ἀριθμὸς ἱππῶν, ὥστε κατήντησε νὰ τοὺς πωλοῦν ἀντὶ ἑκατὸν παραδῶν ἕκαστον.

Οἱ ἡμέτεροι ἠλευθέρωσαν ἐπίσης τὸν Τάτσην Μαγγίναν, κρατούμενον ὑπὸ τῶν Τοῦρκων, οἵτινες τὸν εἶχον συλλάβει αἰχμάλωτον εἰς Ἀνατολικόν. Μετὰ ταῦτα οἱ ἡμέτεροι διέλυσαν τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀραχόβης καὶ μετέβησαν ἵνα ἐγκαταστήσουν αὐτὸ εἰς Βελίτσαν*.

Οἱ ἐχθροί, εἰς ἀριθμὸν τριῶν χιλιάδων, εὗρίσκοντο εἰς Δαύλειαν καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἱερουσαλὴμ.

[Φοντάνα· 6 Δεκεμβρίου 1827].

Οἱ ἡμέτεροι εἶχον τοποθετήσει φύλακας ἐπὶ ὄρους εἰς Φοντάναν, ὁπόθεν ἠδύναντο νὰ διακρίνουν ἂν τυχὸν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ζητονίου ὠργάνωνον ἀποστολὴν τινα.

σ. 550 Πράγματι εἶδον εἰς τὴν πεδιάδα πλεόν τῶν ἑκατὸν ἐχθρούς, || μεταβαίνοντας εἰς βοήθειαν τοῦ Κιουταχῆ, ἀκολουθουμένους δὲ ὑπὸ τινῶν Τοῦρκων ἐμπόρων, οἵτινες ἔφερον ἐμπορεύματα ἐπὶ χιλίων καὶ πλεόν ὑποζυγίων, ἵνα τὰ πωλήσουν εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον**. Ἐφερον ἐπίσης σημαντικὴν ποσότητα «μισισκόττων», προοριζομένων διὰ τὸν στρατόν.

* Μεταξὺ Φοντάνας καὶ Βελίτσας ὑπάρχει πεδιάς.

** Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν εἶχεν ἀποστείλει δύναμιν ἐκ τριακοσίων ἀνδρῶν.

Εὐθὺς ὡς οἱ φύλακες διέκριναν μακρόθεν τὴν συνοδείαν, εἰδοποίησαν διὰ σημάτων πυρὸς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἵνα σπεύσουν. Οἱ ἡμέτεροι μετέβησαν ἀμέσως καὶ ἔστησαν ἐνέδραν εἰς θέσιν καλουμένην «Τουρκοχώρι» — πυρποληθὲν χωρίον —, κατελθόντες δὲ τῶν ἵππων, ἀφῆκαν τούτους ἐλευθέρους ἵνα βοσκήσουν.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ὡς ἔφθασαν ἐπὶ τοῦ ὄρους, δι' οὗ ἐπρόκειτο νὰ κατέλθουν, ἀντελήφθησαν εἰς τὴν πεδιάδα τοὺς ἵππους καί, ὑποπιευθέντες τυχὸν ἐνέδραν, ἐσταμάτησαν πάντες καὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν ὑπολοίπων.

Οἱ ἡμέτεροι, βλέποντες αὐτοὺς σταθμεύοντας, ἐξῆλθον τοῦ κρυφῶνος, τινὲς μάλιστα ἀναβάντες ἐπὶ τῶν ἵππων, ἐκάλεσαν τουρκιστὶ ἐκείνους νὰ κατέλθουν, ἄνευ φόβου, διότι καὶ αὐτοὶ ἦσαν δῆθεν Τοῦρκοι. Ἐκεῖνοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῶν λόγων τούτων, κατῆλθον. Ἐν τῷ μεταξὺ μέρος τῶν ἡμετέρων, διακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ ὄρους πλαγίως, διὰ τινος ἀτραποῦ, κειμένης πρὸς τὰ δεξιὰ.

᾿Ωρμησαν τότε πανταχόθεν καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τοῦρκων, ἐνῷ ταυτοχρόνως οἱ ἀνελθόντες ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐπετέθησαν καὶ αὐτοὶ ἐναντίον των ἐκ τῶν πλαγίων.

Τότε μόνον ἐκεῖνοι ἀντελήφθησαν τὴν παγίδα, δὲν εἶχον ὅμως πλέον τὴν δυνατότητα νὰ διορθώσουν τὰ πράγματα· διὸ ἐτράπησαν πάντες εἰς φυγὴν, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, μέχρι φρουρίου τινός, κειμένου εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, τὸ ὅποιον ὑπερήσπιζον οἱ Τοῦρκοι. Ἐκεῖ ἐσώθησαν, ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν πάντα τὰ λάφυρα μετὰ τῶν ὑποζυγίων εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων, ὡς καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπληρώθησαν μόνον δύο.

Τοῦτο ὑπῆρξε μέγα κέρδος διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἀπὸ δέκα ἡμερῶν ἐστεροῦντο σίτου, δὲν ἔτρωγον δὲ εἰμὴ χόρτα καὶ κρέας ἄνευ ἄρτου· διὸ πεινῶντες ἐρρίφθησαν ἐπὶ τοῦ ἄρτου, μὴ ἔχοντες ἄλλο κατὰ νοῦν ἢ νὰ φάγουν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψαν εἰς Βελίτσαν, κατάφορτοι πάντες λαφύρων.

Ὁ πασᾶς ὅστις ἔμενεν εἰς Λαύλειαν, ἀγνωστον δὲ διὰ τίνα αἰτίαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν εἶχεν ἀποστείλει ἐνισχύσεις — ἴσως διότι, εὐρισκόμενος εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὥρων, ἀντελαμβάνετο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ πρὸ τῆς νυκτὸς ἢ ἴσως, ἐπειδὴ ἡ μάχη διήρκεσεν ἐπ' ὀλίγον, δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ προωθήσῃ τοὺς ἀνδρας του —, τὴν ἐπομένην ἀπέστειλε τριακοσίους ἱππεῖς, ἵνα μεταβοῦν μέχρι τῆς Φοντάνας καὶ πληροφορηθοῦν τί ἐσήμενον οἱ πυρπολισμοί, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀκούσει. (Οὗτος ἐνόμιζεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εὐρίσκοντο ἀκόμῃ εἰς Ἀράχοβαν).

Ὅτε οἱ ἡμέτεροι εἰδοποιήθησαν περὶ τούτου ὑπὸ τῶν φυλάκων, τοὺς σ. 551 ὁποίους εἶχον ὡς φρουράν, ὁ Καραϊσκάκης ἥ ἀνεχώρησε μετὰ ἑκατὸν ἀνδρῶν πεζῶν καὶ εἴκοσι πέντε ἱππέων, ἀφοῦ προηγουμένως ἔδωσε διαταγὴν εἰς τοὺς

λοιποὺς νὰ μὴ ἀνακοινώσουν τι εἰς τὸν Νικήταν, διότι ἐφοβεῖτο πάντοτε μὴ τυχὸν οὗτος, ἔνεκα τοῦ τολμηροῦ χαρακτήρός του, ἐκτεθῇ εἰς θάνατον.

Μόλις οἱ Ἕλληνες ἦλθον ἀντιμέτωποι πρὸς τοὺς Τοῦρκοις, ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται κατ' αὐτῶν, μέχρις οὗ, μετὰ τρεῖς ὥρας συνεχοῦς πυρός, οὗτοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων.

Ὁ Νικήτας, ἀκούων τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ ἀντιληφθεὶς τὴν ἀπάτην τοῦ φίλου του, μὴ δυνάμενος δὲ νὰ συγκρατηθῇ, παρέλαβε μετ' αὐτοῦ δύο ἄνδρας, τὸν Σπετσιώτην καὶ τινα ἄλλον καλούμενον Ἀναγνώστην Λισίνην — ἐπειδὴ ὁ Σπετσιώτης εἶχεν ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ σπεύσει πρόωτος — καὶ τὸν Δημήτριον Ἀργυρόν, καὶ ἤρχισε νὰ τρέχῃ ἐπίσης καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκετο ὁ ἐχθρός⁸³.

Μόλις ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ εὐρέθη ὅπισθεν τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἡγωνίζετο μόνος κατὰ μέρος, ἐξεκένωσε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὸ ὅπλον του, ὥστε ὁ Καραϊσκάκης κατ' ἀρχὰς ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς ἐχθρόν, ὅστις τοῦ εἶχεν ἐπιτεθῇ ἐκ τῶν νῶτων.

Οἱ Τοῦρκοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἐπειδὴ δὲ ἦσαν πάντες ἔφιπποι, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τοὺς ἡμετέρους νὰ τοὺς καταφθάσουν, ἂν ὁ δρόμος, ὅστις διεκοπτετο περαιτέρω συνεχῶς ἐκ τάφρων, δὲν τοὺς ἡμπόδιζε νὰ τρέχουν ἐλευθέρως.

Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ Τοῦρκοι, ἀντιληφθέντες ὅτι οἱ Ἕλληνες ἱππεῖς ἦσαν ὀλίγοι καὶ ὅτι κατεδιώκοντο ὑπὸ μικρᾶς δυνάμεως πεζικοῦ, ἐστράφησαν καὶ ὤρμησαν πάντες κατὰ τῶν διωκτῶν.

Οἱ Ἕλληνες πεζοὶ ἀνῆλθον ἐπὶ τινος «ρεματιᾶς» κειμένης πλαγίως, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνέλθουν ἱπποὶ, ἐκεῖθεν δέ, ἄνευ τινὸς κινδύνου, ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις εἶχε πλησιάσει τοὺς ἡμετέρους ὀλιγαριθμοὺς ἱππεῖς καὶ θὰ τοὺς εἶχε τρέψει εἰς φυγὴν, ἂν τὸ πεζικὸν δὲν διετήρει συνεχῆς πῦρ.

Τότε ἀκριβῶς ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Νικήτας διέτρεξαν σοβαρὸν κίνδυνον, δεδομένου ὅτι ἀμφοτέροι περιεκινκλώθησαν ὑπὸ πολλῶν ἐχθρῶν, ὁφείλουν δὲ τὴν σωτηρίαν τῶν μόνον εἰς τὴν μερίστην τόλμην καὶ τὸ θάρρος των.

Οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑπομείνουν τὸ ζωηρὸν πῦρ τῶν Ἑλλήνων, ἔστρεψαν καὶ πάλιν τὰ νῶτα καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καταδιωκόμενοι σχεδὸν μέχρι νυκτός ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οὔτινες, ἂν δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, θὰ τοὺς εἶχον καταδιώξει μέχρι Λαυλείας.

Οἱ ἡμέτεροι, ὡς ἐπῆλθεν ἡ νύξ καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσαν μέρος τῶν ἐχθρῶν, ἐπέστρεψαν εἰς Βελίτσαν, ἄνευ ἀπωλείας τινός.

Κατὰ τὴν περιόδον ἐκείνην ὁ Νικήτας ἡσθένησεν ἔνεκα τοῦ ψύχους, τῆς κοπώσεως, τῆς αὐπνίας καὶ τῆς κακοκαιρίας, διὸ ἐγκατέλειπε τὸ στρατόπεδον μετὰ πάντων τῶν ἀνδρῶν του, συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐξ αὐτῶν, ἀνῆλθεν εἰς τὴν «Σπηλιὰν τοῦ Ὀδυσσεᾶ» πρὸς θεραπείαν. ||

σ. 552 Ἐνῷ ὁ Νικήτας παρέμενεν ἀσθενὴς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν Σηλιάν, ὁ Καραϊσκάκης, παραλαβὼν τὰς δυνάμεις του, μετέβη εἰς τὰ Κράβαρα, ἵνα συναντήσῃ τὸν Σαφάκαν καὶ τοὺς λοιπούς, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπροχώρησε περαιτέρω, ἀφήσας φρουρὰν εἰς Βελίτσαν ἐκ διακοσίων ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν Ρουχὴν καὶ τὸν Περαιβόν, τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Νικήτα, ὅστις, ἀσθενής, εὗρίσκετο ἀκόμῃ εἰς τὴν Σηλιάν.

Ὁ Νικήτας, βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεραπευθῇ εἰς Σηλιάν, ἄνευ ἱατρῶν καὶ φαρμάκων ὥς καὶ ἄνευ τῶν ἀναγκαίων δι' ἑνα ἀσθενῆ φροντίδων, ἀντιλαμβάνομενος δὲ ὅτι, ἂν παρέμενεν ἐκεῖ, θὰ ἀπέθνησκεν, παρέλαβε περὶ τοὺς δεκαπέντε ἄνδρας καί, ἀφήσας πάντας τοὺς λοιπούς ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, ἐπεβιβάσθη πλοίου εἰς τὰ Ἄσπρα Σπίτια, κάτω τοῦ Διστόμου, διὰ Λουτρακίου, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἄργος. Ἀμέσως ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Ναύπλιον καὶ ἐνοσηλεύθη ὑπὸ τοῦ Μπαῖλη, ὅστις μὲν ἐφθασεν ἐν καιρῷ ἵνα τὸν σώσῃ.

Μετὰ δεκαήμερον, θεραπευθεὶς εἰς Ναύπλιον καὶ εὗρισκόμενος ἀκόμῃ ἐν ἀναρρώσει, μετέβη εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Ἐρμιόνης, ἔνθα διέμενεν ἡ οἰκογένειά του. Τότε ἐκλήθη ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἵνα σπεύσῃ εἰς Ἐρμιόνην, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῇ μέρος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, οἵτινες ἐπρόκειτο νὰ συνέλθουν εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἐξελέγη δὲ ἀρχηγὸς τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς ἀσφαλείας καὶ τάξεως τῆς Συνελεύσεως.

Τὰ πνεύματα τῶν ἀντιπροσώπων ἦσαν διηρημένα. Οἱ μὲν ἤθελον νὰ συνέλθῃ ἡ Συνέλευσις εἰς Ἐρμιόνην, οἱ δὲ εἰς Αἴγιναν. Τέλος, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ⁸⁴, ἀπεφάσισαν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν αὐτὴν εἰς Τροιζῆνα, ἔνθα συνεκεντρώθησαν πάντες καὶ ἔνθα μετέβη καὶ ὁ Νικήτας, ὡς στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ἐπὶ τῆς τάξεως.

Ἡ Συνέλευσις ἐκέλη ἀνηγόρευσε τὸν μὲν Τζῶρτζ στρατάρχην, τὸν δὲ Κόχραν ἀρχηγὸν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων.

[Μάχη Ἀθηνῶν]⁸⁵.

Οἱ Ἕλληνες, βλέποντες ὅτι, ἂν ὁ Κιουταχὴς κατελάμβανε τὰς Ἀθήνας — ἔνθα εὗρίσκετο μετὰ τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν —, θὰ διέβαιναν ἐν συνεχείᾳ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς Κόρινθον καὶ θὰ ἐπετύγχανε τὴν ἑνωσίν του μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ καὶ ἐπομένως ἡ Ἑλλὰς θὰ κατεστρέφετο, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλουν ὅσας ἐνισχύσεις ἠδύνατο, ἵνα βοηθήσουν τὴν Ἀκρόπολιν καὶ οὕτως ἀνταποθῶν εἰς τὴν προέλασιν τοῦ Κιουταχῆ.

Ἐπὶ κεφαλῇς εὗρίσκοντο ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Γκόρτον, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ὁ Πετιμεζᾶς, ὁ Χρύσανθος Κουλοχέρας, ὁ Βαρυβιτσιώτης, ὁ Βάγιας, ὁ Γαρδικιώτης, ὁ Χριστόδουλος

Ἀσπροποταμίτης, ὁ Σπυρο - Μήλιος, ὁ Βάσσος, ὁ Δράκος, ὁ Βέϊκος, ὁ Γιαννούσης, ὁ Χατζη - Μιχάλης — μετὰ τοῦ ἱππικοῦ —, ὁ Νικόλαος Ζέρβας, ὁ Διαμαντῆς σ. 553 Ζέρβας, ὁ Βάσσος, || οἱ Κρηῖτες μὲ τὸν Καλλέργην, ὁ Πέτας, ὁ Ἰγγλέσης, ὁ Πανᾶς, οἱ Ὑδραῖοι, ὑπὸ τὸν Κόχραν καὶ τὸν Τζώρτζι, καὶ ἄλλοι δώδεκα χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν, οἵτινες εἶχον τὰ χαρακώματά των πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ Πειραιῶς μέχρι Κερατσινίου, κατὰ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Κερατσινίου.

Οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον τὰ χαρακώματά των εἰς πάσας τὰς τοποθεσίας πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς· εἶχον ἐπίσης περιχαρακώσει τὸ Μοναστήριον καὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς.

Ὁ Νικήτας ἔλαβε διαταγὴν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως νὰ παραλάβῃ ὅσους ἄνδρας ἠδύνατο καὶ νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸς εἰς Ἀθήνας.

Συγκεντρῶσας, λοιπόν, τριακοσίους ἄνδρας καὶ ἐπιβιβασθεὶς μετὰ τοῦ Ἀναστασίου Σπεισιώτου λέμβου, κατηνθύνθη ἐκ Τροιζήνος πρὸς τὸ Μοναστήριον, ἔναντι τοῦ Πόρου, ἔνθα, ἐπιβιβασθέντες πάντες ἐπὶ πλειόνων λέμβων, συνέχισαν πρὸς Σαλαμίνα.

Ἀφικθόντες ἐκεῖ συνήντησαν τὸν Τζαβέλλαν, τὸν Μπότσαρη καὶ τὸν Κώσταν Βλαχόπουλον, μετὰ χιλίων ἀνδρῶν, ἐνωθέντες δὲ μετ' αὐτῶν, ἐπεβιβάσθησαν εἰς Ἀμπελάκια καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Κερατσίνι.

[Νίκη Ἑλλήνων εἰς Πειραιᾶ. — Συμβούλιον Καστέλλας] ⁸⁶.

Οἱ ἀνωτέρω ἔφθασαν ἐκεῖ, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ Πειραιῶς.

Τότε εἰσῆλθον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν μάχην, ἥτις ἔβαινε σχεδὸν πρὸς τὸ τέρμα, μὲ ἀποτέλεσμα ὅτι «ὥπισθοδρόμησαν τοὺς Τούρκους». Εἰς Πειραιᾶ ἐκυρίευσαν ἑπτὰ τουρκικὰ χαρακώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὕρισκοντο ἑξ χιλιάδες Τούρκοι, οἵτινες ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Πειραιᾶ εἰς τοὺς ἡμετέρους· οὗτοι ἐγένοντο κύριοι ὁλοκλήρου τῆς πόλεως, ἐκδιώξαντες τοὺς Τούρκους εἰς τὰ ἐκείθεν τοῦ Πειραιῶς λοιπὰ χαρακώματα, πρὸς τὴν ἑξοχὴν.

Παρέμειναν μόνον τετρακόσιοι ἐχθροί, οἵτινες εὕρισκοντο εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ οἵτινες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποχωρήσουν, ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ἐπολέμουν ἐπὶ ἑβδομήκοντα δύο ὥρας.

Τὰ πλοῖα ὁμως, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰσέλθει ὑπὸ τὸν Κόχραν καὶ τὸν Μιαούλην, ἔβαλλον μὲ τὰ τηλεβόλα κατὰ τοῦ Μοναστηρίου καὶ τὸ εἶχον σχεδὸν ἑξ ὁλοκλήρου καταστρέφει, ὅποτε οἱ Τούρκοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς δυσχερῆ θέσιν, ἐξήττησαν νὰ παραδοθῶν.

Οὗτοι ἐξήττησαν ἀπὸ τὸν Κόχραν νὰ μεταφερθοῦν ἄλλαχού. Ὁ Κόχραν διεβίβασε τοῦτο πρὸς τὸν Καραϊσκάκη, προσθέτων ὅτι ἔπρεπε νὰ τοὺς μετα-

φέρη σώους καὶ ἀβλαβεῖς, ἵνα μὴ λέγεται ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν τηροῦν τὸν λόγον των. ||

σ. 554 Ὁ Καραϊσκάκης, ἔχων μετ' αὐτοῦ τὸν Τζαβέλλαν, τὸν Λάμπρον Βεῖκον, τὸν Χατζη-Μιχάλην καὶ ἄλλους, μετέβη, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πεντήκοντα ἱππέων, ἵνα παραλάβῃ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς συνοδεύσῃ μέχρι τοῦ στρατοπέδου των.

Ἐνῷ ἀνεχώρουν, εἷς Ἕλλην ἠθέλησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ Τοῦρκον τὸ ἐπιχρυσωμένον περιστροφον αὐτοῦ καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ἰδικόν του. Ὁ Τοῦρκος ἠρνεῖτο ὅμως νὰ τὸ παραδῶσῃ, διό, ἀφοῦ ἐφιλονείκησαν ἐπ' ὀλίγον, ὁ Τοῦρκος, ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς τὴν διένεξιν, ἐξήγγαγε τὸ περιστροφον καί, πυροβολήσας, ἔροψεν ἐκεῖνον νεκρὸν κατὰ γῆς.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξώργισε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἤρχισαν νὰ συμπλέκωνται, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν οὔτε οἱ μὲν οὔτε οἱ δὲ τοὺς λόγους τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀρχηγῶν, οἵτινες εὐρίσκοντο τότε ἐκεῖ.

Μόλις οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες κατεῖχον πάσας ἐκεῖνας τὰς τοποθεσίας, ἤκουσαν τοὺς πυροβολισμούς, ἐξῆλθον τῶν χαρακωμάτων των, ὥρμησαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐφόρευσαν μέγα μέρος ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ οἱ λοιποί, ὅσοι ἦσαν ἔφιπποι, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς εἴκοσι.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐλύπησε πολὺ τὸν Καραϊσκάκη, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι προεκλήβη ἀπὸ σκοποῦ ὑπὸ ἄλλων ἀρχηγῶν, ἵνα τοῦ προσάψουν ὄνειδος⁸⁷.

Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ ὁποῖος ἦτο κατ' ἀρχὰς ὁ ἀρχηγὸς ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ὅτε ἔφθασαν ὁ Τζῶρτζ καὶ ὁ Κόχραν — μετὰ τοῦ διπλώματός του — εἶδε διαλυομένην τὴν ἐξουσίαν του, οὕτω δέ, ὡς αὐτὸς ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν οἰονδήποτε σχεδίου, συνήρχοντό τινες ἐκ τῶν πλέον πεπειραμένοιαν στρατηγῶν καὶ συνεζήτουν τοῦτο.

Ἐσπέραν τινὰ — μετὰ πάροδον δύο ἡμερῶν — συνήλθον εἰς σύσκεψιν ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Τζῶρτζ, ὁ Νικήτας, ὁ Τζαβέλλας καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοί, ἵνα ἀναγνώσουν ἐπιστολὴν τῶν πολιορκημένων. Οὗτοι ἀνήγγελλον ὅτι ἐστεροῦντο τροφίμων καὶ ὅτι, ἂν ἐκεῖνοι δὲν κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα διὰ παντὸς τρόπου εἰσαγάγουν τροφάς, τότε θὰ ἐπεχείρουν ἀπέλπιδα ἐξοδὸν μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας καὶ θὰ ἐγκατέλειπον τὸ φρούριον (ἐντὸς αὐτοῦ εὐρίσκοντο ὁ Μαιμούρης, ὁ Εὐμορφόπουλος, ὅστις ἦτο εἰς τὴν Σπηλιά, ὁ Φαβρίκιος, ὁ Κριεζώτης καὶ ἄλλοι, μετὰ χιλίων ἀγωνιστῶν καὶ δύο χιλιάδων γυναικοπαίδων).

Οἱ ἡμέτεροι ἀπεφάσισαν τότε νὰ ἀποστείλουν τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρας διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ.⁸⁸, ἐν συνεχείᾳ δὲ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως⁸⁹, κατεχομένης ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ὃν χρόνον

θὰ ἐξήρχοντο καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ εὐρισκόμενοι, καὶ νὰ θέσουν τοὺς ἐχθροὺς μεταξὺ δύο πυρῶν, οὕτω δὲ νὰ καταλάβουν τὸ μέρος ἐκεῖνο, νὰ μεταφέρουν πολεμοφοδία καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν θέσιν ἰσχυράν, ὥστε νὰ ἔχουν ἐλευθερίαν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ φρουρίου.

Μετὰ ταῦτα οἱ ἀρχηγοὶ ἀποχωρισθέντες, μετέβησαν εἰς τὰς σκηνάς των. ||

[Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη]⁹⁰.

σ. 555

Ὁ Καραϊσκάκης, προσκαλέσας τὸν Νικίτην, τὸν ὠδήγησεν ἵνα γενματίσῃ εἰς τὴν σκηνὴν του, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε «μπάνταν», ἥτις ἀνέκρουε μουσικὴν. Ὅτε ἡ «μπάντα» ἐσταμάτησεν, ὁ Καραϊσκάκης ἐξήγαγε «τσεκίνι» καὶ προσέφερεν εἰς τοὺς μουσικοὺς ὡς φιλοδώρημα. Ὁ Νικίτης ἐπεθύμει νὰ τὸν μιμηθῇ, ἀλλ' ἡ δυνατότης δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, διότι ἐστερεῖτο χρημάτων· διὸ ἐξήτησεν ἕτερον «τσεκίνι» ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς αὐτούς.

Εἶναι πολὺ παράδοξον ὅτι ἄνθρωπος, ὅστις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἦτο στρατηγὸς καὶ ἀρχιστράτηγος, ὅστις εὗρεθῇ εἰς πολλὰ μέρη, ὅστις κατέλαβε πόλεις, ὅστις ἐφόνευσε κατὰ χιλιάδας ἐχθρούς, ἐχθροὺς πλουσιωτάτους, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὰς συνηθείας των, ἔφερον τὰ πάντα μεθ' ἑαυτῶν, εἶναι πολὺ παράδοξον, λέγω, νὰ βλέπῃ πᾶς τις, ὅτι δὲν διέθετεν οὔτε ἓν «τσεκίνι». Ἄν ὁ Ἀριστείδης ὑπῆρξε τίμιος, ὁ Νικίτης ὑπῆρξε τιμιώτατος⁹¹.

Ὁ Καραϊσκάκης, καταπικραμένος δι' ὅσα ὑπέφερον, ἐπεθύμει ἢ νὰ ἐπιτύχῃ κατὶ σημαντικὸν ἢ νὰ φονευθῇ. Διὸ ἔλεγε πρὸς τὸν Νικίτην τὴν ἐσπέραν ἐκεῖνην, ὅτι, ἵνα καταστοῦν ἔνδοξοι, ἔπρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ οὕτω πὼς νὰ μὴ ὑφίστανται πλέον τὰς καταδιώξεις, τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας καθημερινῶς ὑπέφερον.

Τὴν ἐπομένην Κοῦτες τινές, μετ' τὸν πατέρα Βαρνάβαν, πλησιάσαντες τὰ χαρακώματα τῶν ἐχθρῶν, ὑπέστησαν παρ' αὐτῶν ἐπίθεσιν διὰ πυρῶν, εἰς τὰ ὁποία οὗτοι ἀπῆντησαν. Τινὲς τῶν ἡμετέρων, ἀκούσαντες τοὺς πυροβολισμοὺς, προσέτρεξαν, ἤρχισε δὲ ἀνταλλαγὴ πυρῶν, ἥτις ἡπείλει νὰ λάβῃ σοβαρὰς διαστάσεις, δεδομένου ὅτι συνεχῶς προσήρχοντο περισσότεροι.

Ὁ Νικίτης, ἀκούσας ἀπὸ τῆς σκηνῆς του τὸν θόρυβον, ἐξῆλθε, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ «καπετὰν» Γεωργίου Λεκοβίτου, ἵνα ἴδῃ τί συνέβαινε, βλέπων δὲ ὅτι ἀντήλλασσον πυροβολισμοὺς οἱ ἡμέτεροι μὲν ἀκάλυπτοι, οἱ Τοῦρκοι δὲ ἀπὸ τῶν χαρακωμάτων, ἐπλησίασε τόσον, ὥστε αὐτὸς μὲν ἐπλήρην ὑπὸ τὴν σιαγόνα διὰ σφαίρας, ὁ δὲ Λεκοβίτης εἰς τὸν πόδα.

Ὑπῆρξεν αὕτη ἡ μοναδικὴ πληγὴ, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη, ἐκ ταύτης ὅμως ἐξήρχετο τόσον αἷμα, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἵνα ἐξετάσῃ τὴν σοβαρότητα τῆς πληγῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Καραϊσκάκης, ἀκούσας ἀπὸ τῆς σκηνῆς του θόρυβον,

ἐφόρῃσε τὸν μαγνύαν του καί, συνοδευόμενος ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἀνδρῶν, ἔσπευσεν ἐκεῖ, ὅπου ἤκούοντο οἱ πυροβολισμοί.

Πρὶν ἢ φθάσῃ, ἐληροφορήθη πρὸς μεγάλην του λύπην, ὅτι εἶχε πληγωθῇ ὁ Νικήτας, ὥς δὲ τοῦ μετέφερον, θανασίμως.

Φθάσας ἐκεῖ, διέταξε διὰ νευμάτων ὅλους τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀφήσουν τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ὑποχωρήσουν.

Ὁ ἴδιος ἔφερε τὸ ἔνδυμα τὸ λεγόμενον «ντουλαμᾶς» τοῦ κεχαγιάμπεη, σ. 556 φονευθέντος || εἰς Ἀράχοβαν, κεντημένον μὲ χρυσόν διὸ δύο Τοῦρκοι Γκέγκηδες, οἵτινες εὐρίσκοντο οὐχὶ πολὺ μακρὰν, ἔξω τῶν χαρακωμάτων, βλέποντες τὸ πλοῦσιον ἔνδυμα τοῦ Καραϊσκάκη, καίτοι ἔξ ἀποστάσεως — διαθέτοντες ὅμως μακρὰ τυφέκια κατὰ τὴν συνήθειάν των —, ἐσκόπευσαν αὐτὸν καὶ τοῦ ἔρριψαν δύο πυροβολισμούς, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὸν ἔρριψε κατὰ γῆς.

Ὁ ἥρως οὗτος, ὅστις πολλάκις εἶχεν ἐκτεθῇ εἰς τὰ ἐχθρικά πυρὰ ἐν μέσῳ μαχῶν καὶ κινδύνων, χωρὶς νὰ φονευθῇ, ἐπλήγη θανασίμως εἰς ἀσημαντον συμπλοκὴν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ θάνατός του ἦτο μοιραῖος διὰ τὸ Ἕθνος.

Μετεφέρθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του εἰς τὴν «γολέτταν» τοῦ Μπότση, ὅπου εὐρίσκετο ὁ στρατηγὸς Τζῶρτζ, ἐκεῖ δὲ ἀπέθανε μετὰ πέντε ἢ ἑξ ὥρας ⁹².

Ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν τὴν νύκτα ἐκείνην τὸ καταστρωθὲν σχέδιον.

Τὴν ἐπομένην ἐνεταφίασαν τὸν Καραϊσκάκην μεθ' ὧν τῶν ὀφειλομένων τιμῶν.

Ἔνεκα τοῦ θανάτου του, ἐτέθη ἐν κινδύνῳ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος, δεδομένου ὅτι οὗτος ἦτο ὁ μόνος, ὅστις εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς πάντας τοὺς λοιποὺς ὀπλαρχηγούς, ἐπιτυγχάνων διὰ τῆς εὐφυΐας του νὰ τὸν θεωροῦν ἀνώτερον τῶν ἄλλων καὶ νὰ τὸν ὑπακούουν. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ πάντα παρέλυσαν.

[Μάχη Ἀκροπόλεως] ⁹³.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου του οἱ Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν τὸ μὴ ἐκτελεσθὲν σχέδιον.

Τὴν νύκτα ἐπεβίβασθησαν εἰς Πειραιᾶ, ἵνα μεταβοῦν νοτιοανατολικῶς τῆς Ἀκροπόλεως ⁹⁴ καὶ ἐκεῖ ἀποβιβασθοῦν περίπου τέσσαρες χιλιάδες ἄνδρες μετὰ τῶν ὅπλων των, φέροντες σκαπάνας, ἵνα ὀρύξουν τάφρους καὶ κατασκευάσουν χαρακώματα, ὑψώσουν δὲ καὶ «ὄχτες». Ἦσαν δ' οὗτοι Πελοποννήσιοι, Ρουμελιῶται, Ἑπειῶται, Κρηῖτες, Ἐπτανήσιοι, ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν, τὸν Γεωργιάκην Δράκον, τὸν Λάμπρον Βεῖκον, τὸν Μακρυγιάννην, τὸν Ἰγγλέσην, τὸν Πέταν, τὸν Νικόλαον Ζέρβαν, τὸν Χριστόδουλον Ποριώτην, τὸν Βάσσον, τὸν Καλλέργην. Ὁ Νικήτας παρέμεινεν εἰς Πειραιᾶ, ἔνεκα τῆς

πληγῆς του. Οἱ λοιποὶ ἐπεβιάσθησαν ἐπὶ δέκα ἢ δώδεκα λέμβων, ὑπὸ τὸν Κόχραν καὶ τὸν Τζώρτζι.

Ὁ χρόνος ὁ ἀπαιτηθεὶς διὰ τὴν ἐπιβίβασιν τόσων ἀνδρῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἡρεμωτάτῃ νύξ, ἄνευ ἀνέμου, εἶχον ὥς συνέπειαν νὰ ἀφίχθουσιν μὲ σημαντικὴν καθυστέρησιν εἰς τὸν τόπον ἀποβιβάσεως καὶ ἀκριβῶς δύο ὥρας πρὶν ἐξημερώσῃ.

Οἱ ἡμέτεροι ἀντελήφθησαν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποβιβασθοῦν πάντες πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ νὰ κατασκευάσουν χαρακώματα, ἵνα ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἰδίᾳ τοῦ ἱππικοῦ. Διὸ οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀποβιβασθοῦν τὴν ἐπομένην νύκτα, ἵνα οὕτως ὀχυρωθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν
σ. 557 τῆς νυκτός. Ἀλλ' ὁ Κόχραν, || εἶτε ἕνεκα ἀπειρίας περὶ τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιθέσεις, εἶτε ἕνεκα ἄλλων ἀγνωστων λόγων, τοὺς ὁποίους εἰς μίαν ἱστορίαν ὥς ἡ παρούσα δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἀρμόδιοι νὰ ἐρευνήσωμεν, ὑπεστήριξεν ἀντίθετον γνώμην, ἐξηρέθισε δὲ μέχρι τοιούτου σημείου τὸν ἐρωϊσμόν τῶν Ἑλλήνων — ἐκ φύσεως εὐερεθίστων —, ὥστε ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἀρχίσουν ἀμέσως τὴν ἀποβίβασιν. Πρὶν ὅμως ἀποβιβασθοῦν οἱ ἡμίσεις ἐξ αὐτῶν, ἐπῆλθεν ἡ ἡμέρα.

Οὗτοι, ἐν τῇ πραγματικότητι, ὠδηγοῦντο ἐπὶ σφαγὴν. Πράγματι, ἀφοῦ ἀπεβιάσθησαν, ἤρχισαν νὰ προχωροῦν πρῶτοι οἱ τακτικοὶ ὑπὸ τὸν Ἰγγλέσην, οἱ Σουλῳῖται ὑπὸ τὸν Λάμπρον Βέϊκον, τὸν Γεωργάκην Δράκον καὶ ἄλλους, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην, οἱ Κοῦητες ὑπὸ τὸν Καλλέργην μετ' αὐτοὺς ἠκολούθουν οἱ λοιποί.

Οἱ πρῶτοι ἤρχισαν νὰ κατασκευάζουν τὰ χαρακώματά των ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς ἀπόστασιν δύο βολῶν τυφεκίου.

Οἱ Ὁθωμανοὶ ὅμως, ἀντιληφθέντες αὐτοὺς, ἐξῆλθον τοῦ στρατοπέδου των, μετὰ δύο χιλιάδων ἱππέων καὶ ἑνδεκα χιλιάδων πεζῶν, καὶ ὥρμησαν ἀμέσως ἐναντίον των.

Ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶχον φθάσει πρῶτοι, μὴ διαθέτοντες χρόνον νὰ ἐγείρουν ὀχυρώματα εἰμὴ μόνον εἰς ὕψος μιᾶς καὶ ἡμισείας σπιθαμῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ὑπέστησαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὅποιον εἶχε σπεύσει ἔμπρὸς καὶ τὸ ὅποιον, ὑπερπηδῆσαν τὴν μικρὰν ἐκείνην προεξοχὴν τοῦ ἐδάφους, εἰσῆλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ ἐνέσπειρε σὺγχυσιν.

Οἱ ἡμέτεροι ἀντετάχθησαν ἡρωϊκῶς, ἀλλὰ πῶς νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ κυριεύσουν τὸ στρατόπεδόν των καὶ νὰ εἰσχωρήσουν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μὲ τὰ ξίφη ἀνὰ χεῖρας, συνοδευόμενοι ὑπὸ πολυαριθμὸν πεζικοῦ ὑπὸ τὸν Κιουταγῆν, τὸν Ἐμὶν πασᾶν καὶ τὸν Ὁμέρ πασᾶν, ἐνῶ εἰς αὐτοὺς δὲν εἶχον φθάσει ἐπικουρίαι;

Οἱ Ἕλληνες ἐπέδειξαν ἡρωϊσμόν: μέρος ἐξ αὐτῶν, ἦτοι οἱ τακτικοὶ Σουλῳῖται καὶ Ἑπαναστάται καὶ τμήμα τῶν Κοῦητῶν, ἵνα ἀμυνθοῦν κατηνθύνθησαν, πολεμοῦντες, πρὸς μίαν «ρεματιά», ἐνθα ἀγωνιζόμενοι γενναίως, ἐφο-

νεύθησαν πάντες. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ ἐπετέθη κατὰ τῶν ὑπολοίπων, οἵτινες ὑπεχώρουν, ὥς καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἤρχοντο καθ' ὁδὸν πρὸς ἐνίσχυσίν των. Οἱ Τοῦρκοι, διασκορπίζοντες καὶ φονεύοντες συνεχῶς, ἀπώθησαν πάντας καὶ τοὺς κατεδίωξαν μέχρι τῆς θαλάσσης.

σ. 558 Ὁ Βάσσεος, ὅστις μετὰ τῶν ἀνδρῶν του εἶχε κατασκευάσει χαρακώματα πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ διέθετε τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ τοὺς βοηθήσουν, ὥς καὶ ὁ Χριστόδουλος Ποριώτης, ὅστις μετὰ τῶν ἀνδρῶν του εἶχε καταλάβει μίαν ἐκκλησίαν εἰς τὴν «ἀκρογιαλιάν», || ἀμφότεροι μὲ σκοπὸν νὰ προστατεύσουν τυχὸν ὀπισθοχώρησιν, ἀντὶ νὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις των, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὶν ἢ φθάσουν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐξοίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἄν οἱ δύο οὗτοι εἶχον διατηρήσει καλῶς τὰς θέσεις των, οἱ ἡμέτεροι θὰ εἶχον ὀπισθοχωρήσει κανονικῶς.

Ἐν συνεχείᾳ οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς οἰανδήποτε κατεύθυνσιν, ἠγαγκάσθησαν νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν καὶ κατεδίωχθησαν πανταχόθεν μέχρι τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ δέ, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τῶν πλοίων καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸ θάρρος τῶν ὀπλαρχηγῶν — καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν Ζέρβαν — οἵτινες ἀντέστησαν μετὰ πολλῆς τόλμης καὶ ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέκοψαν τὴν ὁρμὴν τῶν Τοῦρκων καὶ παρέμειναν πολεμοῦντες μέχρις ἑσπέρας.

Ἐπελθούσης τῆς νυκτός, οἱ ἐχθροὶ ἐστράφησαν ὀπίσω, ἐνῷ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἄλλοι μὲν ἐπεβιάσθησαν τῶν πλοίων, ἄλλοι δέ, ἕνεκα τῆς κρατουμένης τοικυμίας, ἐπέστρεψαν διὰ ξηρᾶς εἰς Πειραιᾶ.

Εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν ταύτην ἐθυσιάσθησαν ὀκτακόσιοι Ἕλληνες, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ πολλοὶ διακεκριμένοι ἀγωνισταί, ἀκόμη δὲ διακόσιοι συλληφθέντες αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Καλλέργης, οἵτινες ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Μόλις οἱ ὀπισθοχωροῦντες ἔφθασαν εἰς Πειραιᾶ, κατεπτόησαν τοὺς λοιπούς, διὸ ἤρχισαν αἱ λιποταξίαι ἤδη ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης. Καθ' ἐκάστην ἐσημειοῦντο λιποταξίαι, καθ' ἐκάστην ὁ στρατὸς ἡλαττοῦτο, ἐντὸς εἰκοσιπέντε δὲ ἡμερῶν, ἀφ' οὔτου εὐρίσκοντο εἰς Πειραιᾶ, δὲν εἶχον ἀπομείνει ἐξ ὅλου ἐκείνου τοῦ στρατοῦ εἰμὴ μόνον τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον δὲν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ ἔλθουν εἰς συμπλοκὴν μετὰ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες καθημερινῶς ἐπροχώρουν καὶ τοὺς ἐπετίθεντο εἰς τὰ χαρακώματά των.

Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὁ Ἰμβραῖμ ἐνήργει νέας ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ πτώσις τοῦ Χλουμουτσίου, ἡ ἐκ μέρους τῆς Πελοποννήσου «προσκόνησις», ἡ μετάβασις πρὸς τὸν Ἰμβραῖμ πασᾶν τοῦ Νενέκου, ὅστις ἠνώθη

μετ' αὐτοῦ μετὰ διακοσίων Πατριῶν, συντετέλεσαν ὥστε οἱ ἐν Ἀθήναις εὐρισκόμενοι Πελοποννήσιοι νὰ δηλώσουν ὅτι ἐπεθύμουν νὰ μεταβοῦν καὶ σώσουν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ κοινοῦ τυράννου τὰς οἰκογενεῖας των, τὰς ἐγκατεστημένας ἐν Πελοποννήσῳ. Παραλλήλως δὲ ἡ πείνα καὶ αἱ στερησεις, αἵτινες ἐπεξετάθησαν εἰς ὁλόκληρον τὸ στρατόπεδον, ὑπέβαλον εἰς τοὺς ἡμετέρους νὰ ἐγκαταλείψουν πᾶσαν σκέψιν περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Νικίτας, ὁ Κώστας Βλαχόπουλος μετὰ τῶν τακτικῶν Πελοποννησίων, καὶ ὁ Μακρυγιάννης μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ὥφειλον νὰ ἐπιβιβασθῶν
 σ. 559 εἰς τὴν τοποθεσίαν⁹⁵. Ὀλίγον κατωτέρω, || εἰς ἀπόστασιν βολῆς, ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβιβασθῶν οἱ Σουλιῶται, οἱ Κρηῖτες, οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ οἱ λοιποί, ὁ Τζιβελλάς, ὁ Μπότσαρης, ὁ Διαμαντῆς Ζέρβας, ἀκόμη δὲ κατωτέρω, εἰς ἀπόστασιν βολῆς, τὸ τρίτον σῶμα, καλούμενον τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀρχηγοὶ ὁ Γαροδικιώτης, ὁ Σπυρο-Μήλιος, ὁ Γεωργάκης Βάγιας, ὁ Χριστόδουλος Χατζη-Πέτρος, ὁ Γιαννούσης καὶ ὁ Ρουχῆς, μετὰ τῶν Ρουμελιωτῶν.

Ὁ Γενναῖος μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν ὥφειλε νὰ παραμείνῃ εἰς Πειραιᾶ, «κατάκορφα», ἐκεῖ ὅπου ἦσαν τὰ χαρακώματα, ἵνα οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀνάπτουν πυρὰ, πυροβολοῦν καὶ κραυγάζουν, παρέχοντες οὕτω τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ὅτι οἱ ἡμέτεροι εὐρίσκοντο ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ οὕτω μὴ ἀντιληφθῶν τὴν ἀποχώρησίν των.

Τὴν νύκτα ἤρχισεν ἡ ἐπιβίβασις. Οἱ ἀποτελοῦντες τὸ καλούμενον σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη, ἐπειδὴ ἦσαν ὀλιγάριθμοι, ἐπεβιβάσθησαν ἅπαντες, καθότι εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των πολλὰς λέμβους· οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ σῶμα τοῦ Νικίτα, διαθέτοντες μίαν μόνην λέμβον, μὴ δυναμένην νὰ περιλάβῃ πλείονας τῶν τριᾶκοντα ἀνδρας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εἰσέλθουν πάντες. Οὕτω μίαν ὥραν πρὶν ἐξημερώσῃ, ἀπομένοντες ἀκόμη πλεόν των ἐννεακοσίων ἄνδρες νὰ ἐπιβιβασθῶν, κατανοοῦντες δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν θὰ ἐγίνοντο ἀντιληπτοὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ θὰ κατεσφάζοντο, ἀπεφάσισαν, πρὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἀναχωρήσεως, νὰ σπεύσουν πάντες εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον εὐρισκομένην νησίδα καὶ βραδυτέρων, κατὰ τὴν ἡμέραν, νὰ ἐπιβιβασθῶν εἰς τὰ πλοῖα ἐκ τῆς νησίδος ταύτης.

Καταστρώσαντες τὸ ἀνωτέρω σχέδιον, τὸ ἔθεσαν ταχέως εἰς ἐφαρμογὴν, ὁ δὲ Νικίτας, παραμείνας μὲ τριᾶκοντα περίπου ἄνδρας, ἀπέστειλε τὸν Ἀναστάσιον Σπετσιώτην Κουτρομπῆν πρὸς τὸν Γενναῖον, ἵνα τὸν εἰδοποιήσῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ὄργανα καὶ σπεύσῃ κάτω ἵνα ἐπιβιβασθῇ καὶ αὐτός.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ ἀγγελιαφόρος μετέβαινε πρὸς τὸν Γενναῖον, ὁ δὲ Νικίτας ἐνόμιζεν ὅτι τὰ ἄλλα σώματα εἶχον ἤδη ἐπιβιβασθῇ—δεδομένου ὅτι ἦσαν ὀλιγαριθμότερα—, εἶδε νὰ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν περὶ τοὺς ὀκτακοσίους, οὔτινες, μὴ δυνήτεες νὰ ἐπιβιβασθῶν, εἶχον παραμείνει ὀπίσω.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γενναῖος, ἐγκαταλείψας τὰ ὄργανα, ἔσπευσεν ἐκεῖ, ἀντικρὺς ὅμως τὸν πληθὺς τοῦτο, ἐσκέφθη ὅτι πολλοὶ θὰ ἐφονεύοντο, διότι θὰ κατέβησαν οἱ Τοῦρκοι πρὶν ἐκεῖνοι προλάβουν νὰ ἐπιβιβασθῶν. Διὸ ἄνευ

χρονοτριβῆς ἐχώρισαν τὸ πλῆθος εἰς δύο σώματα, ἐκράτησαν τοὺς δύο ἀρχηγούς τοῦ λιμένος καὶ κατεσκευάσαν ἐκεῖ ἐν ὀχύρωμα.

Ἀπέστειλαν ἐπίσης ἀγγελιαφόρους εἰς τὰ πλοῖα, ὁπόθεν ἔφθασαν τέσσαρες λέμβοι εἰς ταύτας ἐπεβίβασαν τοὺς εὐρίσκομένους εἰς τὴν νησίδα ἵνα ἐπιταχύνουν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀναχώρησιν, εἰς τρόπον ὥστε ἐντὸς βραχέος χρόνου ἐπεβιβάσθησαν πάντες.

Οἱ Τοῦρκοι, ἀντιληφθέντες τὴν φυγὴν τῶν ἡμετέρων, εἰσῆλθον εἰς τὰ ὀχυρώματα καὶ κατέλαβον αὐτά.

Διέκριναν τότε ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἐπεβιβάζοντο, ἐπειδὴ παρέμενε τὸ τελευταῖον || πλοῖον, καὶ εἶδον ὅλον τὸ πλῆθος ἐπὶ τῆς νησίδος, ἣτις ἀπείχε μόλις ἡμίσειαν βολὴν τυφεκίου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς. Ἐτρεξαν τότε πάντες, δέκα πέντε χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν, πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα, κατέλαβον τὰ ὀχυρώματα τῶν ἡμετέρων καὶ ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν ἐναντίον των.

Ἐν τῷ μεταξὺ τινες τῶν ἡμετέρων ὠχυροῦντο καὶ αὐτοὶ μὲ λίθους ἐπὶ τῆς νησίδος, ἐφρόντιζον δὲ νὰ ἐμποδίζον τοὺς Τοῦρκους, ὑψοῦντες τὴν κεφαλὴν, νὰ σκοπεύουν καὶ πυροβολοῦν, καθ' ὃν χρόνον αἱ λέμβοι μετέφερον συνεχῶς τοὺς ὑπολοίπους ἄνδρας ἀπὸ τῆς νησίδος εἰς τὰ πλοῖα.

Ἄν οἱ ἡμέτεροι, μὲ τὸ ζωηρὸν πῦρ, δὲν εἶχον ἐμποδίσει τοὺς Τοῦρκους νὰ προωθηθοῦν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου, θὰ εἶχον κατὰ μέγα μέρος καταστραφῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Τοῦτο ὅμως ὑπῆρξεν ἡ σωτηρία των. Τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἐσπέρας, εἶχον πάντες ἐπιβιβασθῇ. Εἰς τὸ προτελευταῖον πλοῖον εἰσῆλθεν ὁ Νικήτας, ὅτε εἶχον ἀπομείνει ἐπὶ τῆς νησίδος μόνον δέκα ἐννέα ἐκ τῶν ἡμετέρων, οὔτινες ἐπολέμουν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοὺς ἡμποδίζον νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς ἀρχηγούς.

Ἐν τῷ τελευταίῳ.....⁹⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ κείμενον τοῦ Χρονικοῦ διεσώθη ἀκέφαλον καὶ κολοβόν. Εἰς τὸ χειρόγραφον ἡ ἀφήγησις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου.

2. Ὑπονοεῖται ὁ ὀπλارχηγὸς Νικήτας Σταματελόπουλος, γνωστὸς ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Νικηταρᾶς. Ὁ χρονογράφος ἀναφέρει πάντοτε αὐτὸν ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομα Νικήτας.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου.

4. Ὁ χρονογράφος τονίζει ἐπανειλημμένως, ὅτι εἰς τὸν Νικήταν προσεφέρθησαν κατὰ καιροὺς ἀνώτερα ἀξιώματα, τὰ ὅποια οὗτος ἀπεποιήθη, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀναδείξεως καὶ φροντίζων μόνον περὶ τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος τοῦ ἔθνους.

5. Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἡ ὑποσημείωσις προστεθῇ βραδύτερον ἐν τῇ ᾧα διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς.

6. Ὁ συγγραφεὺς ὑπογραμμίζει συχνάκις τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν κρατούσας διχονοίας καὶ ἀντιθέσεις, οὐχὶ δὲ σπανίως προβαίνει καὶ εἰς λίαν αὐστηρὰς κρίσεις περὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν.

7. Ὡς καὶ ἀνωτέρω, ἡ ὑποσημείωσις προστεθῇ βραδύτερον ἐν τῇ ᾧα διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ἔνεκα φθορᾶς ὅμως τοῦ χειρογράφου, ὑπάρχουν σημαντικὰ χάσματα, καθιστῶντα λίαν δυσχερῆ πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου. Διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοῦ γραφῆς ἔχουν προστεθῇ καὶ αἱ κατωτέρω μνημονευόμεναι λοιπαὶ ὑποσημειώσεις ἐν τῷ κειμένῳ.

8. Ὑπονοεῖται ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, θεῖος τοῦ Νικήτα.

9. Ὁ χρονογράφος διατυπώνει αὐστηροὺς χαρακτηρισμοὺς διὰ τὸν Κωλέτην, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπανερχεται καὶ κατωτέρω (βλ. σημ. 19).

10. Κατὰ τὸν συγγραφέα, προσεφέρθη πολλάκις ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Νικήταν ἡ θέσις τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἀρχιστρατήγου τμημάτων ἢ καὶ πασῶν τῶν ἐλληνικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων.

11. Ὁ χρονογράφος, ἐνῷ πολλάκις κατακρίνει τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν δρᾶσιν ἄλλων ὀπλارχηγῶν, προβάλλει πάντοτε τὸν Νικήταν ὡς ἄνδρα συνετὸν καὶ πειθαρχικόν, ἀποστρεφόμενον τὰς δολοπλοκίας καὶ συνωμοσίας, ἀποβλέποντα δὲ μόνον εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸ ἔθνικόν συμφέρον.

12. Ὁ χρονογράφος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπεμβάσει τοῦ Νικήτα διάσωσιν τοῦ Φλέσσα, ὅστις ὅμως βραδύτερον ἐπέδειξεν ἀγνωμοσύνην καὶ ἐπαίσχυντον διαγωγὴν πρὸς τὸν σωτήρᾶ του (βλ. κατωτέρω, σημ. 21).

13. Ὁ συγγραφεὺς ἐπαναλαμβάνει τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς προσφορᾶς πρὸς τὸν Νικήταν τῆς ἀρχηγίας τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 10).

14. Ὁ Νικήτας, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἀδιαφορῶν διὰ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ προσωπικά

συμφέροντα, παρέμεινε πιστὸς εἰς τὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀποποιηθεὶς δελεαστικὰς ὑποσχέσεις τοῦ Κουντουριώτου.

15. Ὁ χρονογράφος ἀναφέρει ἀπρεπῆ συμπεριφορὰν τοῦ Φλέσσα πρὸς τὸν σωτῆρα αὐτοῦ Νικήταν. Ἐπὶ τοῦ θέματος ἐπανέρχεται αὐστηρότερος κατωτέρω (βλ. σημ. 21).

16. Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ἐναλλάξ τὰς ὀνομασίας Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Γερο - Κολοκοτρώνης ἢ καὶ ἀπλῶς ὁ Γέρος.

17. Πρόκειται περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν ἐν ἔτει 1824.

18. Ὁ συγγραφεὺς ὑπογραμμίζει τὸν εὐθὺν χαρακτῆρα καὶ τὴν τιμιότητα τοῦ Νικήτα, ἥτις τὸν καθίστα ἰδιαίτερος συμπαθῆ εἰς πάντας, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐπιζητῇ ἐπιμόνως τὴν μετ' αὐτοῦ συνεργασίαν.

19. Ὁ χρονογράφος κακίζει τὸν Κωλέττην καὶ τὸν Φλέσσαν ὡς μεριμνῶντας οὐχὶ διὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ κυρίως δι' ἰδίους ἐγωϊστικούς σκοποὺς (βλ. καὶ ἀνωτέρω, σημ. 9).

20. Ἡ λατινικὴ φράσις ἀπαντᾷ ἐν τῷ κειμένῳ.

21. Ὁ χρονογράφος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν διάσωσιν τοῦ Φλέσσα, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Νικήτα (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 12).

22. Πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου Μπογιάτι τοῦ τέως δήμου Ἀλέας Ἀργους.

23. Ὁ χρονογράφος δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνην ἄνδρα ἐμπαθῆ, ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ «μίσους» καὶ τοῦ «ἐγωϊσμοῦ» (βλ. καὶ κατωτέρω, σημ. 68).

24. Πρόκειται περὶ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη.

25. Τὸ Ἰταλικὸν χειρόγραφον γράφει «Gian». Δὲν εἶναι σαφές, ἂν τὸ ὄνομα συνδέεται μετὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἐπωνύμου Λόντος ἢ ἂν ὑπονοεῖται ἄλλος τις ὄπλαρχηγός.

26. Ὁ Πάνος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἐνθ' μετέβαινεν εἰς Ναύπλιον, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν καὶ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν τὴν 3ην Νοεμβρίου 1824.

27. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἰθακησίου ἀγωνιστοῦ Διονυσίου Εὐμορφοπούλου (ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ συνήθως τὴν ὀρθοτέραν ταύτην γραφὴν).

28. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ὀπλαρχηγοῦ Γεωργίου Βαρνακιάτου, αὐτομολήσαντος ἐπὶ τινὰ χρόνον πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ χαρακτηρισθέντος διὰ τοῦτο προδότου τῆς πατρίδος.

29. Ὁ χρονογράφος ὑπογραμμίζει, ὅτι ὁ Νικήτας ἔχαιρε γενικῆς ἐκτιμήσεως, ἐνεκα δὲ τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ χαρακτῆρος πολλοὶ ἠγάπων αὐτὸν ὡς ἀδελφόν.

30. Ὁ χρονογράφος ἐξαίρει τὴν τιμιότητα καὶ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Τσόγκα, ὅστις, παρὰ τὰς πιέσεις καὶ τὰς ἀπειλάς, παρέμεινε μέχρι τέλους πιστὸς εἰς τὸν δοθέντα παρ' αὐτοῦ λόγον.

31. Ὁ συγγραφεὺς κατακρίνει ἐπανελημμένως τὴν ἐν γένει στάσιν καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ὑπεύθυνον καὶ ὑποκινητὴν τῶν περισσοτέρων ταραχῶν καὶ δολοπλοκιῶν μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν.

32. Κατὰ τὸν συγγραφέα, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὸν Νικήταν, διότι ἐγνώριζεν ὅτι οὗτος ἦτο ἰδιαίτερος «προσφιλὴς εἰς τὸ ἔθνος».

33. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀγγλοῦ στρατηγοῦ Φρειδερίκου Ἀδαμ (1781 - 1853), διατελέσαντος ὑπάτου ἀρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων (1824 - 1832).

34. Ὁ Ἰμβραῖμ ἔφθασεν εἰς Ἑλλάδα κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1825.

35. Πρόκειται περὶ τῆς ταπίας τοῦ Φραγκλίνου, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Τερρίμπιλε (Ἰταλιστὶ Terribile), ἔνεκα τῆς ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεων.

36. Πρόκειται περὶ τοῦ Λευκαδίου ἀγωνιστοῦ Πιέρου Τσιτσιλιάνου (τὸ χειρόγραφον γράφει Siciliano), σοβαρῶς τραυματισθέντος ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀποθανόντος μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς του.

37. Ὑπονοεῖται τοῦ ἔτους 1825.

38. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ὀπλαρχηγοῦ Γεωργίου Κίτσου, ἀδελφοῦ τῆς περιφήμου διὰ τὸ κάλλος τῆς Βασιλικῆς, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων.

39. Ὁ χρονογράφος, μὴ ἐνθυμούμενος τὰ ὀνόματα τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ὑπὸ τὸν Ταχὴρ Ἀμπάζην ἀποστολῆς, ἀφῆκε κενὸν εἰς τὸ χειρόγραφον, ἵνα συμπληρώσῃ τοῦτο βραδύτερον. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ σαφὴ μαρτυρίαν, ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἕτερον κείμενον, ἀλλ' ἔγραφεν ἐκ μνήμης ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων.

40. Περί τοῦ Τσιτσιλιάνου βλ. ἀνωτέρω, σημ. 36.

41. Ὁ συγγραφεὺς, μὴ ἔχων πρόχειρα τὰ ὀνόματα τῶν λοιπῶν φρουρίων, ἀφῆκε κενὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ, ἵνα συμπληρώσῃ ταῦτα βραδύτερον, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν.

42. Ὁ χρονογράφος προσέθεσεν ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν σχετικὴν ὑποσημείωσιν, ἵνα ἐξάρῃ τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα συμμετοχὴν καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, ἐπιφυλασσόμενος, ἴσως, ὅπως ἐπεκταθῇ βραδύτερον ἐπὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θέματος.

43. Ὁ συγγραφεὺς, Ἑπτανήσιος ὁ ἴδιος, ἐπωφελεῖται πάσης εὐκαιρίας, ἵνα ὑπογραμμίσῃ τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἑπτανησίων εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ παντὸς μέσου, εἴτε εἰς ἔμψυχον εἴτε εἰς ἀψυχον ὕλικόν.

44. Προφανῶς ὑπονοεῖ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

45. Ἡ ὑποσημείωσις προστεθῇ βραδύτερον. Ὁ χρονογράφος ἐπεθύμει νὰ ἐρευνήσῃ περαιτέρω, ἂν ὁ Βαλτινὸς εὕρισκετο κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

46. Τὸ κενὸν ἔχει ἀφεθῇ ἐν τῷ χειρογράφῳ ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

47. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται εἰς τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὴν προέλασιν τοῦ Ἰμβραῖμ. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις εὕρισκετο εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ μοναστηρίου Ἀγίου Ἡλίας τῆς Ὑδρας, ἀπεφυλακίσθη, διαταγῇ τῆς Κυβερνήσεως, περὶ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ 1825.

48. Ὁ χρονογράφος γράφει «Foresti» προφανῶς ὑπονοῶν τοὺς ξένους καὶ οὐχὶ ὀπλαρχηγόν τινα ὀνόματι Φορέστην.

49. Τὰ ἱστορούμενα γεγονότα διεξήχθησαν περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 1825.

50. Τὸ κενὸν ἔχει ἀφεθῇ ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

51. Ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὴν πικρίαν του, διότι Γάλλοι, ἀνήκοντες εἰς ἔθνος φιλελεύθερον ὥς ἡ Γαλλία, ἦσαν πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ καταστρώσουν πολεμικά σχέδια ὑπὲρ τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

52. Τὰ ἱστορούμενα γεγονότα ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1826.

53. Ἡ φράσις ἀπαντᾷ ἐν τῷ κειμένῳ ὥς ἔχει ἑλληνιστί.

54. Τὸ κενὸν ἔχει ἀφεθῇ ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

55. Τὸ κενὸν ἔχει ἀφεθῇ ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

56. Τὰ ἱστορούμενα γεγονότα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 1826.

57. Ὁ χρονογράφος ἀφηγεῖται ἡρωϊκὸν κατόρθωμα τοῦ Σταΐκου, ὅστις, ἵνα σώσῃ κινδυνεύοντας Ἑλληνας, δὲν ἐδίστασε νὰ μείνῃ καὶ ἀγωνισθῇ μόνος, καίτοι ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ.

58. Τὸ κενὸν ὑπάρχει ἐν τῷ κειμένῳ. Προφανῶς ὁ χρονογράφος ἐσκέπτετο νὰ γράψῃ ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης, δυσηρεστημένος ἐκ τῶν ζημιῶν τὰς ὁποίας τὸ ἔθνος ὑπέφερεν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν καταστροφῶν τὰς ὁποίας εἶχε προξενήσει ἡ ὁρμὴ τοῦ ἔχθρου, ἐπρότεινε εἰς τοὺς λοιποὺς ὅπλαρχηγοὺς νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς ὀλιγορούσης Κυβερνήσεως.

59. Ὁ χρονογράφος τονίζει καὶ πάλιν ὅτι ὁ Νικήτας ἦτο ἀντίθετος καὶ ἀμέτοχος πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν συνεχῶς ὀργανουμένας συνωμοσίας, ἀποφασισμένους νὰ συμμετέχῃ μόνον εἰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ οὐχὶ πολιτικὰς μηχανορραφίας.

60. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει ἐπανειλημμένως τὴν τρομερὰν ἐντύπωσιν καὶ τὸν τρόμον, τὸν ὅποιον ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἡ παρουσία τοῦ Ἰμβραήμ, θεωρουμένου ἀητιότητος.

61. Τὰ ἱστορούμενα γεγονότα ἀναφέρονται εἰς τὴν παρὰ τὸ Μεχμεταγᾶ καταστροφὴν τῶν Τούρκων κατὰ Μάιον τοῦ 1826. Ὁ χρονογράφος ἀναγράφει τὴν ὀνομασίαν «Πασσάκον», ἥτις εἰς οὐδεμίαν ἄλλην σχετικὴν πηγὴν μνημονεύεται. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμεναι τοποθεσίαι εἶναι πάντοτε ἀκριβεῖς, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρόκειται περὶ παλαιότερας τινὸς ὀνομασίας, περιπεσοῦσης εἰς ἀχρησίαν.

62. Ὁ συγγραφεὺς, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τοῦ Νικήτα, ὑπογραμμίζει πολλὰ καὶ τὴν τόλμην καὶ θάρρος αὐτοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ τὴν αὐταπάρνησιν πρὸς ὑπεράσπισιν κινδυνεύοντων καὶ ἀδυνάτων.

63. Ὁ συγγραφεὺς γράφει ὀρθῶς τριάκοντα, οἵτινες δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τοὺς ἀνωτέρω μνημονευομένους τριακοσίους.

64. Ὁ χρονογράφος ὑπογραμμίζει καὶ πάλιν τὴν τόλμην τοῦ Νικήτα, ὅστις ἐπρότιμῃσε νὰ παραμείνῃ μετὰ τῶν πεζῶν ἀνδρῶν του ἐκτιθέμενος εἰς πιθανὸν κίνδυνον ἢ νὰ σωθῇ ἀσφαλῶς διὰ τῆς φυγῆς ἐγκαταλείπων ἐκεῖνους.

65. Ὁ χρονογράφος ἀναφέρει ἀνέκδοτον περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σταΐκου διασώσεως τοῦ Νικήτα, ἐκτιθέμενου πολλὰ καὶ ἐνεκα τοῦ τολμηροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, εἰς περιπετείας καὶ κινδύνους.

66. Τὰ ἱστοροῦμενα γεγονότα ἀνάγονται εἰς τὸ θέρος τοῦ 1826.

67. Ὁ χρονογράφος ἐπιμένει νὰ ἐμφανίσῃ τὸν Νικήτην ὡς κατεχόμενον ὑπὸ φιλερηνικῶν καὶ συνδιαλλακτικῶν προθέσεων καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας νὰ ἀποτρέψῃ ἐμφυλίου πολέμους καὶ πολιτικὰς διχονοίας.

68. Ὡς καὶ διὰ τοὺς περισσοτέρους ὀπλαρχηγούς, οὕτω καὶ διὰ τὸν Κολοκοτρώνην ὁ συγγραφεὺς δὲν διστάζει νὰ διατυπώσῃ λίαν βαρεῖς χαρακτηρισμούς, κατηγορῶν αὐτὸν ὡς «ἀπληστον διὰ κέρδη» (βλ. καὶ ἀνωτέρω, σημ. 23).

69. Τὰ ἱστοροῦμενα γεγονότα διεδραματίσθησαν κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1826.

70. Περί τῆς ἀναφύσεως διχονοίας ἔνεκα τῆς συγκεντρώσεως καὶ πωλήσεως τῆς σταφίδος βλ. ἀνωτέρω, σελ. 574.

71. Ὁ Ἰωάννης Γκούρας, γνωστὸς ὀπλαρχηγὸς καὶ πρῶν πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρουτσου, ἐφονεύθη πληγεὶς ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας, ἐνῶ περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν φρουρῶν τὴν νύκτα τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου 1827.

72. Ἡ παρατήρησις ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Νικήτη δοθεῖσαι ἐγγυήσεις «ἀποτελοῦν τώρα αἰτίαν πολλῶν ὀχλήσεων» μαρτυρεῖ ὅτι, ὅτε ἐγράφετο τὸ Χρονικόν, ὁ Νικήτας εὕρισκετο ἀκόμη ἐν ζωῇ.

73. Ὁ χρονογράφος πρέπει νὰ ἐγνώριζε καὶ νὰ εὕρισκετο εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Νικήτη, ὥστε νὰ παρακολουθῇ τὰς οἰκονομικοῦ χαρακτῆρος δυσχερείας τούτου ἐξ αἰτίας τῶν παλαιότερον ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ Χρονικὸν ἐγράφη καθ' ὑπόδειξιν ἢ καὶ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Νικήτη ἢ ἄλλου τινὸς προσώπου τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος αὐτοῦ.

74. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὁ χρονογράφος χρησιμοποιεῖ τὰς ἐξῆς ὀνομασίας: Acropolis (σελ. 537 καὶ 552), Museo (σελ. 538 καὶ 556) καὶ Senchio (Museo) (σελ. 554 καὶ 557), ὑπονοῶν τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸν λόφον, ἔνθα τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου.

75. Ὁ συγγραφεὺς ἐπαναλαμβάνει ὅτι εἰς τὸν Νικήτην προσεφέρθη ἡ ἀρχηγία τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ ὅτι οὗτος ἀπεποιήθη, προτιμῶν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα ὡς ἀπλόυς στρατιώτης, ὅπου τὸν ἐκάλει τὸ καθήκον, μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τιμὰς καὶ ἀξιώματα.

76. Ὁ συγγραφεὺς, ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ ἐξάρῃ τὴν τιμιότητα καὶ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Νικήτη, παρατηρεῖ ὅτι οὗτος, ὡς προϋπόθεσιν τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ὀπλαρχηγῶν πρὸς ὑποκίνησιν εἰς ἐπανάστασιν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ρούμελης, ἔθεσε τὸν ὅρον τοῦ πλήρους σεβασμοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ἀπειλῶν, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, νὰ ἐνωθῇ μετ' ἐκείνων.

77. Ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει ἐκ νέου τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τοῦ Νικήτη.

78. Τὰ ἱστοροῦμενα γεγονότα διεδραματίσθησαν κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1826.

79. Τὸ ἰταλικὸν χειρόγραφον γράφει «Ταρο»· πρόκειται περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σεραφεῖμ εἰς Δομποῦ, ὅπου, ὡς γνωστόν, αἱ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην δυνάμεις ἐφθασαν τὴν

15ην Νοεμβρίου 1826, ἀφοῦ δὲ ἀφῆκαν ἐκεῖ φρουράν, μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Λουκά εἰς Στεῖρι.

80. Ἡ νίκη τῆς Ἀραχόβης ἐπετεύχθη τὴν 24ην Νοεμβρίου 1826, κατ' αὐτὴν δὲ οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν ἀλήθῃ πανωλεθρίαν.

81. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Μουστάμπης ἢ Μουσταφάμπης ἐπληρώθη βαρέως ὑπὸ ἑλληνικῆς σφαίρας, μὴ θέλων ὁμως κατ' οὐδένα τρόπον νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, ἐξήτησεν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του νὰ κόψῃ διὰ σπάθης τὴν κεφαλὴν του, ὅπερ ἐκείνος καὶ ἐπραξεν.

82. Τὸ κενὸν ἀφέθη ἐν τῷ κειμένῳ μὲ σκοπὸν νὰ συμπληρωθῇ βραδύτερον. Ἡ μνημονευομένη ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς : « Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων Ὁθωμανῶν ἀνεγερθὲν κατὰ τὸ 1826 ἔτος, Νοεμβρίου 24, ἐν Ἀράχοβι ».

83. Νέον δείγμα τοῦ θάρρους τοῦ Νικίτα παρέχει ὁ χρονογράφος, ἀφηγούμενος τὴν σπουδὴν μεθ' ἧς οὗτος ἔσπευσεν εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ἠκούοντο οἱ πυροβολισμοί, πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐκεῖ ἀγωνιζόμενον φίλον του Καραϊσκάκη (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 62, 64, 77 κλπ.).

84. Τὸ κενὸν ἀφέθη ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ βραδύτερον.

85. Τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα ἀνάγονται εἰς τὸν μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1827.

86. Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων εἰς Πειραιᾶ καὶ ἡ παράδοσις τῶν Τούρκων ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1827.

87. Ὁ Καραϊσκάκης ἐνόμισεν ὅτι ἡ προκληθεῖσα συμπλοκὴ εἶχε προετοιμασθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του, ἵνα οὕτως ἀποδειχθῇ ὡς παραβαίνων τὴν δοθείσαν ὑπόσχεσιν περὶ ἀσφαλοῦς μεταφορᾶς τῶν παραδοθέντων Τούρκων.

88. Τὸ κενὸν ἀφέθη ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

89. Ἐν τῷ ἰταλικῷ κειμένῳ ἀναγράφεται « Senchio (il Museo) » (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 74).

90. Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη ἐπῆλθε τὴν 23ην Ἀπριλίου τοῦ 1827.

91. Ὁ χρονογράφος πλέκει καὶ πάλιν ἐγκώμιον τῆς τιμότητος τοῦ Νικίτα, θεωρῶν τοῦτον τιμιώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου Ἀριστείδου.

92. Ὁ χρονογράφος ἐξαίρει τὴν προσωπικότητα τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τονίζει τὴν σημασίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ διὰ τὴν περαιτέρω ἑκβασιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.

93. Τὰ ἀναγραφόμενα ἐν συνεχείᾳ γεγονότα διεδραματίσθησαν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, ἥτοι περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1827.

94. Τὸ ἰταλικόν χειρόγραφον γράφει « Museo » βλ. ἀνωτέρω, σημ. 74.

95. Τὸ κενὸν ἀφέθη ἐν τῷ κειμένῳ, ἵνα συμπληρωθῇ μεταγενέστερον.

96. Τὸ χειρόγραφον, ὡς ἐλέχθη, εἶναι κολοβόν, ἀπολεσθέντος τοῦ τελευταίου τμήματος αὐτοῦ. Προφανῶς ἡ ἀφήγησις θὰ ἐτερματίζετο μὲ τὴν λήξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν ἀναγόμενσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.